ЖИТТЯ І ПРИГОДИ ДИВАКА

Повість

Вандал, варвар, гунн! Але на відміну від них ти маєш на собі печать цивілізації кількох століть! Може, ти гадаєш, що це не має значення? Подивимося, подивимося...

З висловлювання тьоті Олі на мою адресу.

Зошит з фотографіями

Ця історія почалася з того, що батько, їдучи у відрядження, доручив мені купити подарунок мамі на день народження. Він залишив цілих десять карбованців, але, перш ніж піти, усе ж таки запитав:

— Сподіваюсь, ти мене не підведеш?

Я, звісно, заспокоїв його якнайрішучіше.

Якби з нами поруч була тьотя Оля, то вона обов'язково сказала б під руку: "Невикорінний дух хвалька!"

Це я хвалько?! Подивимося, подивимося...

До речі! Ви ж не знаєте тьоті Олі. Це наша родичка і домашня віщунка. Вона вчителька літератури у відставці, їй уже за шістдесят. Між іншим, велика благодійниця: віддала мені свою кімнату, а сама переїхала до сестри на інший кінець Москви. Виходить, що вона нічого собі, не тицяє під ніс своєю добротою, як інші. Ну, віддала кімнату, то й віддала і не нагадує. Але ж зануда! У-у-у, зануда номер один.

Вона виховувала мене з пелюшок. Кажуть, забороняла усцикатися й плакати. І начебто їй пощастило дечого домогтися, але я гадаю, це легенда, яку вона поширювала сама. Не йметься віри, щоб я з моєю вдачею піддався їй. Нізащо!

Отже, вона ушилася, і слава богу, бо я не люблю, коли мене весь час виховують. Іноді навіть кортить зробити що-небудь добре, але навмисне відмовляєш собі в цьому, щоб не подумали, ніби я піддався вихованню. Хоча тьотя Оля це робить хитро й непомітно.

Але мене не піддуриш. В мене око призвичаєне. Я давно засвоїв: головне в житті — не піддаватися, бо загине будь-яка індивідуальність. А її треба берегти.

Я, наприклад, принципово не збираю марки, бо в нашому класі їх збирають усі; погано вчуся, бо в нас усі вчаться добре. Одного разу я дотепно заявив на історії, що урок вивчив, але відповідати не буду. Щоправда, за це мене вигнали з класу й уліпили одиницю, а батько узвав мене бовдуром і кричав, що я значення слова "індивідуальність" розумію перекручено.

Хе-хе-хе, якби тьотя Оля почула слівце "ушилася"! Ото здійняла б галас: "Що ти робиш з великою рідною мовою? Це ж святиня святинь! Нею розмовляв сам Пушкін!"

Але дамо тьоті Олі спокій.

Отож, завважте, вже наступного дня після батькового від'їзду я зібрався йти по подарунок. Я не люблю відкладати важливі справи на безрік.

Тільки-но я вийшов на вулицю, як зустрів мого найліпшого приятеля Сашка Смоліна.

— Ти куди? — запитав Сашко.

— Нікуди,— відповів я.—А ти?

— І я нікуди,—сказав Сашко.

— В мене,— сказав я,— є десять карбованців,— витяг татову десятку й помахав нею перед Саш-ковим носом.

— Подумаєш! — сказав Сашко.

— Таж це мої власні! — обурився я.

— Бреши, та не забріхуйся. Ось чим доведеш, чим? Мені треба було зупинитися й нічим не доводити,

але кортіло добити Сашка, і я недбало мовив:

— Гайда в кіно.

І розміняв татову десятку.

А за кілька днів пролунав міжміський телефонний дзвінок. Звісно, дзвонив батько. Він неспокійний тип: варто йому поїхати, як одразу ж починає надзвонювати мало не щодня. Коли він довідався, що мами немає вдома, то почав розпитувати про подарунок. Я сказав, що вже декуди ходив і дещо бачив.

— А куди? — поцікавився він. Я відповів:

— Звісно, в магазин.

— А в який?

— "Усе для жінок".

— Щось я такого магазину не знаю,— сказав недовірливо батько.— А чи ти часом не брешеш?

— Я? Ти що?!

А мені сподобалася назва "Усе для жінок". На мою думку, чудова. А він так грубо: "Чи ти не брешеш?" Недарма тьотя Оля казала про нього, що недовіра заважає йому тішитися життям.

— А де він міститься? — провадив він далі допит.

— На вулиці Весніна. Як повернеш, одразу ліворуч.

— Там усе життя була гасова крамничка! — заволав тато.

— її знесено,— хоробро відповів я.—І спорудили новий магазин.

Ну, і далі в такому ж дусі. Розповів йому, як виглядає цей магазин і що там продають, а ціни, ціни — куди там з нашою десяткою! Тої миті мій татусь чомусь тяжко зітхнув і повісив трубку.

А шкода! Я йому ще багато нарозповідав би, не дали мені до кінця розмалювати принади магазину "Усе для жінок"!

До речі, я потім сходив на цю вулицю Весніна. Тато мав рацію: там був господарчий магазин, і це викликало в мене велике розчарування.

Про всяк випадок я зайшов у крамничку і чомусь купив тюбик синьої фарби і пензель. Я не став би купувати, але в крамниці нікого не було, а продавець, сухорлявий зловредний дід, учепився в мене хваткою бульдога й утелющив.

Я гадаю, він у цій крамничці працював іще до революції, а за тих часів, як відомо, була конкурентна боротьба, ото він і навчився втелющувати. А я з незвички розгубився: угатив ні за що ні про що ще один карбованець з татової десятки.

Щоб якось заспокоїтися, я вирішив пустити фарбу в діло. Прийшов додому й пофарбував своє ліжко в синій колір. Вийшло гарно. А то ліжко старе, облуплене.

Щоправда, коли я закінчив фарбувати, мене огорнув легкий сумнів, що моя робота може не сподобатися мамі. Вона цілком могла присікатися до того, що синіх ліжок не буває. А чому, скажіть мені, чому не може бути синього ліжка?

Ми зустрілися з мамою ввечері. Ні, вона мене не лаяла, а просто дала гарного запотиличника.

Не знаю, навіщо застосовувати в наш час такі забуті середньовічні методи впливу. Можна вигадати щось страшніше. Наприклад, не кликати до телефону, коли телефонує Сашко, або вимикати телевізор на найцікавішому місці.

Рука в мами важка, вона викладач фізкультури, гімнастка, після її запотиличників у мене голова по дві години гуде. Я перевіряв по годиннику. Як після відвідин повітряного параду: ти вже вдома, і тиша, і літаки не літають, а в голові гудіння.

Тої миті, на щастя, задзвонив телефон.

Мама зняла трубку. Це дзвонила тьотя Оля.

— Приїзди, помилуйся, що накоїв твій улюбленець! — кричала мама. — Він пофарбував ліжко в синій колір. Може, ти тепер скажеш, що в

нього потяг до живопису! "Не обмежуйте хлопчика у фантазії (це вона повторювала тьотіні Оліні слова, передражнюючи її), дайте йому волю".

Мама повісила трубку й поглянула на мене. Вона справді була засмучена. Сказитися можна, через якесь ліжко вона ладна була заплакати.

— Ну чого ти? — сказав я.— Через ліжко...

— Та ні,— відповіла вона,— через тебе. Ростеш телепнем.

— Я обов'язково виправлюсь,— сказав я.— Слово честі. Ось побачиш.

Мама безнадійно махнула рукою.

Ця безнадійність дуже прикро вразила мене. Я майже цілий день про це думав, але потім забув. Московська метушня!

...Якось ми тарганилися з Сашком до школи з останніх сил. І раптом нас наздогнало незнайоме дівчисько.

Дівчисько усміхнулося нам, наче давнім знайомим, і мовило:

— Добридень, хлопчики. Не пізнаєте? Я Настя Монахова.

А я її справді не пізнав, і Сашко теж не пізнав. Вона вчилася з нами до четвертого класу, а потім на рік поїхала. Я уважно подивився на неї. Вона була Настя Монахова, але якась нова.

А ми щойно перед цим надумали пропустити пер* ших два уроки й вигадали, що збрешемо, ніби самотній бабусі стало погано на вулиці й нам довелося відводити її додому. Ми написали записку від імені цієї

самотньої бабусі і, щоб нашу руку не впізнали, писали у дві руки: літеру — я, літеру — Сашко.

Це все я вигадав, бо такий випадок був у моєму житті, але стався він не в буденний день, а у неділю, і я не міг з цього скористатися.

Правда, ця бабуся мешкала в нашому будинку, її звали Поліна Харитонівна Веселова, але ми з нею до цього не були знайомі. А того дня, коли я її урятував від майже неминучої смерті, вона прийшла до нас з тортом на чаювання й довго пояснювала мамі, який я чудовий хлопчик. Отож тепер ми написали записку її словами, тими, які вона говорила про мене мамі.

Я ще раз уважно подивився на Настю Монахову й збагнув, що мене в ній вразило: з малечі, замазури вона перетворилася на справжню красуню. От що відбувається з людьми, коли вони довго бувають відсутні!

І раптом мені чомусь розхотілося пропускати уроки. І Сашкові, видно, також, бо він ішов поруч прекрасної Монахової і помовкував.

— А ти, Сашко, як і колись, навчаєшся в музичній школі? — запитала Настя.

— Він у нас знаменитий флейтист,— відповів я за Сашка.

— Молодець,— сказала Настя.—А ти, Борю, чим захоплюєшся?

— Я? Виключно нічим.

— Ну й недотепно. В наш-бо час та нічим не захоплюватися!..

— Ще один вихователь на мою бідолашну голову! — сказав я.

— Вибач,— тихо відповіла вона.— Я не збиралася тебе виховувати. Просто сказала те, що подумала. Мені тебе шкода стало.

Ось так вона мене приштрикнула. А поки я їй збирався відповісти, ми вже ввійшли в клас, і всі присутні з цікавістю накинулися на Настю і відтиснули нас із Сашком.

Ми сіли за парту, але чомусь обидва не зводили очей з Монахової.

Вона нас просто зачарувала. "Але подивимося, поборемося, не на таких наскочила",— подумав я і одразу ж зробив усе навпаки.

Річ у тім, що цього дня мене призначили вожатим у перший клас "А". Про це повідомила Колобок, тобто наша старша вожата Ніна, яку прозвали Колобком, бо вона товстуха і завжди що-небудь жує. І уявіть, я погодився. Саме через неї, через Настю.

Ось як усе було. Влітає, отже, в клас Ніна, дожовуючи на ходу пиріжок. Вона в нас така запальна-запальна і розмовляє завжди врочисто-врочисто, ніби виступає перед натовпом.

Якось, коли я вчився в третьому класі, вона вчепилася в мене, і не де-небудь, а на вулиці, і виховувала сорок хвилин.

Сашко в цей час стояв поодаль і їв морозиво. Йому в чеканні довелося з'їсти три порції.

Щоб спекатися її, я почав гикати. Це дуже гарний, випробуваний спосіб. Вона тобі слово, а ти у відповідь "гик". Вона сказала, щоб я припинив.

А я у відповідь знову "гик". А потім Ніна довідалася, що це мій спосіб відмагатися, коли виховують, і незлюбила мене. І ось коли тепер вона

мені заявила: "А я по твою душу, Збандуто",— в мене все всередині похололо від передчуття біди.

— Чого це раптом? — здивувався я.—Наче ще нічого не трапилося.

— Трапилося,—Ніна загадково усміхнулася. Настя обернулася у наш бік: це була неабияка

мить.

— Цікаво,— одразу ж увійшов у гру Сашко.

— Діти, хвилину уваги! — сказала Ніна.— По-перше, вітаю вас з новим навчальним роком!

— Ура-а-а! — закричав хтось тоненьким голосом.

Я скористався з того, що Ніна відвернулася, підморгнув Насті й сповз під парту.

— А по-друге...— проказала Ніна врочистим голосом.

Після цього запала тиша. Видно, Ніна обернулася обличчям до нашої парти, а мене немає, а я тю-тю! Сидів собі й хихикав.

— А де Збандуто? — запитала Ніна.

— Не знаю,— відповів Сашко.— Щойно був тут.

Цієї миті на мене напало чхання. Я затис рукою ніс, зморщився й чхнув про себе, але не розрахував і торкнувся головою об парту. Гудіння полинуло всім класом. Ясно було, що тепер мене виявлять.

І справді, я побачив, що Ніна лізе під парту. Я заплющив очі й відкинув голову на лаву.

— Що з тобою, Збандуто? — співчутливо запитала Ніна.

— Він зомлів,— сказав Сашко.— Тут задушно. Відвик за літо від шкільної обстановки.

— Води,— наказала Ніна.

Я чув, як хтось послужливо побіг по воду й повернувся назад. Потім хтось трохи підняв мою голову й нахабно хлюпнув півграфина води мені за комір.

Я вмить підхопився. Ну, звісно, переді мною стояв Сашко. В руках у нього був графин з водою. Він був дуже задоволений, бо викликав загальні веселощі. Навіть Настя реготала. На мою думку, він принизив мене заради неї. Я на його місці так не вчинив би.

— Ну, як ти себе почуваєш? — запитала Ніна співчутливо.— Трохи краще?

— Нічого,— сказав я.— Тільки навіщо ж лити воду за комір? Хіба не можна було просто побризкати в обличчя?

— Гаразд,— сказала Ніна,— іншим разом. Вона з мене глузувала.

— А тепер, діти, я вас повідомлю про новину,— знову врочисто почала Ніна.— Рада дружини призначила одного з вас вожатим у перший клас "А". — Вона обернулася до мене й оголосила: — Бориса Збандуто.

І тої миті чомусь зчинився неймовірний гамір. Усі почали сміятися, а більш за всіх — мій приятель, Сашко. Усі говорили дотепи хто як міг, навмисне перекручуючи моє прізвище.

— Донато! Ха-ха-ха! — закричав Сашко.— Він навчить їх хапати двійки.

— Бандито! Плакали дерева на шкільному подвір'ї.

— Надувато! Навчи їх лупцювати дівчисьок!

— Бити шибки!

— Грати в розбивалочку!

Усі в класі реготали, і я теж не відставав від них. Справді, який з мене вожатий!

— Ну, годі. Посміялися — й годі! — поважно мовила Ніна.— Згоден, Збандуто?

— Ні,— відповів я.— В мене професійна непридатність. Я від хвилювання заї...заї...заї-каюся.

Усі знову засміялися.

— То ти гикаєш,— сказала Ніна,— то ти заїкаєшся. Годі клеїти дурня. Кажи, згоден чи ні?

— А що я з ними робитиму? — запитав я.

— Підготуєш у жовтенята,— відповіла Ніна.

— Садитимеш їх на горшки та витиратимеш носи! — вигукнув Сашко й поглянув у Настину спину.

Він явно хотів їй догодити. Аж тут вона обернулась і мовила ті самі слова, які і втягли мене в цю пригоду. А згодом виявилося, що вона просто пожартувала.

— Що тут смішного? — мовила вона.— Адже це серйозна справа.

На мить наші очі зустрілися, і я раптом, на свій превеликий подив, почув власний голос, який вимовив:

— Я згоден.

— Нещасний Надувато, мені тебе шкода! — Сашко корчився від сміху.

— Може, помовчиш? — запитав я.— Га?

— Ну, от і гаразд, Збандуто,— сказала Ніна.— Ми знаємо твої слабкі місця, проте довіряємо. А ти повинен виправдати це довір'я.

— Можете на мене покластися,— голосно відповів я й переможно оглянув принишклий клас.

— Поміркуй, про що ти говоритимеш з ними на першому зборі. Для цього потрібна якась знахідка,— попередила Ніна.

Дорогою додому я міркував про першокласників. Ми з ними наробимо справ. Можна, наприклад, перейти на прискорене навчання: за рік — три класи. Ото буде пожежа! Всі очманіють. Можливо, з мого методу зможе скористатися наша школа або навіть ціла країна. А можна ще організувати для них навчання під час сну. Вони вночі спатимуть і вчити-муться, а вдень гулятимуть. Хіба це не життя?.. Думки так і роїлися в моїй голові.

Хай тепер Н. Монахова скаже, що я нічим не захоплююсь. Виховати сучасну людину, підготувати її для життя у двадцять першому столітті — це важливіше, аніж пищати на флейті.

І раптом мені сяйнуло: треба для першої зустрічі виголосити промову. Це буде та сама "знахідка", про яку казала Ніна.

Я витяг на ходу з портфеля зошит і, зупинившися, швидко написав: "Дорогі діти, піонерська організація..." Далі в мене чогось не пішло, хоча сама знахідка видалася мені блискучою. І, не маючи сили стримати радість, я побіг додому, щоб розповісти про все мамі.

Двері мені відчинила Поліна Харитонівна. Відтоді як я її порятував від неминучої смерті, вона почала учащати до нас: п'є з нами чай або обідає, їй подобалося, що з наших вікон добре видно, хто куди пішов, хто що поніс, хто як одягнений. Мама її шкодувала й казала, що в ній, у Поліні Харито-нівні, міцно засіли пережитки минулого, що вона з буржуазного середовища. Зрозуміло, адже їй вісімдесят років.

Вигляд у Поліни Харитонівни був переляканий, надто в цьому дивному салопі, який вона напнула на себе. А тої миті, коли вона відчинила двері, мені знову сяйнуло, і я випалив просто їй в обличчя продовження своєї промови.

— "Дорогі діти! — вигукнув я врочисто-врочисто. Я тепер починав розуміти Ніну.— Піонерська організація, відома своїми добрими справами...

— Що-небудь сталося? — запитала Поліна Харитонівна, відступаючи.

— Сталося,— відповів я.

— Що? — Поліна Харитонівна усього боялася.

— Мене призначено вожатим! — вигукнув я і пролетів повз неї у кімнату, щоб занотувати продовження промови.

Вона ввійшла слідом за мною:

— Вожатим? Тебе?

Я видер аркуш із зошита й заходився швидко записувати промову.

— У перший клас "А",— відповів я.

— То що ж, Боко, тепер ти повинен будеш показувати приклад іншим.

— Не називайте мене більше Бокою,— попрохав я, — я вже не маленький.

— Гаразд,— погодилася Поліна Харитонівна.— Може, пообідаєш?

— Ні,— твердо відповів я,— я складатиму промову... і розвиватиму силу волі. Вольова людина може домогтися чого завгодно.

Я схилився до столу, бо відчув, що мені знову сяйнула думка.

У цей час грюкнули вхідні двері. Прийшла мама. Я побіг їй назустріч.

— Мамо! — закричав я.— В мене добра новина!

— Тихіше, тихіше, не кричи так,— попросила вона

— Мене призначено вожатим у перший клас,— з ходу перейшов я на шепіт.

Мама скептично підібгала губи. Які ж таки нудні люди ці дорослі! Я гадав, що вона буде в захопленні або принаймні усміхнеться. Та дарма, коли вона дізнається, які я надумав справи, повірить у мене.

— Тільки не називай мене більше Бокою,— попередив я і пішов у свою кімнату.

Промова була написана, і тепер, лагідно розправляючи цей дорогоцінний папір, я вчив її напам'ять.

— "Дорогі діти! Піонерська організація, відома своїми добрими справами, прислала мене до вас, наших молодших товаришів..."

Я припинив читати, підкрався до дверей і притулив вухо до замкової шпарини, щоб послухати, що про мене говорять мама й Поліна Харитонівна.

— Невже виправиться? — долинув до мене мамин голос.— Невже візьметься за розум?

— А що ви думаєте,— відповіла Поліна Хари-тонівна.— Обіцяв розвивати силу волі.

— Ох, лишенько! — зітхнула мама.— Чого він тільки не обіцяв розвивати: і силу волі, і пам'ять, і уважність, і не брехати, і не битися, і, нарешті, допомагати мені!

Я вирішив нагадати про себе й прокричав у замкову шпарину:

— "Щоб я загартував вас і підготував нам гідну зміну..." — На слові "зміна" в мене зірвався голос, і вийшло не дуже гарно.

Проте я припав оком до шпарини: Поліна Хари-тонівна й мама були передо мною мов на долоні. Уявіть, вони з апетитом обідали, поки я страждав на благо суспільства. Я З обуренням відчинив двері.

— А, Боко,— сказала мама.— Може, таки пообідаєш?

— Знову "Бока",— обурився я.— Це, врешті, набридло.

Проте за стіл я сів. Від цієї промови я дуже зголоднів.

По обіді я знову повернувся до свого діла. Перебіг промову очима й лишився задоволений. Ось тільки нема в ній згадки про мужність. Уставив у кількох місцях слово "мужність".

— Борко! — гукнув хтось за вікном.— Збандуто!

Я пізнав Сашків голос.

"А-а-а, притарганився! — подумав я.—— То покричи, покричи. Тільки тепер мені не до тебе. Я зайнятий серйозною справою, це тобі не етюди для флейти".

— "Дорогі діти! Піонерська організація, відома своєю мужністю, прислала мене до вас, наших молодших товаришів, мужніх, мужніх..." — я повторював одне слово, немов зіпсований програвач, явно очікуючи, чи покличе мене Сашко ще чи ні.

Ні, не кличе. Невже пішов? Зрадник! Кидає друга у важку хвилину! Щоб пересвідчитись, що Сашко справді зрадник, я підійшов до вікна — ми живемо на першому поверсі — і відчинив його.

Сашко стояв на своєму звичайному місці.

— То скоро ти? — запитав він.

— Не заважай,— відповів я.— Я зайнятий.

— А як же я? — здивувався Сашко.— Що ж мені робити у цілковитій самоті?

— Справді,— я глянув на його пісну фізіономію,— а як же ти? — і не вагаючись поліз у вікно.

Від протягу зовсім недоречно широко розчахнулися двері, і мама з ПоліноюХаритонівною побачили, що я сиджу верхи на підвіконні.

— Ти куди? — вигукнула мама.— А як же твоя промова?

— Дарма,— відповів я,— навіть міністри читають свої промови з папірця,— і плигнув униз.

За кілька днів, коли всі і я, до речі, вже забули, що мене призначено вожатим, у нашому класі з'явилися дві маленькі дівчинки. Всі, звісно, одразу втупилися у них. Адже це незвичайна подія.

А я у цей час стояв на голові у парі з Сашком. Стояв, позирав на Настю й дриґав ногами. Цього разу переможцем виходив я. Сашко відстояв до ста, а я пішов на другу сотню. До речі, це корисно. Тільки вчителі цього не розуміють. Кажуть — хуліганство. А як же йоги?

Так, наша дружба з Сашком через Настю зайшла в безвихідь. З ним коїться щось дивовижне. Він переслідує мене вдень і вночі (вві сні).

Сьогодні мені наснилося, ніби він, Сашко, вже генерал і Настя виходить за нього заміж. Я прокинувся в холодному поту.

Щоразу, коли я звертаюся до Насті, його завжди рожеве обличчя з двома стиглими помідорами замість щік робиться блідим, наче в мерця. Як я розумію, це ревнощі. Добре, що він мені наснився з нормальним обличчям, а то я закричав би й збудив маму. Я завжди кричу, коли мені сниться що-не-будь страшне.

Чим усе це кінчиться, не знаю. Через ревнощі й не такі люди гинули. Кажуть, колись багато хто через це пускав кулю в лоб або в серце. Сподіваюсь, Сашко не наслідуватиме цей дурний приклад. Я ж що є сили намагався полегшити його страждання. Вчора пригостив його двома склянками соку на вибір, витративши ще шістдесят копійок з папиної десятки. Причому сам я випив склянку чистої газова-ної води за копійку!

— Що вам треба, крихітки? — запитав Сашко.

— Нам потрібен Боря З...— Дівчинка почервоніла, їй важко було вимовити моє прізвище.

А друга їй допомогла:

— Занудо...

Усі тільки цього й чекали і відразу засміялися. Я збагнув, що це дівчиська з першого "А", схопився на ноги й почав непомітно витісняти їх із класу.

— Це я і є. Тільки я не Занудо, а Скандуто,— перекрутив я своє прізвище.

— Вибачте,— сказали дівчиська у два голоси.— Ми з першого "А". Ви наш вожатий. Ми на вас чекаємо вже тиждень.

До нас підскочив Сашко, затулив мене від дів-чисьок і вигукнув:

— Тікайте, діточки, він вас із'їсть. Він Сірий Вовк! — І смикнув одну з них за косу.

Всі почали реготати ще дужче.

Я подумав, що Сашко їх зараз доконає і вони втечуть, але раптом утрутилася Настя і всю гру сплутала.

— Облиште,— сказала вона.— Борисе, що ж ти?

І справді, мені стало соромно. Що це я? Адже я сам не люблю, коли з інших знущаються.

— Послухай, Червона Шапочко...— багатозначно промовив я.— Ми ж розмовляємо,— відсторонив Сашка рукою й сказав: — Я прийду до вас. Сьогодні. Після уроків. Буде збір. Я вже промову написав.

Отак-то. Знай наших!

Після уроків я помітив, що Сашко надто швидко збирає портфель. Його квапливість мені була зрозуміла, я бачив, куди він скошує очі.

В цей час Настя вийшла з класу. Я вискочив слідом за нею.

— Привіт! — вигукнув на ходу Сашко, обганяючи мене в коридорі.

Зустрілися ми на першому поверсі біля бібліотеки.

Коли він угледів мене, то вдав, немов нічого не бачить, і хотів був пройти мимо. А я, мабуть, теж від збентеження, підставив йому ніжку, і він про-стягся на весь зріст.

— Ти що,— заволав він, підхоплюючись,— очманів? — і торохнув мене портфелем.

Я у відповідь також. Кінець кінцем у нас вийшла справжня сучасна дуель. Через жінку, бо кожному з нас було зрозуміло, чому ми тут тиняємося.

Аж тут з'явилася й сама винуватиця нашого двобою. Вона вийшла з бібліотеки.

— Чого це ви б'єтеся? — запитала Настя.— А ще друзі!

— У нас дружня бійка,— сказав Сашко, сердито блимаючи на мене.

— Розминка після уроків,— підтримав я.

А наступної миті сталося дещо несподіване: в якомусь класі відчинилися двері, в них просунулася голова якогось малюка, і той, побачивши мене, видав оглушливий, переможний клич:

— Ура! Боря прийшо-о-ов!

Стрімко, наче їх випустили з катапульти, з класу вилетів натовп дітей і дикою ордою кинувся на мене. Вони дивилися на мене з німотним захопленням, ніби на бегемота в зоопарку. За мить Настя й Сашко були відтиснуті в дальній кут.

Я криво усміхнувся. Я геть забув, що обіцяв до них прийти, і збентежено мовив:

— Ходімо в клас. Там ми будемо в своїй тарілці.

— Ходімо в свою тарілку! — крикнув якийсь дотепний малюк.

— Ходімо! Ходімо! — загаласувала решта.

У класі діти вмостилися за парти й принишкли. На дошці великими друкованими літерами було виведено: "БОРІ УРА!"

— Ну, це вже занадто! — сказав я і стер напис. Відкашлявся, тремтячими руками розправив на

вчительському столі папірець і почав:

— "Дорогі діти! — Голос у мене був дивний, деренчав, немов старий репродуктор: — Піонерська... організація... всім відома..."

Я легковажно відірвав руку, яка притримувала папірець, а легкий вітрик, увірвавшись у відчинену кватирку, здійняв мою найдорогоціннішу промову, поніс з учительського столу й кинув на підлогу.

Я простежив за нею тупим поглядом, але підняти не наважився.

— "Піонерська організація, усім відома...— На мить я підвів голову, криво осміхнувся: "Повторення — мати навчання", і провадив далі: — Своєю мужністю, прислала мене до вас, наших молодших товаришів, щоб я вас загартував і підготував нам гідну, мужню зміну..." — Я замовк остаточно.

— Ура-а-а! — закричав хлопчисько з останньої парти.

— Не треба,— сказав я.

Запала тиша, й невідомо було, що робити далі. Первачки віддано дивилися на мене.

— Ну, то давайте познайомимося,— ослаблим голосом сказав я.

На першій парті сиділи дівчатка, які приходили до мене.

— Тебе як звуть? — запитав я одну з них.

— Стрельцова,— відповіла вона, підводячись.

— Прізвищ не треба,— запропонував я.— З прізвищами нудно. Давайте тільки імена.

— Зіна,— сказала Стрельцова і сіла.

— А мене Наташа,— сказала її сусідка.

У цієї Наташі були круглі очі, мов п'ятаки, і ці п'ятаки невідривно стежили за мною.

— У нас дві Наташі! І обидві дурні! — вигукнув якийсь дотепник з останньої парти.

Хлопчаки засміялися, а Наташа закліпала своїми п'ятаками. Видно, збираючись заревти.

Я попрямував до цього дотепника. Я погрозливо підступив до нього.

В класі запала тиша.

— Тебе як звуть? — запитав я.

— Генка,— відповів він.

— А скільки у вас Генок?

— Троє.

— Сподіваюсь, не всі такі розумні?

Діти засміялися, і дотепник Генка також. А Наташа втупила в мене свої п'ятаки й сказала:

— Ні, тільки цей... Костиков.

— Отже, ти Генка Костиков? — Я трохи повеселішав і запитав сусіднього хлопчака: — А ти?

Хлопчак підвівся і, дуже ніяковіючи й червоніючи, прошепотів щось нерозбірливо.

— Голосніше,— попросив я.

— Толя! — замість нього вигукнув Генка.— Він у нас боягуз. Немов дівчисько.

— Тихо, тихо,— сказав я.— Хоробрість річ наживна. Сідай, Толю.— І повернувся до класу: — Знайомимося далі...

І тої миті зусебіч затріскотіло, мов горох:

— Лена!

— Лена!

— Гена!

— Саша!

Вони схоплювались і сідали, немов олов'яні солдатики.

— Сима!

— Коля!

— Льоша!

— Шура!

Спершу я намагався запам'ятати імена дітей та їхні обличчя, навіть пальці загинав, та незабаром зрозумів усю марність цього заміру.

У мене від них голова пішла обертом. Вони були страшенно однакові, ці первачки. Всі у формі. Усі з білими комірцями. Дівчатка — з кісками. Хлопчики — з чубчиками. Та ще одне ім'я на двох чи на трьох.

— Годі! — рішуче ввірвав я потік імен.—■ На перший раз досить. Буде!

Відійшов до вікна, щоб зосередитися, й побачив, як Настя й Сашко чимчикували шкільним подвір'ям. Вони йшли поруч, і Сашко весь час реготав. Мабуть, розповідав щось кумедне про мене. Це його улюблений прийом.

Треба було спекатися первачків і наздогнати їх.

— Ось що, діти,— сказав я,— ми підемо з вами до автоматичної фотографії. Там ви сфотографуєтеся, тоді я вас по фотографіях і запам'ятаю.— Малюки запищали від захоплення. Жах, які ж вони були захоплені!

— А зараз ми візьмемо портфелі та ранці й дружно побіжимо додому. Тільки бігом до самого дому! Зрозуміло?

Вони, звісно, не зрозуміли, що я просто надумав утекти від них, загомоніли й дружно почали хапати свої портфелі.

— Приготуватися! — скомандував я, непомітно ступаючи крок до дверей, щоб вискочити першим.— За мною!

Я зробив стрімкий ривок, навально штовхнув двері й на легких вітрилах залишив коридор первачків.

А вони, оці нещасні, невмілі діти, рвонули до дверей усі одночасно. Ну, зрозуміло, застряли, й вийшла класична пробка.

Ловко я їх спекався. Хоча, коли зовсім чесно, мені було трохи не по собі. Нецікаво їх дурити, вони всьому вірять. Я уявив собі, як вони прийдуть додому й розповідатимуть про мене й про те, що я збираюся їх вести до автоматичної фотографії... Але ж я зовсім не збирався.

Ні, мабуть, треба. Поведу їх до фотографії, коли обіцяв. Це було останнє, що я подумав про первачків, бо я побачив попереду Настю, і вона заступила мені весь світ.

Десь поруч неї, у напівтумані, стрибав і корчився Сашко.

...Ми грали у футбол. Шостий "В" проти шостого "А". Я стояв на воротях, а Сашко був у нападі.

Це була принципова гра, але річ не тільки в цьому. Серед глядачів сиділа Настя. Розумієте?

Аж раптом чийсь писклявенький манливий голосок:

— Бо-рю!

Я скосив очі. О боже, біля мене з'явилося любе видиво: ота сама первачка, в якої очі — мов п'ятаки!

Я вдав, ніби не чую. Нема чого сказати, знайшла слушний час для задушевної розмови!

Вона знову гукнула на мене:

— Бо-рю!

Я озирнувся, поглянув на неї з диким подивом, немов бачу вперше:

— Ти мене?

Вона кивнула, уявіть!

Я знову відвернувся. А вона не йде й каже мені в спину:

— Я Наташа Морозова з першого "А".

— То й що? — запитав я.

— Там собака,— відповіла вона.— Я боюсь, а мені треба додому.

— Ти ж бачиш, я зайнятий,— обурився я.

— А я думала,— сказало дівчисько,— ти мене проведеш.

Від цих її слів я мало не впав, навіть кинув стежити за грою і ледве спіймав м'яч.

Ні, ви бачили? У всіх дитинство — найкраща безжурна пора життя, а в мене каторга! У футбол не дають пограти. Ні, ні, ні, мене жалощами не діймеш! Я не буду жалісливим. Вона злякалася собаки! Подумаєш! І навіть якщо той її трохи покусає, нічого страшного.

— За п'ять хвилин мені стало зрозуміло: вона без мене нікуди не піде.

Отож я змушений був попросити заміну.

Не оглядаючись, я побіг до шкільно? брами. За мною, ледве встигаючи, бігла Наташа.

Ну, вже тут я висловився. Я П прищикнув, розтер на порох! Я сказав їй:

— Якщо ти боїшся, хай тебе матуся зустрічає. Або татусь. А я в няньки не наймався.

— У мене тато в Африку поїхав,— відповіла Наташа.

— Куди? Куди?

— В Африку.

— А ти хоча знаєш, де та Африка? — запитав я.

— Атож! — Вона засміялася: — Я навіть вірші про Африку знаю. "В Африці акули, в Африці горили, в Африці великі люті крокодили..."

— І все? Більше ти нічого не знаєш про Африку? То й нема чого брехати.

Вона раптом зупинилась:

— Я ніколи не брешу.

— Зовсім? — вихопилось у мене.

— Зовсім,— відповіла Наташа.— Я не вмію.

— Не журися! — Я поплескав її по спині.— Цього я тебе навчу.

— Навіщо? — запитала Наташка, і її очі-п'я-таки перетворились на повітряні кулі.

Я засміявся, не знаючи, що відповісти. Справді, по-дурному вийшло.

— Я пожартував. Я сам ніколи не брешу,— сказав я.

І раптом мене затіпало від сміху, бо ми підійшли до шкільної брами, а там стрибав прив'язаний на ремінці до огорожі собачка на тонких ніжках, з відстовбурченими вухами.

— І ти його злякалася? — обурився я.

Простяг руку, щоб погладити собачку, а той несподівано ощирився, люто загавкав і рвонув повідець. Я ледве встиг відскочити.

— Ось бачиш! — сказала Наташка.— Він кусається.— Взяла мене за руку й міцно притулилася.

— Ну гаразд, африканко,— сказав я,— до побачення.

Я поглянув їй у спину. Яка ж кумедна! Ноги — наче в африканського страусеняти.

В цей час підійшов господар собачки й почав відв'язувати його від огорожі.

— До речі,— сказав я голосно,— тут ходять маленькі діти.

— Врахуємо,— відповів господар собачки. Підійшов тролейбус, Наташка сіла в нього. Водій

поквапився зачинити двері, і її портфель прищикнуло.

Я кинувся на виручку: загамселив кулаком по дверях. Водій знову відчинив двері, і портфель, гепнув на тротуар.

Я підхопив портфель, устрибнув у тролейбус і гукнув:

— Наташко, ти де?

— Я тут,— відповіла Наташка.

Водій зачинив двері, й тролейбус рушив.

— Усе через тебе! — погрозливо прошипів я й тицьнув їй портфель.

. Незабаром тролейбус зупинився, я зійшов, і вона теж зійшла.

— А ти чого? — здивувався я.

— Тут мій дім,— сказала вона.

— І ти пішки не можеш пройти одну зупинку?

— На тролейбусі цікавіше.

— "Цікавіше"! — передражнив я. Я страшенно розлютився.

Я заходився скидати наколінники, бо на мене всі оглядалися: вони були натягнуті поверх штанів.

— А твій дім де? — не вгамовувалася Наташка.

— Там...— Я невизначно махнув рукою і пішов.

— Можна, тепер я тебе проводжу? — Вона наздогнала мене.

— Не можна,— відповів я.— Я повертаюся на футбол.

Зрозуміло, коли я прибіг до школи, ніякого футболу не було і всі порозходилися. Я вже зібрався був іти, аж раптом бачу, до мене підбігає Наташка.

— Ти чого повернулася? — запитав я.

— Я хотіла дізнатися, чим закінчилася гра,— сказала вона.— Хто переміг?

— Теж мені болільниця! — обурився я.

— Борю, а тепер можна, я тебе проводжу?

— Проводжай, проводжай! — її не можна було спекатися.

Додому ми повертались разом. Вона виявилася кумедною і симпатичною. З нею легко було розмовляти, її батько справді поїхав працювати в Африку. Він лікар. А матері в Наташки немає. Вона померла, коли Наташка була малою. І тепер вони живуть удвох з бабусею, пенсіонеркою.

Ну, тоді я, щоб підтримати розмову, сказав, що в мене теж є знайома пенсіонерка — тьотя Оля.

— Пенсіонерка! — повторила радісно Наташка і засміялася.

Чому їй було смішно, я не зрозумів. Адже не завжди так одразу зрозумієш оцих малих.

— Усі пенсіонерки смішні,— пояснила вона.— Того дня, коли їм розносять пенсію, вони не виходять на вулицю, бояться проґавити поштаря.

Справді вона весела. Вона мені так сподобалася, що я розміняв іще один карбованець з татової десятки й пригостив її морозивом. Вона його лизала повільно, щоб розтягнути насолоду.

— Борю,— запитала Наташка (вона весь час підтримувала розмову), — а твій батько куди поїхав у відрядження? — усміхнулась і додала: — Теж у Африку?

Жартівниця!

— Ні. У Сибір. Він живе серед тофаларів.

— А хто такі тофалари? — запитала Наташка.

— Це мала народність у Сибіру.

— То це люди,— здогадалася Наташка.— А я про них нічого не чула. А що він там робить?

— Шукає метеорит у тайзі.— Мені подобалася ця гра.

Наташка була невичерпна на запитання.

— А що таке метеорит? — запитала вона.

— Це небесне тіло. Може, уламок далекої зірки.

— Уламок зірки! — захоплено прошепотіла Наташка.

— Він летить до Землі з неймовірною швидкістю

й так нагрівається, що перетворюється на вогняну кулю.

— На вогняну кулю,— повторила вона. Я таки її приголомшив.

Наташка звела очі до неба, сподіваючись побачити в ньому вогняну кулю, але побачила тільки сонце. Примружилась, очі в неї перетворилися на щілинки, і вона запитала:

— Як сонце?

— Ні,— відповів я.— Вона маленька. Я бачу, вас треба вчити ще та й вчити.

— Атож,— погодилася Наташка.— Борю, а чи ти не знаєш, як сплять африканські жирафи?

Але ж і дівка, що вигадала! Я міг би набрехати їй або відбутися жартом, сказати: "Вони сплять, задерши догори копита", або: "Вони сплять на землі".

Але я чесно признався, що не знаю. І що найдивні-ше — мені самому сподобалося, що я сказав правду. Це було щось нове в мені й підозріле. Чи не захворів я? У цей час я помітив Сашка, який стояв біля нашого будинку. В руках у нього був м'яч, він недбало постукував ним об асфальт. Поряд, біля стіни, лежали наші портфелі.

Я зупинився й став перев'язувати шнурки на черевиках, а сам метикував, як спекатися Наташки. Не хотілося, щоб вони зустрічалися.

— Ходи,— просичав я,— тобі пора додому.

— Дарма,— заспокоїла мене Наташка,— я не поспішаю.

Тоді, усе ще зав'язуючи шнурки, я поволі повернувся до Сашка спиною, щоб піти геть.

Я навіть проповз кілька кроків на карачках, і так, мабуть, я повз би через увесь двір, але несподівано передо мною виросла стіна у вигляді Сашка.

— То що? — запитав я безтурботним тоном, удаючи, що Наташка начебто не зі мною.— Зайдімо до мене?

Власне, якби він відповів мені відразу, нічого й не сталося б, але він так довго обсмоктував свій льодяник, немовби це було найважливіше заняття у світі.

Він смоктав льодяник і зневажав мене. Щоки в нього були яскраво-малинові, і тому надто контрастно вирізнявся синець під оком, якого хтось йому поставив під час гри.

І отоді-то нетерпелива Наташка цілком дружньо ввірвалася в нашу розмову.

— Який у вас синець! — сказала вона й турботливо додала: — Вам треба до лікаря.

Сашко нічого їй не відповів і почав кричати, що вони продули гру через мене, бо я поставив у ворота мамулу, що я останнім часом геть сказився, що йому гидко зі мною розмовляти, що я зрадник.

— То ви програли,— розчаровано мовила Наташка.

Сашко мить помовчав і, не обертаючись до неї, не витягуючи з рота льодяник, ледве розтуляючи губи, процідив:

— Ану чеши звідси, шмокодявко!

Наташка поглянула на мене, чекала, мабуть, що я за неї заступлюся. А я сказав:

— Ходи, ходи! Тобі пора.

Вона повернулася і пішла, поволі так пішла,— може, думала, що я усе ж таки гукну її.

Безглуздо, звісно. І з боку може видатися смішним. Подумаєш, програли у футбол! Проте я знав, що цей програш для Сашка велика біда. І щоб якось його заспокоїти, кивнув у спину Наташки, яка вже

пішла собі, і сказав: "Ото причепилася!" — але не розрахував і вимовив ці слова занадто голосно.

Наташка почула і, не вірячи власним вухам, озирнулася. Очі в неї знову з п'ятаків перетворилися на повітряні кулі. Дві голубі повітряні кулі.

Може, вона з таким зрадництвом ніколи не зустрічалася. Щойно були вірними друзями, розповідали одне одному біографії, їли морозиво, сміялися, і ось маєш!

І тої миті я побачив, що на Наташку суне якийсь величезний собака*. Не собака, а буйвол! Я наздогнав її і сказав:

— Спокійно. Я тут.

Вона радісно схопила мене за руку, притулилась і відповіла:

— А я з тобою, Борю, навіть собак не боюсь. От здорово! Виходить, вона не образилася.

Справді, чого на мене ображатися? Подумаєш, щось не так сказав. Важливо, що зробив.

— Портфель забув! — гукнув Сашко.

Я повернувся й побіг по портфель. Коли я підбіг, він розшнуровував м'яч. Я чекав, що він мені скаже, а він нахабно випустив повітря з камери мені в обличчя й мовив:

— Вихователь! — узяв портфель і пішов геть.

— Та ти не хвилюйся,— жалюгідним голосом гукнув я йому навздогін,— ми їх обіграємо!

Він не відгукнувся.

— Спасибі за портфель,— не піддавався я. Що мене занепащає, то це жалощі, та й те, що я

емоційна людина: не вагаючися здійснюю різні вчинки. Мені б оце зараз треба було перетерпіти, не кидатися Наташці на поміч, а я не витримав.

Але ж Сашко мені дорожчий, аніж вона. У нас спільне життя, спільні ідеали. Нам укупі жити та й жити. А оця миршавка вже знову стояла поруч мене. Влупити її хіба по маківці, щоби спекатися її раз і назавжди? Я здійняв руку для щигля, але знову наразився на її довірливі, прямодушні очі ^замість ударити, обійняв її за плечі.

Того дня я прибіг до школи раніше, ніж звичайно. У портфелі в мене лежала заява про те, що я йду у відставку з високої посади вожатого, бо це заважає моєму особистому життю.

А й справді, ці первачки вкрай замучили мене. Вони не дають мені аніякісінького перепочинку. Вчора, наприклад, притаргунився Толя. Обличчя поважне, очі жалісливі. А ми в класі були вдвох із Сашком. Сиділи на парті й тихо обговорювали проблему Насті.

Річ у тім, що напередодні Настя і я здійснили незабутню прогулянку. Ми блукали вулицями, сиділи на лаві на бульварі, плювали з Кримського мосту у воду, за що були вилаяні перехожими "верблюдами", випили дві пляшки лимонаду і з'їли по три ескімо.

Щоправда, мені це дорого обійшлося, я витратив іще один татів карбованець, але зате було весело.

Тепер доведеться купити мамі подарунок дещо скромніший. Зрештою, річ не в дорогому подарунку, а в увазі.

А Сашко, коли довідався про нашу прогулянку, вкрився страхітливою блідістю мертвяка. Ця блідість так довго трималась у нього на обличчі, що я перелякався за його здоров'я. Ото ревнивець!

Але я щира людина й не став приховувати від Сашка свої справжні наміри і запропонував йому розпочати генеральний бій за Настю. Ми вирішили обидва залицятися під покровом цілковитої таємниці — це була неодмінна Сашкова умова,— поки вона не покохає когось із нас. Переможений гордо піде собі геть.

Отож сидимо ми й шепочемося про Настю, аж раптом увіходить Толя. А Сашко саме розпитував мене про подробиці нашої прогулянки, йому цікаво. І тому він, коли побачив Толю, то гримнув на нього. А я стрибнув на підвіконня й почав відчиняти кватирку, немовби для того, щоб провітрити клас.

Я подумав: може, Сашко його вижене, але вже за мить відчув, як хтось тягне мою штанину. Ах, так? Ну, будь ласка! Я сплигнув з підвіконня, витяг заяву й тицьнув Толі до носа. Він мені відповів, що такі літери читати не вміє. Тоді я йому пояснив, що не буду більше в них вожатим, бо це заважає моєму особистому життю.

Він це вислухав, але не пішов. Стояв, якось дивно зіщулившись, засунувши руки глибоко в кишені.

— То що тобі? — запитав я.

— Таємниця,— тихо відповів Толя.

Я нахилився до нього, мене знову підвели жалощі, і він, притуливши губи до мого вуха, прошепотів свою таємницю. Виявилося, що він не вміє

застібати штани. Я ж кажу, з глузду можна зсунутися від цих немовлят! Хотів був йому одразу ж застібнути штани, але він кивнув на Сашка.

— Сашко,— попросив я,— вийди на хвилину. Сашко довго кривлявся й не хотів виходити, а

потім вийшов, мабуть, розповів нашим, бо саме тієї миті, коли я застібав Толі штани, з'явилася Настя.

— Боже,— проспівала вона,— яка зворушлива картина! Збандуто, ти просто створений для роботи в яслах.

Я підхопився й почав підштовхувати Толю до виходу, але він, наївна душа, надумав мені допомогти і сказав Насті.

— Там петельки замалі. В мене нічого не вийшло.

Ось тоді вже почався регіт.

До речі, під час нашої прогулянки з Настею з'ясувалося, що вона, як і Сашко, вважає, що немає в світі нуднішого заняття, ніж возитися з першокласниками. Мені це видалося дивним: адже коли мене призначали вожатим, вона казала протилежне. Виявилося, тоді вона жартувала! А я на цей жарт клюнув і тепер гірко розплачувався.

Взагалі, тільки-но я спекався Толі й показав Насті свою заяву і вона мене похвалила й сказала, що я рішуча людина, як прибігла Зіна Стрельцова, теж, звісно, першокласниця, з криком, що Генка Костиков убиває Гогу Бунятова і ось-ось викине його у вікно.

Ну, ясна річ, я розумів, що нічого страшного в цьому немає, коли хлопчаки б'ються, і навіть, коли якийсь Генка викине якогось Гогу з вікна, теж нічого не станеться — отже вони вчаться на першому поверсі.

Але потім я чомусь не витерпів і непомітно вислизнув з класу, щоб Сашко з Настею не здогадалися.

І уявіть, недаремно. Коли я прибіг у перший "А", то Генка Костиков на очах у всіх усе ще лупцював незграбного товстуна Гогу Бунятова. Той, бачите, узвав Генку "двірником", бо Генка допомагай матері підмітати вулицю.

На мою думку, Генка лупцював його по заслузі, і тому я розборонив їх не відразу, а коли Гога став уже занадто верещати.

— Чого ж ти? — сказав я Гозі.— Хіба не знаєш, що всі люди рівні?

— Знаю,— відповів Гога.— Він перший почав дражнитися "товстуном" і ляснув мене по животі. А я крикнув на нього, не маючи злості, а він заходився мене гамселити.

Тої миті мої спогади були перервані, бо до піонерської кімнати, в якій я сидів і чекав Ніну, щоб вручити їй заяву про відставку, ввійшла Наташка.

Я підскочив на стільці й мовив собі: "Обережно, переслідування триває". Тим паче, що за Наташкою бочком протиснулися Толя й Гога.

— Привіт! — удаючи радість, сказав я.

Вони недружно відповіли. Зрозуміло, вони прийшли через мене до Ніни, аж тут я, власною персоною.

— Ти Ніну чекаєш? — запитала метка Наташка.

— Ніну,— відказав я.— А що?

— Нічого,— відповіла Наташка. А в самої голос затремтів, проте вона таки знайшла в собі мужність признатися: — І ми до Ніни.

Вони стояли рядком, навпроти мене, й не знали, що діяти.

— Сідай,— сказав я.— Чекатимемо разом.

— Справді,— сказав Толя.— Разом завжди веселіше.— І видерся на стілець.

Наташка з Гогою також сіли. Помовчали.

Вони за мною стежили нишком, але я чудово ба-

чив, як вони перезиралися, як підбадьорювали одне одного, як спонукали до розмови.

— А в мене зуб більше не болить,— сказав Гога.

Річ у тім, що я його вчора водив до зубного лікаря. В них удома всі були зайняті. Я хотів був запитати в Гоги, чого це він так репетував у лікаря, потім вирішив, що при всіх не варто.

— Борю, а як ти гадаєш, Ніна швидко прийде? — запитала Наташка. — Бо я сьогодні чергова.

— Не знаю,— відповів я.

Я став їх розглядати, і під моїм поглядом вони припинили підштовхувати одне одного — сиділи нерухомо. Які ж у них були кумедні обличчя! Ні, й справді. Ви коли-небудь спробуйте, вдивіться в обличчя першокласників. Це зовсім особливі люди. На їхні обличчя можна дивитися без кінця. Вони завжди жваві: що на серці, те й на обличчі.

— Борю, а може, ти передумав? — запитала Наташка.

— Нічого я не передумав,— відказав я.

А сам справді перелякався, що можу передумати, і заходився себе роз'ятрювати й згадувати, як мене через них не раз принижено. Вони з мене зробили няньку: і штани я їм застібав, і до зубного лікаря водив. А вчора ще на додачу до всього довелося зашивати Наташці сукню: вона її подерла на одному місці, сіла на гвіздок.

Тої миті я почув, що гину, бо всі ці спогади не викликали в мене ні протесту, ні обурення. Я підхопився, щоб утекти, але Наташка, хитра душа, усе зрозуміла й теж підхопилася.

— Ти куди? — запитала вона й заступила мені дорогу.

В цей час, на моє щастя, до кімнати зайшла Ніна, і я простягнув їй заяву. Все відбулося за одну мить, ніхто не встиг схаменутися, а Ніна вже тримала заяву в руці й читала.

— Так,— сказала вона.— А ви чого, діти? Вони змовчали.

— Ах, так,— сказала Ніна, вона їх упізнала.— Ідіть, ідіть. Я сама дам лад.— Проводила до дверей і повернулася до мене: — Так. Отже, робота вожатого заважає твоєму особистому життю?

— Інтереси у мене зовсім інші,— відповів я.

— Знаю я твої інтереси: у футбола ганяти разом із Смоліним.

— Неправда,— заперечив я.— Ми в кіно ходимо, і книжки читаємо, і таке інше.

— Вони сюди прийшли заради тебе,— сказала вона,— а ти "і таке інше", "заважають особистому життю"! Ти ось за весь цей час нічого для них не вигадав.

— Чому? — заперечив я.— Я вигадав. Треба відвести їх в автоматичну фотографію.

— Навіщо? — Вона поглянула на мене з деяким подивом.

— Вони там сфотографуються, а потім ці знімки можна буде наклеїти у товстий зошит. Ти перекажи це новому вожатому,— великодушно запропонував я,— хай він їх відведе.

— А навіщо? — знову запитала Ніна. Здається, вийшла осічка. Вона нічого не зрозуміла.

— Адже фотографія автоматична, працює без фотографа. Дітям буде цікаво: можна будь-які гримаси робити.

— Знаєш, Збандуто, добре, що ти подав заяву,— сказала Ніна.— Нема в тобі гармонії. І вигадки твої безглузді.

— Таж вони люди двадцять першого століття,— сказав я.— їм техніку та автоматику давай.

Вона не відповіла, забула про мене. Схилилася над аркушем паперу й креслила чоловіче обличчя з борідкою.

— То я піду,— сказав я.

— А, це ти,— спохопилася вона.— Ну гаразд, найдемо тобі заміну.

А після уроків, коли ми з Сашком заскочили до роздягальні по куртки, сталася нова подія. До Насті, яка чепурилася біля дзеркала, підійшла Наташка. Я перший її помітив і зупинив Сашка. Ми сховалися поміж пальтами. І тої миті й почули цю дивну розмову.

— Ти чого, мала? — запитала Настя в Наташки.

До нас долинало кожне слово.

— Мені з вами поговорити треба,— відповіла Наташка.

— Про що? — запитала Настя.— Будь ласка.— А сама й далі чепурилася перед дзеркалом.

— Ви чули, від нас Боря йде? — проказала Наташка, немов це якась космічна подія.

— То й що? — запитала Настя.

— А ви скажіть йому, щоб він не йшов,— попрохала Наташка.

— Ти гадаєш, він мене послухає?

— Ви на нього маєте вплив,— сказала Наташка.

— Чому? — здивувалася Настя й поглянула в мій бік.

Вона розмовляла весь час голосно й грала в таке наївне-наївне дівча.

— Ви вродлива,— сказала Наташка.— А вродливі на всіх мають вплив.

Останні слова, мабуть, сподобалися Насті, бо вона відповіла:

— Гаразд... Я йому перекажу. Отож спи спокійно, мала.

— Спасибі,— сказала Наташка й вибігла. Ми вийшли з роздягальні.

Настя вже сиділа у вестибюлі, нога на ногу, в нетерпеливому чеканні.

— То ходімо! — сказала вона, підводячись.

— Є пропозиція поїхати на Ленінські гори! — заволав Сашко.

А я раптом, сам не знаючи чому, кинув портфель на стілець і вигукнув:

— Почекайте! Зараз!

Стрімголов вибіг сходами, влетів у порожній перший "А", підійшов до дошки й написав:

Завтра після уроків ідемо фотографуватися.

Борис.

І повернувся був, щоб бігти вниз, до Насті й Сашка, але замість цього пройшовся поміж партами.

На підлозі валялася стрічка, якесь дівчисько загубило. Підняв цю стрічку. Постояв. Мені тут було хороше. І все подобалося: і маленькі парти, і невправні малюнки на дошці, і ця стрічка, яку я тримав у руці.

— Ну от я й повернувся,— тихо мовив я. Підійшов до парти, за якою "сидів" Толя.

— Як сидиш! — гримнув я на нього.— Знову згорбився? Негарно.— І "стусонув" його по спині.

Тиша порожнього класу не бентежила мене. Я знову походжав поміж партами, пильно "вдивляючись" у обличчя дітей.

— А ти чого плачеш? — запитав я Зіну Стрельцову.— Ляпок насадила? Байдуже. Усі ми з цього починали.

Підскочив до Генки:

— Сором! Адже ти майбутній космонавт, а в носі колупаєшся!

Тої миті я уздрів Гогу Бунятова:

— А ти? Чи не соромно? Ти заслуговуєш зневаги! Дражнити товариша за те, що він разом з матір'ю підмітає вулицю! Хіба ти не знаєш, що "мамы разные нужны, мамы всякие важны"? Еге ж, на мою думку, ви без мене пропадете. Скільки ще у вас вад! Вирішено, я залишаюся назавжди!..

Коли я зійшов у вестибюль, Насті й Сашка не було. На стільці самітно лежав мій портфель.

А наступного дня я знову прибіг до школи раніше за всіх, щоб Ніна не встигла призначити до моїх першокласників нового вожатого. Вихопив у неї назад заяву і з радощів улетів до класу, міркуючи про те, як поведу дітлахів фотографуватися.

У класі в цілковитій самотині сиділа Настя. З несподіванки я завмер. А вона підвелася мені назустріч. Пам'ятаю, я ще встиг подумати: "Еге, ревнивець Сашко, проспав ти своє щастя". І справді, вона запросила мене піти після школи в кіно. Я мовчав і відчував, що блідну, блідну, як ото Сашко під час нападу ревнощів, бо знав, що повинен їй відмовити.

— Чого ж ти мовчиш? — запитала вона.

— Я веду своїх дітей фотографуватися.

— Подумаєш! — мовила вона.— Іншим разом відведеш. Казав, та не зав'язав.

— Не можу,— твердо мовив я і ще дужче зблід.

— Ох, набрид ти мені зі своїм дитячим садком! — сказала вона.

...Коли я виводив дітей із школи, то побачив Сашка й Настю, які простували попереду нас. І вони побачили нас і зупинились. А дітлахи галасували, мов десять тисяч горобців, і не помічали ні Сашка, ні Насті.

Я вдав, ніби не бачу їх, але Настя помахала мені:

— Ми в кіно.

— Попутного вітру Гулліверо в супроводі Лілі-путо! — вигукнув самовдоволений Сашко й зареготав.

Зрозуміло, з боку ми являли собою доволі кумедну картину: я довготелесий, зріст сто шістдесят, а дітлахи мені по пояс. Але уявіть, Сашкові слова анітрохи мені не дошкулили. Я звик, що він не добирає засобів боротьби. То він мені вилив за комір півграфина води, то на історії навмисно підказав неправильну дату. А сьогодні взагалі десь роздобув старий нічний горщик і підставив мені. Я не помітив і сів. Усі давилися від сміху, а я образився на Сашка, мало не заревів і, щоб приховати це, заходився блазнювати й надів собі цей горщик на голову, за що мене вигнали з уроку.

Я шляхетна людина й не мстива, я не ображаюся на Сашка за те, що він повсякчас намагається мене принизити. Я однаково люблю Сашка, він мій найліпший друг. Може, й він колись зрозуміє це.

Зате малюки, коли побачили Сашка й Настю, принишкли й зачаїлися. Здогадливі. А Наташка запитала:

— Борю, може, ти підеш у кіно? Ми можемо сфотографуватися завтра.

Я їй нічого не відповів, тільки весело підморгнув.

А її очі спершу перетворилися на п'ятаки, потім на повітряні кулі, а потім... Ні, ви тільки уявіть — вона теж підморгнула мені! Але ж і дівчисько, сіль з перцем!

А потім почалися справжні веселощі. Дійсно, автоматична фотографія чудова річ!

Генка, шибайголова, знявся з витріщеними зубами. Толя приліпив до підборіддя клапоть газети. Зіна Стрельцова висолопила язика.

Усі реготали й ніяк не могли вгамуватися.

Дорослі на нас оглядалися і, мабуть, навіть обурювалися. А я ж бо знаю: коли смішно, тоді ні за що не вгамуєшся. Тоді треба вигадати щось особливе, і я мовив:

— Зараз підемо їсти морозиво. Із скляночок.

— Ура! Ура! — загукали всі.

— А мені морозива не можна,— сказав Толя.— Я хворів на ангіну.

— Шкода,— відповів я.

У Толі відразу зіпсувався настрій. Це було помітно.

— То що ж, цілковита солідарність: морозива їсти не будемо. Купимо пиріжки з повидлом.

— А що таке "цілковита солідарність"? — запитав Гога.

— Це коли один за всіх і всі за одного,— сказав я.

— Цілковита солідарність! — зрадів Толя. І всі малюки дружно закричали:

— Цілковита солідарність, цілковита солідарність!

А коли почали купувати пиріжки, я побачив, що

Генка і ще кілька дітлахів одійшли вбік і почали уважно розглядати на вітрині тульські самовари. Немовби їх від самого народження цікавили тільки самовари й усілякі там візерунки на них.

Зрозуміло: в них не було грошей на пиріжок. А в мене в кишені лежала решта відомої татової десятки. І я прийняв єдино правильне рішення. Витяг із кишені карбованець, підійшов до продавщиці пиріжків, купив десять штук і сказав дітям, цим шанувальникам самоварів:

— Ну-бо, налітайте!

Вони відвернулися, немовби не зрозуміли, такі горді виявилися.

— Хлопці! — повторив я.— То чого ж ви? Налітайте!

Спершу підійшов Генка і ніби знехотя взяв пиріжок. За ним посунули решта. Адже кожному кортіло з'їсти пиріжок. Останній я взяв собі.

Ввечері я розклеїв фотографії малюків у зошит. Він став ніби живий. Цікаво було його гортати.

Скандал вибухнув несподіваний і грандіозний. Мене раптом вирішили з тріском зняти з посади вожатого.

Якось після уроків прийшла схвильована Ніна й сказала, щоб я більше не смів ходити до первачків. Вона відійшла до вчительського стола й вигукнула мені звідти:

— Ти чув, я тобі це категорично забороняю!

— Ми сьогодні йдемо в цирк,— сказав я.

— Ніяких цирків! — сказала Ніна й насварилася на мене пальцем.

5"

131

— Недовго ти царював,— сказав Сашко. А й справді недовго.

Всі, звісно, заахкали й заохкали й стали до мене чіплятися з розпитами, але, слово честі, я сам не знав нічого. Тоді вони причепилися до Ніни, й вона відповіла, що зараз вони дізнаються і почманіють, який я тип.

Ніна розповіла про всі мої справи, перераховуючи їх довго, детально й гидко. І додала, що я впливаю кепсько на дітей, і тепер її усі дражнять ябедою.

Тоді я не витримав, урвав плавну Нінину промову й вигукнув:

— Зате вона більше не ябедничає. Успіх досягнуто!

Але вона не звернула на мої слова ніякісінької уваги і оголосила, що рада дружини усунула мене з посади вожатого.

Цієї миті розчинилися класні двері, і на порозі з'явилася секретар директора, сама Розалія Семе-нівна, яку вся наша школа називає Чайна Роза, хоча, зрозуміло, ніхто з наших учнів ніколи не удостоювався її погляду. Отож, коли вона з'явилася в дверях, Ніна відразу забула, що ще там ухвалила про мене рада дружини, й утупилась у Чайну Розу.

— Хто тут Збандуто? — Вона навіть не переплутала моє прізвище.

— Я.

— До директора,— сказала Чайна Роза.— І ви, Ніно, також.

Вона не пішла, а лишилася стояти в дверях, поки я збирався. Ніхто мені нічого не сказав услід і ніхто не кепкував, бо всі зрозуміли: справи мої кепські.

Про всяк випадок я захопив із собою зошит з фотографіями — хоч які кепські справи, а втрачати самовладання не можна — й прослизнув мимо Чайної Рози кажаном; жодна складка на її сукні не ворухнулася.

Ніна пройшла до директора, а я лишився чекати в канцелярії разом з Чайною Розою.

Дивно, але в мене в житті чомусь усе виходить навпаки. Коли я хотів піти від первачків, коли мені було до них байдуже, мене не відпускали, проте тільки-но ми по-справжньому потоваришували,— маєш!

А справа була пуста.

Генка підсунув Гозі живу ящірку. Гога перекинув її Наташці, а Наташка підкинула в парту Стрельцової. Та сунула руку в парту, наразилася на ящірку та як заверещить: "Рятуйте, рятуйте! В мене в парті миша! Вона мене вкусила!"

Отож учителька залізла під парту, дістала ящірку й віднесла в ботанічний кабінет.

І нічого страшного не сталося, коли б не я!

Коли Наташка розповіла мені про цей випадок, я обурився й заявив, що мені набридло їхнє боягузтво, що пора це перебороти. А то одні бояться собак, другі — ящірок, треті ні в кого нічого не можуть запитати. Це не діти, а якесь збіговисько страхопудів! І я надумав їх перевиховати. Запросив до себе, коли мами не було вдома, й улаштував тренування, щоб загартувати нервову систему.

Вони сиділи в одній кімнаті, а в іншій було вимкнене світло. Там було темно-темно. Я сказав, що буду магом, чарівником і великим зцілителем, який їх порятує назавжди від боягузтва й тремтіння.

Я пішов до темної кімнати й почав їх по черзі викликати.

Кожен з них мав увійти до темної кімнати й перебути там кілька хвилин, а я тим часом видавав страшні стогони й зойки (я для цього навмисно прослухав платівку Іми Сумак).

Отож я так кричав, а сам підходив до жертви й прикладав їй до руки або до обличчя яку-небудь річ: ложку або щітку.

Це називається "психотерапія". До речі, цілком науковий метод. Якщо жертва витримувала всі іспити, то я радісно оголошував їй, що вона відтепер ніколи не боятиметься: ні собак, ні кішок, ні ящірок, ні темних вулиць, і так далі, і так далі.

Взагалі все йшло гаразд, аж раптом Зіна Стрельцова, ввійшовши до темної кімнати, не витримала й заверещала. Вона кинулася навтьоки, гепнулась і розбила собі коліно.

Ну, я, звісно, ввімкнув світло, і ми заходилися дружно її заспокоювати й дозаспокоювали до того, що вона погодилася повторити дослід, вірніше, не погодилася, а сама попросила й витримала його гідно.

Але потім Зіна прийшла додому й розповіла про все матері. А та ледве дочекалася ранку, примчала до нашого директора й почала галасувати, що вона забирає свою дитину з класу, де з'явився якийсь ненормальний вожатий, який хоче з дітей поробити калік.

Ну, директор не заступався за мене, бо ми з ним не були знайомі. А шкода, я йому пояснив би, в чому річ. А він просто запросив Ніну, і Стрельцо-ва-старша при ній повторила всю подію й додала недоречно ще дві інші.

Ці події сталися на самому початку, коли я був ще недосвідченим вожатим і часто втрачав над собою контроль, захоплюючись чим-небудь.

Я тоді ходив по домівках першокласників, щоби ближче познайомитися з їхнім життям. Мені подобалося так ходити: скрізь мені раділи, пригощали обідом, радилися, як ліпше виховувати дітей,

розповідали про власне життя. І ось якось я прийшов до Толі. Він був удома й пригостив мене чаєм.

Ми пили чай з гарних золотих чашок, тільки Толя пив з маленької чашки, а я з великої.

Ну, я й розбив свою чашку — зачепив якось незграбно й упустив на підлогу. Я не надав цьому великого значення — хто з нас не розбивав чашки! — й не зрозумів, чому Толя так перелякався. Я вирішив, що він просто полохливий. А насправді все виявилося не таке просте.

Толя з великої поваги до мене частував мене чаєм з татових колекційних чашок. А я ж то нічого не знав і, коли йшов, друзки ці забрав. Хотів був викинути, тільки на одному осколку був намальований гарний замок, отож я всі осколки викинув, а замок залишив.

А Толя вдома чашки так переставив, щоб не видно було зникнення однієї з них. Проте Толин тато все ж помітив, схопив Толю і з криком: "Що ти накоїв, негіднику!" — став його так трясти, аж Толина мама злякалася, що він відтрусить Толі голову, й вихопила сина з рук у чоловіка. Тоді Толин тато впав на диван і перестав з усіма розмовляти, потім підхопився, зграбав Толю й притягнув до мене.

Він геть ошалів і хотів довідатися, куди я викинув уламки його улюбленої чашки.

Я спершу не міг збагнути, як ото через чашку можна так страждати.

"Я вам куплю сто таких чашок",— сказав я йому.

І що ж ви думаєте? Після моїх слів він одразу заспокоївся. Поглянув на мене похмурим поглядом, похитав скуйовдженою головою й промовив із жалем:

"Невігласе, дурню! Не ображайся на мене, я не хочу тебе образити, я просто кажу тобі, хто ти є насправді. Ти купиш мені сто таких чашок?! А чи знаєш ти, нещасний, що їх усього було зроблено у вісімнадцятому столітті п'ять штук! Одна зберігається в музеї у Ленінграді, друга — у двоюрідної праправнучки Ломоносова,— голос його лунав трагічно тихо, — третя вивезена за кордон збіглим лакеєм князя Юсупова й продана там банкіру Ротшильду, четверта пропала безвісти, а п'ята була в мене. І про це знає увесь світ!"

Геть приголомшений, я дістав уламок чашки із зображенням замку і простягнув йому. Він узяв, подякував мені — яка благородна людина! — і пішов собі.

Ця подія дуже сколошкала Стрельцову-матусю, бо вона взагалі ставилася до мене підозріливо, відтоді як я відвідав їх дім. А спершу вона мені дуже раділа.

Якось троє дорослих Стрельцових — бабуся та батьки — збиралися в кіно й боялися лишати Зіну саму вдома. Аж тут я прийшов, і вони спокійно собі пішли.

Зіна одразу ж подзвонила Наташці й Толі, і вони прибігли.

Нам було весело, вони мені всілякі події розповідали, головне про малих дітей, а це завжди смішно, і анекдоти. Про хлопчину, якому приспіло на вулиці до вітру і який підійшов до міліціонера, щоби спитати, де знайти вбиральню. А міліціонер довго-довго йому розповідав, аж раптом хлопчина урвав його й сказав: "Дякую, вже не треба". Ох, і реготали вони. Я гадав, що від реготу вони кишки порвуть.

Потім Зіна навіщось нап'яла мамину спідницю, таку жовту-жовту, і викаблучувалася перед Наташкою. А Толя тим часом бив м'ячем об підлогу. На лихо, Зінина бабуся не визнає сучасних кулькових ручок і пише листи хімічним чорнилом, і її пузата старомодна чорнильниця

стояла на столі. Тож, словом, Толя бив об підлогу, аж поки перекинув чорнильницю.

Проте найголовніше не в цьому, не в тому, що він перекинув чорнильницю й залив геть усю клейонку чорнилом. Ні, найголовніше почалося потім, коли ми виявили на пречудовій спідниці Зініної мами чорнильну пляму як горошина.

Отоді-то й почалася паніка. Ну скажіть, що на моєму місці вчинила б кожна доросла людина, коли бачить недосвідчених дітей, та ще своїх вихованців, у страху та жаху? Зрозуміло, постаралася б їм допомогти. Точно так вчинив і я.

За моєю пропозицією ми вирішили перефарбувати спідницю в інший колір, щоб приховати чорнильну пляму, з одного боку, і зробити Зініній мамі приємну несподіванку — з іншого. Адже в неї фактично мала з'явитися нова спідниця!

Діти були в захваті від моєї пропозиції. Вони ніколи в житті нічого не фарбували. Наташка верещала, Толя стрибав, мов гутаперчевий хлопчик.

Так, це був цілковитий захват, цілковите взаєморозуміння й дружба. Щоправда, менше за всіх захоплювалася Зіна, бо спідниця належала її мамі.

Ми перефарбували спідницю у вишневий колір — пляма стала золотавою. Ми перефарбували її у коричневий — пляма стала чорною. Ось що таке користуватися старим чорнилом — його навіть фарба не бере.

Тоді я запропонував поставити для симетрії кілька горошин, але Зіна чомусь відмовилася. Відтоді наші стосунки зі Стрельцовою-старшою ускладнилися. Вона вичитала мені по телефону, наскаржилася моїй

мамі. А тепер прибігла до директора. Отоді-то директор і викликав Ніну для розмови.

Ніна спробувала мене захистити, але Стрельцо-ва-старша усе торочила: "Він ненормальний, він ненормальний". Щоправда, директор її обірвав: "Можливо, він у вожаті не годиться, але він цілком нормальний" — і попросив Ніну принести йому класний журнал, щоб довести Стрельцовій, наскільки я нормальний: мовляв, я вам зараз покажу, як він учиться.

А напередодні я одразу в один день одержав п'ять двійок. Я довідався, що Насті Монаховій доручено підтягувати відстаючих. Отож я й надумав перетворитися на відстаючого, щоб вона мене підтягувала. Якби я одержав одну двійку або дві, це могло б не справити враження, тому я й одержав одразу п'ять двійок.

Гадаєте, це легко? Цілий день я був у страшенній напрузі: по-перше, боявся, що мене не викличуть, а по-друге, що замість двійки який-небудь жалісливий учитель вліпить мені трійку. Ніхто, зрозуміло, не здогадався, крім Сашка, куди я хилю, проте, коли наша класна заявила, що тепер я буду вчитися з Настею як найвідсталіший, він знову вкрився блідістю мерця.

При цьому Сашко сказав, що, хоч у нього двійок немає, він буде разом зі мною ходити на заняття до Насті, щоб у нас були рівні умови для боротьби.

Отож, виходить, коли директор побачив, що в мене п'ять двійок, він обурився: "Де ви знайшли такого шалапута? (Шалапут — це я.) Невже не можна підібрати у вожаті гарних, метких піонерів, яким властиве почуття відповідальності?" І раптом він, як розповідала потім Ніна, схопився за голову і простогнав: "Стривайте, стривайте... Збандуто?! Ми ж одержали на нього листа з міліції!" Він викликав Чайну Розу, і вона принесла цього листа.

Річ у тім, що мене вивели із скандалом з басейну. Я там був на змаганнях і засвистів у два пальці.

Поруч нагодився міліціонер — вони завжди з'являються поруч неслушно, — хап мене за плече. Я обурився, став брикатися й кричати. Він мене вивів та ще й не полінувався настрочити листа до школи.

А чому я засвистів, він і не поцікавився. Ви помітили, що в усій цій катавасії ніхто не подивився в корінь. Я ніколи, ви чуєте, ніколи не став би свистіти просто так. У мене для цього були важливі підстави.

На змаганнях виступав плавець, якого мені необхідно було обсвистати, щоб виразити своє ставлення до нього.

Все почалося з того, що я надумав зробити із своїх першокласників плавців. Ну, по-перше, тому, що їх треба було загартовувати фізично, бо ж у них вічні ангіни та грипи, по-друге, цим видом спорту можна займатися з дитинства, а по-третє, всім відомо, з плаванням у нас в країні не все гаразд.

"Хто знає, — думав я, — може, з цих дітей виростуть рекордсмени країни й світу!"

Ось чому ми потрапили в басейн. Нас спершу туди не пускали, і я змушений був довго доводити, що я вожатий і ми не дозволимо зривати громадський захід. Аж раптом з'явився цей згодом обсвистаний мною плавець і звелів нас пропустити. Він привів нас у роздягальню й наказав роздягтися та вишикуватися по зросту. Діти, звісно, запищали й захихикали. А він їх так гостро обірвав: "Швидко. В мене нема часу". Неначебто тільки в нього немає часу! Тепер у всіх немає вільного часу. В мене його теж немає ні миті, але ж я про це не кричу й нікого не лякаю голосом. Я ось прийшов у басейн, а в цей час Сашко, можливо, прогулюється з Настею і таким чином занапащає моє особисте життя.

Довелося мені самому роздягтися, щоб подати приклад, та ще їм допомогти, тому що ці діти, ці нещасні малюки, ще роздягатися до пуття не вміють. То вони заплутувалися у власному одязі, то, скидаючи панчохи, гепалися на підлогу. Взагалі, поморочився я з ними.

Я так докладно про все розповідаю, щоб ви зрозуміли, що я насправді ні в чому не винний, більш того, — я просто боровся за справедливість. Якщо хочете, я повинен так учинити з виховною метою, заради дітей, які сиділи поруч мене й знали, яка несправедлива людина цей плавець. І вони мене дружно підтримали.

Діти розляглися, скупчилися навколо мене й тремтіли. Холодно їм і незвично. Кумедні вони: худенькі, тоненькі, ноги довгі, сірниками. Як вони на них ходять, незрозуміло.

Я усміхнувся тренеру (ще тоді не знав, що він такий звірюка) і підморгнув: дивіться, мовляв, які кумедні діти, справжні страусенята.

А він у відповідь похмуро загорлав: "Вишикуватися по зросту! Мерщій!" Ось тоді контакт поміж нами було остаточно загублено. Не люблю я, коли кричать і коли не усміхаються у відповідь на твою усмішку.

Після того, як ми вишикувалися, він сказав мені: "Виходь із строю. Застарий для плавання. І грудна клітка завузька". Він боляче тицьнув мене пальцем у ключицю.

Я мало не впав з несподіванки. Сказати таке при дітях!

"Що ви! — обурилася Наташка. — Боря в нас найкращий воротар у школі!"

А він провадив огляд далі: вимірював малюкам грудну клітку, обмацував ноги й руки. Потім заявив, що з усієї компанії бере тільки одну дівчинку: Зіну Стрельцову.

Тоді я не витримав і виказав йому все, що накипіло на серці. Я йому сказав, що справа у них налагоджена погано. А коли він мене запитав: "Чому погано?", я йому відповів: "На міжнародних змаганнях програєте, а коли до вас приходить поповнення в самісінькому розквіті, то виганяєте". Після цього запала тиша, і він ступив крок у мій бік. Але нас так легко не злякаєш. Малюки утворили навколо мене надійний заслон. Спробуй прорвися крізь них. Так він нічого мені й не відповів. А що відповіси, коли це щира правда.

Ото після цієї розмови ми й залишилися на показові змагання, і я уславився на них своїм свистом, і мене схопив міліціонер.

Навколо закричали: "Неподобство, хуліган! Ще школяр, а вже шпана... І такому дітей довірили!"

Тільки єдина жінка, до речі, гарна, сказала: "А що він таке накоїв? Просто погарячкував".

Але міліціонер не став її слухати й потягнув мене у відділення.

Цієї миті славні спогади були обірвані несподіваною подією: двері до канцелярії відчинилися, і на порозі з'явилася ціла зграя моїх первачків.

Не встиг я виставити їх назад, як Наташка, обминувши мене, вихопилася вперед. Я схопив її за комір, але вона квапливо, задихаючись, успіла прохрипіти:

— Добридень, Чайна Розо!

Від такого несподіваного звертання я випустив Наташку. Вона, звісно, ця наївна дитина двадцять першого століття, і гадки не мала, що Чайна Роза не ім'я, а прозвисько.

— Зараз же йдіть геть! — просичав я, не розтуляючи вуст і наступаючи на дітей.

— У чому річ? — суворо запитала Чайна Роза. — Що сталося?

— Нам треба до товариша директора, — сказала Наташка й ступила через поріг.

Решта теж рішуче ступили за нею, мовчки, тихо, підштовхуючи одне одного.

Ви бачили б їхні очі! Це були справжні герої, відчайдушні люди з палаючими очима. їм нічого не було страшно, вони не злякалися навіть Чайної Рози, хоча перед нею тремтіла вся школа. Вони спокійно витримали її погляд. Ні, недаремно я займався з ними психотерапією.

І що ж ви думаєте? Ця сувора-пресувора Чайна Роза провела їх до директора.

Вона залишила відчиненими двері, і я на ціле життя запам'ятав початок цієї великої, неповторної розмови.

— Ну, в чому річ? — почув я рипучий чоловічий голос.

Це був, зрозуміло, директор, це був його голос, що будь-яку хоробру людину перетворював на сумирну вівцю. Ну, зрозуміло, серед дітей одразу виникла заминка, і я вже був перелякався, що їх зараз випровадять назад, але раптом пролунав голосний, заливисто-дзвінкий Натащин голос:

— Ми прийшли заради Борі Збандуто. Він наш вожатий. Ми прийшли його захищати.

Правда, вона молодець? Я ще ніколи не стрічав такого відчайдушного дівчиська.

— Це він вас прислав? — запитав директор. "Він" — це, отже, я.

— Ні, — відповіла Наташка.

— А ти не брешеш?

Оцього йому не треба було казати, це він сказав даремно. Погано він знав своїх учнів. Наташку узвати брехухою!

— Я ніколи не брешу, — сказала Наташка. Запала тривала пауза, під час якої директор

довго кашляв. Потім він нарешті зібрався на силі й запитав:

— А чим ви його збираєтеся захищати, хотів би я знати? Якими справами він себе ще уславив?

— У нас є козир, — відповіла Наташка.

— Який іще козир?

— Він урятував життя якомусь хлопчикові. На моїх очах. Витяг його з річки.

У цей час Чайна Роза вийшла з кабінету, щільно причинила двері, й голоси зникли. Нібито вона не хотіла, щоб я почув, як мене хвалитимуть.

Усе ж таки Наташка надзвичайна дівиця. Вона буквально в усе вірила. Подумати тільки — я врятував хлопчину!

Це сталося під час нашої спільної прогулянки, пам'ятаєте, того дня, коли вона до мене причепилася й повела з футболу.

Якийсь хлопчисько в цілковитій самотині стояв на березі річки й кидав у воду каміння. І мене це вразило. З якої речі, думаю, він стоїть сам? Я приєднався до нього й теж заходився кидати каміння. Я кину. Він кине. Ми стояли поруч, а наші камені летіли паралельно.

А Наташка вигукнула: "А ми далі, а ми дужчі!"

Хлопчина цей був потішний. Він зневажливо пирхнув, вибрав камінь якнайважчий, відійшов від крайки води — а там набережна була заввишки з метр, — розігнався... і, не втримавшись, шубовснув у воду.

Я допоміг йому вийти, там було неглибоко, мені по коліно, а йому до пояса. Хіба що промокли, і край. А Наташка почала кричати, що я хоробрий, що вона жодного разу в житті не зустрічала такої хороброї людини, та ще встигла шепнути хлопчикові, що я їхній вожатий. Ото й усе порятування потопаючого.

Дивно, до чого ж я люблю згадувати про цих хлопчисьок та дівчаток, я про них завжди все пам'ятаю. Можливо, справді має рацію Стрельцова-старша і я якийсь ненормальний?

Тільки-но первачки вийшли від директора, одразу ж покликали мене. Ми зустрілися з ними в дверях. Вони пройшли мимо серйозні, зосереджені, і кожен доторкнувся до моєї руки. Взагалі, вони розумілися на людській підтримці й підзарядили мене теплом власних рук.

Я ж кажу, що вони незвичайні діти, з двадцять першого століття. В них є якась нова сила. В кабінеті директора, крім Ніни, сиділа моя мама! Ось до чого дійшло. Але їй уже було не повалити мене.

Я зупинився в дверях і поглянув на директора.

Він був схожий на моржа. В нього була велика кругла лиса голова й сиві вуса.

— Ну-бо підійди, підійди,— прорипів він. Я ступив кілька кроків уперед.

— Ще ближче. Я хочу зрозуміти, що ти за птах. Він довго роздивлявся мене, ніби якийсь лікар,

що вивчав хворого. Навіть узяв за плече й міцно його стис.

— А що це в тебе в руці? — запитав він і, не чекаючи відповіді, взяв у мене зошит і заходився його гортати.

Видно, він йому сподобався, бо директор стуляв губи, щоб непомітно було, як він сміється. Потім повернув мені зошит і сказав:

— Кажуть, за тебе поручилася твоя родичка, Ольга Олександрівна Воскресенська. Вона, звісно, запальна (екзальтована) особа, я її давно знаю. — Потім обернувся до Ніни й додав несподівано: — Гаразд, хай залишається, раз вони прийшли по нього самі.

Проте на цьому події дня не закінчилися. Мені довелося зустрітися зі Стрельцовою-старшою ще раз.

Ми зібралися біля школи, щоб іти в цирк. А Генка й Зіна чомусь не з'явилися. Холодно було чекати. Йшов перший мокрий сніг.

— Зіна не прийде, — сказав хтось. — її мама не пустила. В неї тренування в басейні.

— А що ж із Генкою трапилося? — запитав я.— Може, він теж не прийде?

— Генка в цирку жодного разу не був,— сказав Толя.

Ми постояли трохи, почекали.

— Ходімо,— сказав я,— а то запізнимося.

І ми пішли. Тільки я відчув, що в дітей зіпсувався настрій. Зробилися якісь мовчазні.

— Ось що, зайдімо по Генку,— вирішив я. Розвернулися й подалися до Генки.

Ще здаля я побачив його. Він згрібав сніг лопатою, а його мати скребачкою чистила тротуар.

— Добридень,— сказав я.

Діти з'юрмилися навколо мене. Генчина мати подивилася на нас. Вона була в короткій тужурці й у пуховій хустці. Від роботи їй, видно, було гаряче.

— Вітаннячко,— сказав Генка; він трохи підніс угору шапку, і від голови в нього пішла пара.

— Ану надінь шапку, шибенику,— суворо сказала йому мати,— бо застудишся!

Генка надів шапку.

— Це йому замість фізкультури,— сказала Генчина мати.— І корисно, й матері підмога. Отож-бо ви, дітлахи, йдіть у своїх справах.

— Що ви! — сказав я.— Хіба ми прийшли Генку зваблювати! Ми прийшли вам допомогти.

— Тьотю Марусю,— вигукнув Толя,— ми зараз усе переробимо! Це нам іграшки!

— Ось це вже ні до чого,— відповіла тьотя Маруся.

А Генка не став заперечувати, адже він усе чудово зрозумів: віддав лопату Толі, а сам миттю кудись збігав і приніс іще дві лопати й чотири скребачки.

Що тут почалося! Дітлахи вихопили в нього ці скребачки та лопати й заходилися розчищати сніг.

А я взяв у тьоті Марусі лом і трощив ним кригу, що утворилася під снігом.

Важкий був цей лом до чортиків, проте я не показував виду. Трощив собі, та й годі... Поруч зі мною хвацько трощив кригу Генка.

— Це в наш-бо час,— бурчав я навмисно,— коли запускаються супутники й космічні кораблі, доводиться трощити кригу ломом!

— Я їй не сказав про цирк,— виправдовувався Генка,— бо вона мене вигнала б.

— І слушно вчинив,— відповів я.

І ось коли ми всі так відчайдушно й самовіддано працювали, коли перед нами вже лежала широка смуга вичищеного тротуару, коли були "один за всіх і всі за одного", раптом з під'їзду випливли Зіна Стрельцова з мамою. Зіна була в новому го-

лубому пальті й береті. А Стрельцова-старша нацупила на голову високу папаху і гордо несла спортивну торбу своєї доньки — майбутньої чемпіонки з плавання.

— А, це ви, юначе...— Уздрівши мене, Стрельцова-старша зупинилася.— Дивак!

Вона назвала мене диваком, ніби дурнем вилаяла. Проте я задоволений, що попав до загону диваків.

— Ми допомагаємо тьоті Марусі,— сказала Наташка.

— І Генці,— додав Толя.

— Це експлуатація дитячої праці. Я цього так не залишу,— відповіла Стрельцова-старша, при цьому вона виразно подивилася на тьотю Марусю.— Ходімо, Зіночко.

І вони врочисто пішли собі.

— Тітонько,— гукнув Генка їм навздогін,— обережно, там крига! Впадете, закаляєтеся!

Стрельцова-старша зупинилася, боячися ступити крок далі.

Генка засміявся. А за ним усі дітлахи. І я. І навіть тьотя Маруся.

...Коли ми ввірвалися в цирк, вистава вже розпочалася й на нас зацитькали, щоб ми не галасували. А спробуй-но не галасуй, коли з арени долинає музика, вигуки клоуна й регіт глядачів.

— У нас квитки! — вигукнув я й вихопив з кишені довгу стрічку квитків.

— Тихіше,— сказала контролер,— тихіше! Однаково під час вистави входити не можна.

— Ви зрозумійте,— мовив я тихо,— вони вперше в своєму житті в цирку.

— Так-то вже й уперше!

Ні, вона була невблаганна, а діти майже плакали, але потім вона задивилася, а можливо, навмисне вдала, ніби задивилася, і ми шмигнули в прохід.

Вискочили, а куди йти, невідомо, людей повно, світло... З'юрмилися зграйкою біля проходу й стоїмо.

І раптом клоун помітив нас і закричав на весь зал:

— Чи бачили ви коли-небудь, щоб діти запізнювалися в цирк?

— Ні, ні, ні! — почулося звідусюди.

— А тепер подивіться сюди! — Він підбіг до нас: — Ось вони!

І всі почали дивитися на нас.

— Ми працювали,— сказав я.

— Ви чуєте? — вигукнув він.— Вони працювали!

Він почав реготати, впав од реготу, перекинувся через голову, і всі зареготали з ним разом.

— Ми працювали,— сказала Наташка просто в його розфарбоване обличчя.— Чистили сніг, товаришу допомагали. Ось йому! — і виштовхнула вперед Генку.— Чому ви нам не вірите?

Тоді клоун перестав реготати, зняв шапку й уклонився нам.

І тепер вже ніхто не сміявся. Клоун подав Наташі руку, вигукнув:

— Музику!..— і повів її, немовби справжню казкову принцесу.

А за ним рушили й ми, і на нас світили різноколірні вогні.

Клоун підвів нас до наших місць і гукнув:

— Морозивницю! В цирку діти повинні їсти морозиво.

І отоді-то й витрачені були — до речі, благородно,— останні два карбованці з татової десятки.

А потім ми дивилися ведмежий цирк, лизали морозиво й реготали разом з усіма.

Сьогодні в мами день народження. А я прикинувся, нібито забув: адже подарунка в мене не було. Негарно, звісно.

Коли— я вранці вийшов до мами, вона зустріла мене радо. Ми сіли за стіл і почали снідати.

— То як тобі сніданок? — Вона сама підштовхувала мене до того, що сьогодні незвичайний день.

— Сподобався,— відповів я.

— А що тобі сподобалося? — запитала вона.

— Усе.

І раптом вона з підозрою запитала:

— А що ти їв? А я як бовкну:

— Справді, мамо, що я їв?

Виявилося, вона навмисно в цей день приготувала святковий сніданок — омлет, підсмажений з помідорами й сиром,— а я з'їв усе й не помітив!

Мама нічого мені не відповіла й вийшла з кухні, щоб підійти до телефону. І тої миті вдарив грім та блискавка, бо я почув, як мама розмовляла з тьотею Олею, і зрозумів — це було зовсім не важко,— що та вітала її з днем народження!

Я причаївся, мов найжалюгідніше мишеня. Я майже не займав місця, майже випарувався, уважно дослухаючись до маминих кроків, вигадуючи гарячково, як би викрутитися з такої ситуації.

Ось мама пройшла в кімнату. Можливо, вона чекала, що я вийду до неї? Потім кроки її пролунали в передпокої, і — порятунок! — хряснули вхідні двері. Отже, мама пішла.

Я визирнув у вікно. Мама швидко перейшла наш двір.

От коли б я був правдивою людиною, як Наташка, то я усе чесно розповів би мамі. А мені було чим її здивувати! Річ у тім, що я остаточно заплутався і як син, і як вихователь. Ось тільки послухайте, що я вигадав.

Мене посадили караулити первачків на контрольній, бо їхня вчителька захворіла.

Коли я ввійшов і запитав їх: "Ну, то як ідуть справи?" — вони у відповідь важко зітхнули. Не треба було бути психологом, щоб відразу здогадатися, що справи в них ішли кепсько.

Я подивився на дошку: там були приклади.

— Нічого сказати — навантажують дітей,— завважив я, щоб підбадьорити їх.— Ми такі приклади розв'язували в третьому класі.

На Зіну Стрельцову шкода було дивитися — ось-ось зарюмсає. Куди поділася її спортивна кмітливість! Я зазирнув у її зошит і побачив помилку. Подивився в Натащин — та ж помилка.

— Ви що, ніколи не розв'язували таких прикладів? — запитав я.

— Розв'язували,— безладно відповіли т діти. Я пройшовся рядами. Боже мій! Майже в усіх

однакові помилки! В мене голова пішла обертом від напруження. Зрозуміло, їх залякали: "Контрольна, контрольна, будьте уважні, перша контрольна у вашому житті..." Ну, вони й перелякалися. Ось чому я видер із зошита аркуш — треба було якось піднести їхній бойовий дух,— переписав приклади з дошки, примовляючи: "Подумаєш, дурниця. Це ж геть пусті приклади", швидко їх розв'язав, з переможним виглядом відкинув аркуш, відійшов до вікна й повернувся до класу спиною. Краєм

ока я помітив, що мій аркуш зник зі столу. Пам'ятаю, я усміхнувся: мені сподобалася кмітливість моїх підопічних.

Наступного дня Ніна сказала, що контрольна минула благополучно, що в усіх п'ятірки та четвірки, що в усьому класі тільки одна двійка!

Мене аж підкинуло, я був обурений двійкою! Я вбіг у перший клас і ще від дверей закричав:

— Яка розтелепа одержала двійку?

— В мене п'ятірка!— вигукнув радісно Костиков.

— І в мене, і в мене,— загукали всі підряд.

— А в кого ж двійка? — запитав я.— Признавайтеся!

І раптом пролунав тихий Натащин голос, і вона сказала, що двійка в неї. Усі, зрозуміло, були просто приголомшені, а я візьми та й скажи:

— Ех ти, всіх підвела!

— Дівчисько! — закричав Костиков.— Навіть списати не зуміла!

— Не хотіла,— обірвала його Наташка.

Вона подивилася на мене. Очі її перетворилися на "розбурханий океан". Ото був погляд: просто приколов мене до ганебного стовпа. Мимохіть я відступив назад: не кожен може витримати такий погляд.

Знищивши мене, вона оглянула принишклий клас, підвелася з-за парти й пішла.

Всі чекали, що я щось промовлю, проте я якось увесь дрібно й бридко затремтів і теж вискочив з класу.

Цього дня я спіймав її після школи. Підлетів до неї, ніби нічого й не сталося, й закрокував поруч, весело й безтурботно розмахуючи портфелем.

Ми йшли додому як звичайно. Так могло здатися збоку, але насправді все було не так. Вона ступала поруч мене сама по собі. Дріботіла ногами, похилившії голову так, що банти від її коротких кіс стирчали, немов ріжки в козенятка.

А я як не переривався. Принижувався, стрибав, реготав. Просто жах, як мені кортіло з нею помиритися.

— Не забудь учасно дати бабусі ліки! В неї бабуся занедужала. Наташка промовчала.

— А коли розігріватимеш їжу, не вмикай газ на повну силу.

Ніякої відповіді.

— Ех, майнути б зараз на Камчатку! — сказав я й скосував на Наташку.— В долину гейзерів.

Я чекав, що вона неодмінно запитає про гейзери. Проте ні, не запитала. Ну й дівчисько — кремінь!

— Ти знаєш, що за штуковина гейзер? — не витримав я.

Ні, вона напевно не хотіла мати справу зі мною. . Тоді я завдав їй останнього, вирішального удару.

— До речі, я дізнався, як сплять африканські жирафи. Вони лягають на землю, а шию обертають навколо тулуба.

Я гадав, на ці слова вона відгукнеться. Вона ж допитлива людина і сама питала мене про цих жирафів, але зараз її ніщо не цікавило.

— Слухай,— безнадійно сказав, немовби зробив якесь велике відкриття,— а може, ходімо до мене обідати? Мама буде рада.

Мої слова вдарилися у її мовчазну спину. А ми вже порівнялися з її будинком. І тої миті до мене прийшов порятунок: самотній страшний собака. Усе ж таки світ не без добрих собак. Недаремно, отже, кажуть: "собака — друг людини". Вчасно з'явився. Я тріумфально усміхнувся й мовив:

— Не бійся. Я тут,— і взяв за руку, щоб провести мимо страшного собаки.

Наташка на мить зупинилася, потім вихопила в мене руку й пройшла мимо собаки. Так виклично близько, що червоний шерехатий собачий язик майже торкнувся її плеча. І зникла в під'їзді.

А я залишився сам. Уявляю, яке в мене було обличчя.

Я пригадав, як Наташка вперше прийшла до мене. В неї від хвилювання тремтів голос, і вона переплутала моє прізвище. А я, здоровенний дурень з великим лобом, ще глузував з неї. "Так, так, кажу, моє прізвище не Занудо, а Скандуто". Вона тоді була маленька й полохлива, стояла переді мною — квітка на тонкій стеблині.

А після Наташки я знову подумав про маму. До чого ж у неї був ображений вигляд, коли вона перетинала подвір'я! Атож, ніхто її не привітав: ні я, ні батько, нібито вона жила не в сім'ї, а на безлюдному острові. Цікаво, який настрій мав би я, коли б це був мій день

народження? І тої миті, звісно, подзвонив тато. Я ще ніколи в житті не зустрічав такого невдахи. Що б то йому подзвонити на п'ять хвилин раніше. Він і маму привітав би, і я не так його засмутив би.

— Здрастуй, тато! — сказав я й викривився задля хоробрості.— Тато, здрастуй!— І радісно додав: — Мама вже пішла.

— Шкода,— сказав тато.— А я цілу ніч їхав, щоб дістатися до телефону.

Я ж казав вам, що він невдаха: цілу ніч їхав, а на п'ять хвилин запізнився.

— Нічого,— втішив я.— Я їй перекажу.

— Таж то ти, а то я. Велика різниця,— сказав тато.— Ну, то що ти їй подарував, чортеня?

Чути було, мов на лихо, дуже добре. Проте я все ж удав, ніби не розчув запитання.

— Що? — вигукнув я.— Не чую, повтори ще раз.

— Я питаю, що ти подарував мамі? — крикнув тато.

— Що? Що? — перепитав я.— Нічого не чую... І повісив трубку.

Вбіг до кімнати й став гарячково вдягатися, щоб утекти від повторного дзвінка. Але не встиг. Телефон задзвонив знову. Все, зрозуміло, через татову наполегливість. Краще він більше не дзвонив би, бо тепер я муситиму розповісти йому правду.

— Не вішайте трубки,— сказала телефоністка— Розмову не закінчено.

— Нічого не чути,— відповів я.

— Усе добре чути,— сказала телефоністка.— А якщо ви глухуваті, покличте кого-небудь із нормальним слухом.

Тої миті залунав татів голос.

— Ніякий він не глухий! — кричав тато.— Це ваш телефон працює погано. Борисе, ти чуєш мене, Борю...

— Тато,— приречено мовив я,— тепер я тебе чую добре.

— Ну, то що ж ти купив мамі?

— Нічого.

— Нічого? — здивувався тато.— А чому ти, власне, нічого не купив?

— Я... я... я... забув,— сказав я.— Тобто в мене нема грошей.

— Як нема? Ти їх загубив?

Я хотів був йому все пояснити, але по телефону це важко.

— Ну, розумієш...— Треба було якось відбутися, і я сказав: — Проїв на морозиві.

Після цього настала довга пауза.

— Алло, алло! — кричав я в трубку. Тато мовчав.

— Тепер, здається, ви оглухли,— встряла телефоністка.— Він сказав, що проїв гроші на морозиві.

— Я все чув,— відповів тато.— Спритний чолов'яга!

Після цієї розмови в мене пропала будь-яка охота що-небудь робити.

Чортеня знову було в дії. Чортеня — це я, це моє прозвисько з дитинства, з першого класу. Я тоді надів татові темні окуляри й пішов до школи. Мене в них ніхто не пізнавав, і мені це так сподобалося, що я не пішов на урок, а гуляв коридорами. І догулявся. До мене підійшла вчителька з паралельного класу й запитала, чому я розгулюю під час уроків. "Чи не захворів?" А я їй щирою французькою мовою: "Же не спа", тобто не розумію, прикинувся іноземцем. Ну, вона відібрала в мене окуляри, і я одразу все став розуміти. А тато дав мені прозвисько Чортеня, але, на мою думку, відтоді я досяг неабиякого успіху й став справжнім чортом.

Хоча, коли поміркувати, я ні в чому не винний. Але ж цього нікому не поясниш. Ви ж пам'ятаєте, я збирався купити мамі подарунок. Про це свідчить ліжко, перефарбоване мною в синій колір. З іншого боку, як з'ясувалося, не без допомоги тьоті Олі мене призначено вожатим. А потім нещасні діти окрутили мене, запаморочили, віднадили від друзів, виманили гроші, які батько залишив на подарунок. Мало того, спершу розжалобили, прикинулися нещасними, змусили мене підкинути їм розв'язання контрольних прикладів, а потім зробили з мене негідника. А я ж то хотів їх по-дружньому виручити. Ото й "навиручав" на свою голову. І раптом мені страх як стало шкода... не мами, ні! Не тата, не первачків, а себе самого! Ніхто мене не цінує, ніхто не розуміє моїх страждань.

А як легко й чудово я жив! Щоби мене мучило безсоння, як учора через оцю контрольну? Щоб я принижував себе перед якоюсь миршавкою на зразок Наташки?

Я був гордою людиною. Я нікому не дозволяв з себе глузувати. А тепер я відчував, що мене наче підмінили. Ніби я той самий, і ніс на місці, і очі ті ж самі, а всередині інший. Так не довго дійти до цілковитого нервового виснаження, і прощавай життя, прощавай небо, прощавай космос!

Ні, вирішив я, не піддамся! Я вдягнувся й у чудовому настрої рушив до школи. Ні, мабуть, не в чудовому, а в гарному, в такому гарному помірному настрої, коли все не так уже й зле.

У школі на мене чатувало чергове розчарування. Коли я йшов нашим коридором, то побачив Сашка й кинувся йому назустріч. Він проскочив повз мене до Насті, став звиватися вужакою перед нею і щось таке свистіти своєю флейтовою мовою.

Вони пройшли в клас, не помітивши мене. Здається, настав час: мені пора було гордо піти собі. А шкода! Так гарно було, коли був Сашко і була Настя.

Тієї миті, коли я ввійшов у клас, Настя витягла з парти квіти. Відомо, чия це робота. Вона помилувалася ними трохи більше, ніж треба, і всі це помітили, хоч у неї в руці був зовсім маленький жалюгідний букетик нікому не відомих квітів.

— Дивіться! — вигукнув хтось.— Насті подарували квіти!

А Настя підвелася, підійшла до Сашка й мовила:

— Дякую, Сашко!

Вона це мовила так виразно й з такою сердечною ніжністю, що я мало не впав на підлогу.

— Боже мій! — вигукнув хтось.— Либонь, кохання!

— Хто жених, хто наречена? — запитав якийсь запізнілий дотепник.

— Олександр Смолін та Анастасія Монахова,— відповіли йому.

Так, здається, мене вже гордо випровадили, поки я сам збирався піти. Я пройшов на своє місце й умостився поруч Сашка, не підводячи очей. Я бачив тільки Сашкові руки, які вперто відкривали й закривали футляр, і Настину руку, в якій досі були затиснені квіти.

Але тепер мені до всього цього не було ніякого діла.

Хтось глухо хихикнув над Настею. Невже Сашко й гадки не мав признаватися в тому, що це його квіти? Я стусонув його щосили в бік.

Він подивився на мене й витяг нарешті флейту. Оце витримка! Він і не збирався лякатись і відмовлятися від букета. Зараз він зіграє Насті якусь серенаду або свою знамениту пастораль під назвою "Пастух грає лелеці". Я приготувався слухати.

А він заходився продувати флейту, дмухнув раз, удруге, втретє. Ні, грати він не збирався.

— А я ж то гадала,— сказала Настя,— що Смолін не тільки музикант, але й чемна людина.— Вона розтисла кулак, і квіти впали на нашу парту.

Я перехопив її погляд: очі в неї були немов у побитого собаки. Жалюгідні, з гіркотою й принижені.

— Подарував, а тепер відмовляється! — вигукнув дівчачий голос.— Ну й тип!

— Нічого я не дарував! — раптом зарепетував Сашко.— Я всі гроші на морозиві проїдаю!

— А хто ж, цікаво, подарував? — запитав хтось.

— Звідки я знаю? — відповів Сашко.— Може, вона сама собі подарувала.

Всі від Сашкової несподіваної відповіді навіть язика прикусили. Такої спритності й винахідливості я від нього не сподівався. Ото "усім козак, тільки чуб не так!"

А Настя, немовби від удару в спину, втягнула голову в плечі, і худенькі лопатки в неї стирчали, наче згорнені крила.

В мене раптом усе затанцювало перед очима й загупало серце у вухах, у горлі, в голові. Я вихопився на парту й, не тямлячи себе, закричав:

— Тихо, тихо, не обмовляйте благородну людину! Це не він подарував Насті квіти.— Тепер усі дивилися на мене.— Це я!

Далі я не зовсім точно пам'ятаю, що зчинилося, тільки побачив, як Настя підвелася, підійшла до нашої парти, зібрала квіти й сказала:

— Дякую, Збандуто.

Я хотів був відповісти щось на зразок "будь ласка, завжди радий слугувати чарівним дамам", але язик у мене присох до горла, і замість

слів я видав якийсь переможний клич і став несамовито й радісно стрибати на парті.

— Гей, ти що, здурів? — скрикнув Сашко.— Флейту розтрощиш!

Він схопив мене за ногу й смикнув, і я гепнув униз, боляче забивши коліно. Я кинувся на Сашка, щоб добряче відчухрати його, й стусонув його кулаком у помідорне обличчя, але влучив чомусь у повітря. Сашко голосно й переможно зареготав.

Щоправда, він реготав єдиний у всьому класі. Відразу одпала будь-яка охота з ним битися. У мене тверде правило: лежачого не бити. А Сашко був лежачий, хоча він реготав і вдавав із себе героя.

І раптом у дверях з'явилися першокласники Толя і Генка, і я забув про Сашка.

— А, дітлахи, вітання! — сказав я.

Я зрадів їм, ніби не бачив їхні милі мармизки тисячу років, ніби вони мені були найближчі й най-рідніші, і непомітно для себе опинився разом з ними в першому класі.

Я тільки тоді схаменувся, коли побачив Наташку. Усміхнувся до неї і підморгнув, а потім згадав про свої штучки-дрючки й скис, і нога заболіла ще дужче. Я над силу відвів погляд від Наташки й запитав:

— То як живете-поживаєте?

— Добре поживаємо! — вигукнув Толя.

— На п'ятірочках катаємося! — підхопив Генка. —' Хвалько ти, Костиков,— перебив я його.—

Наче я.

Видно, моє признання їх уразило. Та що їх — воно мене самого вразило. Тепер лишалося тільки подолати нескінченну відстань від учительського столу до дверей.

Біля дверей я зупинився, востаннє подивився їм в обличчя, не просто так ковзнув поглядом, а заглянув кожному в очі. Можете мені не вірити, але тієї миті я був щасливою людиною.

"Як це,— скажете ви,— говорив усім, що ці діти — твої найкращі друзі, і раптом, розлучаючися з ними, виявився щасливою людиною".

А отак.

У коридорі я побачив Сашка, який явно чекав на мене. Ну що ж, коли так, то будь ласка, і рушив до нього. Я підходив, і його обличчя вкрилося мармуровою блідістю. В останню мить він не витримав, повернувся й утік.

Іншим разом я його наздогнав би — все-таки найкращий друг, а друзі, як відомо, на дорозі не валяються, але сьогодні я поспішав до нашої нової старшої піонервожатої Валі Чижової, щоб розповісти їй усе про себе, щоб поставити останню крапку. А там хай роблять зі мною, що їм заманеться, хай карають або четвертують, я все витримаю.

Вона мене зустріла весело. Вона така руда й реготуха. Я її давно знав: вона з десятого "В". Та коли я закінчив свою сповідь, вона спохмурніла й сказала:

— Що тепер робити з оцим першим "А", не знаю. Адже їх за два тижні мають приймати в жовтенята. А чи можна?

— Якщо їх не приймуть,— обурився я,— то кого ж тоді приймати?

— Я гадаю, тих хто не списував контрольні. Я перелякався, що через мене їх не приймуть,

і сказав:

— Вони ж малі.

— Звісно.

— Вони розгубилися. їх залякали: "контрольна, контрольна".

— Можливо,— сказала вона.

— А мені їх стало шкода. Отож я і підтримав.

— Підтримав, кажеш.— Вона мить помовчала, а потім сказала: — А я тебе пам'ятаю, ти виступав у самодіяльності, грав собаку. Здорово гавкав. У тебе ще прізвище таке кумедне... Скандуто.

— Збандуто,— виправив я її.

— Вибач.

— Нічого, я звик.

— А потім ти загубив хвіст, і ми довго сміялися. Я й тепер, коли бачу тебе, згадую той випадок і сміюся. Ти не ображайся.

— Я не ображаюсь.

— Слухай, а що, коли я на власну відповідальність тобі пробачу?

Я промовчав, хоч мені її пропозиція дуже сподобалася.

— Ні, мабуть, так не можна,— сказала вона.— Ти йди, а я поміркую.

А я знову відчув себе щасливим і ще відчайдушно хоробрим. Зайшов у першу-ліпшу телефонну будку й подзвонив мамі.

— Мамо,— сказав я,— вітаю тебе з днем народження.

— А, це ти,— протягла мама й замовкла.

Було чути, як там хтось грав у м'яча — у волейбол чи баскетбол. У них телефон просто в спортивному залі.

Я не дочекався маминої відповіді й став їй сам розповідати новини.

— Тато дзвонив. Тільки-но ти пішла. Теж вітав. Він цілу ніч їхав до телефону, а спізнився лише на п'ять хвилин. Засмутився. Я йому кажу: "Я все мамі перекажу", а він відповів: "Я хотів сам, особисто. Хотів почути її голос".

Вона нічого на це не відповіла, і я взагалі подумав, що мама мене не слухає, коли б не лункі удари м'яча об підлогу, які долинали до мене звідтіля. Проте мені однаково не хотілося з нею розлучатися, і я сказав:

— Мамо, у мене новина — я більше не вожатий.— Голос у мене був радісний, а наприкінці фрази я навіть хихикнув.

Вона зовсім не здивувалася ані з мого хихикання, ані з бадьорості й не запитала чому — вона ніколи не ставила зайвих запитань,— і сказала:

— Так, так, Борю, я тебе слухаю.

— Розумієш, я їм підказав на контрольній, розв'язав за них приклади, і вони майже всі одержали п'ятірки. А сьогодні я в усьому признався. Еге ж, здорово?

— Так, так, Борю,— повторила вона,— я тебе уважно слухаю.

— Мамо, а в тебе там у що грають?

— У ручний м'яч,— відповіла мама.

— А я гадав, у баскет або у волейбол.

— Ні, у ручний м'яч.— Вона подумала хвильку й сказала: — Хочеш, приходь.

Я оглянувся й побачив понуру Сашкову постать. Він підпирав дерево.

— Спасибі,— відповів я,— іншим разом. У мене важлива справа.

— Ну гаразд,— сказала мама.— І тобі спасибі. Я гадала, що ти забув про сьогоднішній день. Нічого, звісно, страшного, але чомусь прикро.— І повісила трубку.

Я вийшов з будки. Настрій у мене погіршився. Зробилося незвично сумно. Мені б зараз поїхати до мами, а я мушу нянькатися з Сашком. Помахав цьому дурневі рукою — ходи, мовляв, до мене, а він знову, мов загнаний заєць, метнувся вбік. Тільки п'яти майнули.

Тоді я вирішив улаштувати Сашкові пастку. Зайшов для цього в універмаг і заховався неподалік від дверей. Стою, чекаю. Та раптом хтось мене запитує:

— Хлопчику, тобі що треба?

— Мені? — Я обернувся і отетерів.

Уявіть, на місці продавщиці у відділі жіночих капелюшків стояла наша колишня старша вожата Ніна.

— Здрастуй, Збандуто,— сказала вона.— Здивований?

— Здивований,— відповів я.

—■ Чи не хочете купити жіночий капелюшок? — запитала вона.

— Хочу,— прийняв я її гру,— для мами. Тим паче, в неї сьогодні день народження.

— А який у неї розмір голови?

— Природно, як у мене.

Ніна зміряла сантиметром голову, взяла якийсь капелюшок і наділа на мене. Я подивився в люстро: на моїй голові височів якийсь блазенський капелюх, чистісінький самовар з трубою. Ми розсміялися.

— До речі,— сказала вона, знімаючи з мене капелюх,— це сміх крізь сльози. Уявляєш, деякі жінки купують оці труби й носять... Ну, розповідай, як там у нас...— вона збентежилася,— у вас.

— Як і колись. Тепер замість тебе Валька Чи-жова, з десятого.

— Знаю — Чижик. А твої малюки як?

— Нічого, ростуть. Зіна Стрельцова посіла перше місце з вільного стилю. А Льошка Шустов поступив у гурток малювання. Це новенький,

ти його не знаєш. Не хотіли його брати, кажуть, малий, але я наполіг... Тільки я пішов од них.

— Пішов?.. Адже в тебе справжнє покликання. Це я тобі кажу.

— Нічого не вдієш. Я й сам за ними сумую. Бракує мені їх. Але не маю права... Пам'ятаєш контрольну, коли я заступав у них учительку? Тож оті приклади я за них розв'язав.

— Слово честі, ти некерований снаряд! Зовсім невідомо, якої миті вибухнеш,— сказала вона своїм колишнім тоном.— Ти вибач, я по дружбі, тепер це мене не обходить.

— Я сьогодні вирішив розпочати нове життя,— сказав я.— Ніколи не брехатиму.

— Всі ми розпочинаємо нове життя,— відповіла вона.— Що там про мене пересуджують?

— Не знаю,— відповів я.— А що мають про тебе "пересуджувати"?

Ніна уважно подивилася на мене:

— Невже ти нічого не чув?

Я відповів, що ні. Я справді нічого не чув, а коли б чув, то хіба став би прикидуватися?

— Так, ти завжди був диваком,— сказала вона.— Це добре. Коли ти станеш керованим, тобі ціни не буде.

Я про всяк випадок осміхнувся, бо не дібрав, жартує вона чи говорить серйозно. Колись вона все говорила серйозно й врочисто, а

зараз вона мені сподобалася. Виявилося, вона вміла жартувати, і видно було, що вона мені радіє.

— Знаєш, чому я пішла зі школи? Через кохання без взаємності. До такого собі вчителя. Не скажу, до якого...

То й не треба, подумав я, бо згадав, як вона малювала чоловіка з бородою. А в нас у школі бородань лише один.

— Страшна річ кохання,— підтримав я її.— На що тільки люди заради нього не здатні! Навіть Пушкін через кохання стрілявся на пістолетах.

— Що ти верзеш, Збандуто? При чому тут Пушкін? — мовила Ніна.— Там були соціальні причини.

— Я сам читав,— сказав я винувато,— не за програмою.

— А він на мене ніякої уваги. Ночей не спала. Вірші складала. Якось не витримала, прийшла до нього додому, в усьому призналася. А він каже: "Це мине",— і пригостив мене тістечком. Усі звикли, начебто для мене найголовніше їжа. Колобок та й Колобок. Тож я з'їла тістечко й пішла. А наступного дня зустріла його з якоюсь дамою. Я коли побачила їх разом, у мене в голові все пішло обертом.

— Це від ревнощів,— сказав я.

Я пошукав очима Сашка. Його не було ніде.

Від хвилювання Ніна з капелюха, якого я примірював, зробила гармонійку, ось-ось вона мала на ній заграти що-небудь сумне. Я вихопив капелюха в неї із рук, розправив і віддав назад. Вона поставила його на місце і заспокоїлася.

— Ну, до побачення, Збандуто,— сказала Ніна.— Заходь. Не забувай. Хлопцям та дівчатам вітання. Адже я, знаєш, у нашій школі перебула все своє життя. В мене мама ще працювала старшою вожатою, а я до неї прибігала з чотирьох років... А якщо хочеш купити своїй мамі гарний подарунок, піди в біжутерію і купи їй брошку. Жінки люблять прикраси.

— Спасибі за пораду,— відповів я,— проте в мене вичерпався капітал. Батько залишив десятку, але я витратив.

Вона полізла в кишеню фірмової сукні — вона була в цій сукні схожа на стюардесу,— і раптом я збагнув, що з нею сталося. З товстулі, з Колобка, вона перетворилася на худеньке, струнке дівчисько. Ось що означає кохання і страждання. А тим часом вона витягла з кишені два карбованці й сказала:

— Купиш мамі квіти.

— Та що ти! — обурився я.— Не візьму.

— Годі дурня клеїти, Збандуто,— сказала вона своїм колишнім тоном.— Бери. А матимеш гроші, віддаси.

Коли я вийшов з магазину, Сашка вже не було. Я його знайшов удома. Він сидів у цілковитій самотині і, не соромлячись, плакав.

Він пішов до Насті, щоби замиритися, а йому сказали, що вона полетіла на Далекий Схід. Несподівано приїхав Настин батько і забрав її з собою.

— Хоч плач, хоч не плач,— сказав я,— а вона вже на іншому краю землі.

— Але в мене є адреса,— сказав Сашко.— Я можу написати їй листа. Якщо вона захоче, я розповім правду усім.— І з сумом додав: — Я зрадник. Ось що мене вбиває.

— Це кого хочеш уб'є.

Сашко помовчав-помовчав, а тоді з образою в голосі відповів:

— Теж друг, не можеш навіть заспокоїти!

— Не можу я тебе заспокоювати,— сказав я.— Я сам негідник і зрадник.

І я розповів Сашкові про контрольну в першому класі, і про Наташку, і про те, як я розтринькав десятку, і про забутий мамин день народження.

— Про первачків — це дурниця,— сказав Сашко.— Плювати тобі на них.

— Це ти даремно. їх дурити не можна. Вони всьому вірять

— Однаково вони навчаться брехати,— вперто сказав Сашко.— Усі люди брешуть, надто в дитинстві.

— Ні, не навчаться і не брехатимуть. А якщо хтось із них збреше, то мені не хотілося б докладати до цього руку.

— То як же нам тепер далі жити? — запитав Сашко.— Вигадай що-небудь, адже ти вмієш.

— Можна заприсягнутися, що ми більше ніколи не будемо зрадниками.

— Заприсягайся чи не заприсягайся,— мовив Сашко,— однак давнє не вернеш.

Ми згадали про всі свої прикрощі, і нам розхотілося заприсягатися.

За вікнами темнішало, а потім ця темрява просякла до кімнати.

Задзвонив телефон. Це була моя мама. Удвох з —тьотею Олею вони чекали мене на іменинний пиріг!

— Ходімо,— сказав я,— в нас іменинний пиріг.

Ми вийшли на вулицю, і нам одразу стало краще. Горіли вогні, снували й штовхалися люди. Сіяв дрібний дощ: така зима стояла.

Ми купили мамі квіти за Нінині гроші й подалися їсти іменинний пиріг.

Кілька днів проминуло в цілковитому затишші. До первачків не ходив, але вони прибігали до мене частіше, ніж до цього. Усі, крім Наташки. Щопере-міни по кілька чоловік.

Тільки тепер у нашому класі ніхто з мене не сміявся. Я гадаю, що дехто з наших навіть заздрив, що ці дітлахи так до мене привернулися. А до того ж на одній з перерв до мене прийшов новачок, Льоша Шустов, приніс у подарунок пирогу, виліплену з пластиліну, і в ній сиділо двадцять п'ять індіанців з перами на голові й сережками у вухах і носі. Двадцять чотири чоловіки сиділо на веслах, і один був керманич. Крихітні такі фігурки, незрозуміло, як він їх виліпив.

Кумедний він хлопець, зосереджений і мовчазний.

Я з ним познайомився недавно. Якось зайшов у перший клас, за звичкою, і наразився на нього.

— А чого ти тут сидиш? — запитав я його.

— Ліплю,— відповів він.— Удома сваряться, що я усе забруднюю.

Щиро кажучи, мене це обурило. Хіба вони не розуміють, що йому кортить ліпити?

— А хто свариться? — запитав я.

— Бабуся, звісно, хто,— відповів він.— Каже, ліпше ділом займися. Читай або уроки роби.

— Складай книжки,— звелів я.— Підемо до твоєї бабусі.

— Ні,— сказав він,— я краще тут. Не люблю я, коли вона мене гризе. — Потім уважно подивився на мене й запитав: — А ти хто?.. Боря?

— Так,— признався я.

І раптом він без слів швидко заходився запихати у портфель книжки й зошити і впустив шматок пластиліну на підлогу, розчавив його й винувато поглянув на мене.

— Ось завжди в мене так,— мовив він.

— Дарма,— підбадьорив я Льошу.— У великій справі в усіх бувають промашки.

Гарний він хлопчина виявився, та й бабуся нічогенька. Тільки вони одне одного не завжди розуміли.

Всі наші накинулися й почали розглядати цю пирогу й дивуватися. А Льошка засоромився й утік. І раптом, до речі, нагодилася старша вожата Валя Чижова, узяла пирогу в руки й сказала:

— Таж він талантище! Збандуто, ти повинен відвести його до Палацу піонерів. Його треба вчити.

Потім, уже мимохідь, так, між іншим, кинула: — До речі, з тобою все вирішено. Зайди до мене, розповім.— І побігла.

Тільки-но я підхопився, щоб бігти за Валею й довідатися, що там зі мною вирішено, як увігналися Толя й Генка і сказали, що Наташку відвезли до лікарні.

У мене просто все похололо всередині.

— У неї заболів живіт, і її повезли,— сказав Генка.— "Швидка" приїздила.

Я побіг в учительську. Я біг так швидко, що Генка й Толя відстали від мене. Коли я вийшов з учительської, увесь перший "А" стояв біля дверей.

— У неї апендицит. їй зараз роблять операцію. За дві години я піду в лікарню,— сказав я.— Хто хоче, може піти зі мною.

Потім я побіг униз і з автомата подзвонив Ната-щиній бабусі й набрехав їй, що Наташка затрималась у школі. Не міг же я сказати, що Наташці оце зараз роблять операцію.

Коли я вийшов після занять на вулицю, то біля шкільного під'їзду на мене чекав увесь клас. Навіть Зіна Стрельцова.

— У матерів одпросилися? — запитав я. Вони закивали головами.

— Мені мама звеліла,— відповів Генка,— щоб я не приходив додому, поки усе не скінчиться.

— А моя мама сказала, що тепер апендицит не складна операція,— зауважив Гога.

— "Не складна"! — обурився Толя.— Живіт, розрізають. Гадаєш, не боляче?

Всі одразу замовкли.

Діти лишилися на подвір'ї лікарні, а я пішов у приймальний покій.

Виявилося, ми прийшли не в дозволений час і довідатися що-небудь було не так просто.

Якась жінка пообіцяла дізнатися, пішла й не повернулася.

Потім з'явився чоловік у білому халаті і в білому ковпаку. Вигляд він мав стомлений.

Можливо, це був хірург, який робив Наташці операцію?

— Здрастуйте,— сказав я, коли перехопив його погляд.

— Здрастуй,— відповів він.— А що ти тут, власне, чекаєш?

— Одній дівчинці робили операцію, а я прийшов довідатися.

— Ти її брат?

— Ні,— сказав я,— вожатий.

— А, отже, службова необхідність. Зрозуміло.

— Ні, я так просто,— сказав я.— Та я й не сам. Я показав йому на вікно. Там на подвір'ї на лавах сиділи мої малюки.

Вони зіщулилися в клубочки й дриґали ногами. Здаля вони були схожі на горобців, що сидять на дротах.

— Цілий клас, еге? — здивувався хірург. Я кивнув.

— А як дівчинку звати?

— Наташа,— відповів я.— Маленька така, з кісками. її батько теж хірург. Тільки він зараз у Африці. Може" зустрічали? Морозов його прізвище.

— Морозов? Ні, не знаю. Втім, це неважливо. Почекай...— І пішов нагору.

А я розхвилювався страшенно. Я, коли хвилююсь, позіхаю й не можу сидіти на місці: ходжу й ходжу. Даремно я не заборонив Наташці їздити на череві поруччями сходів. Адже через це все й скоїлося. Вона з'їхала на череві й не змогла розігнутися.

Я знав, що Наташка любить так їздити, й не лаяв її. Лаяти її було безглуздо, бо я й сам так катаюсь. А в мене залізне правило: ніколи не лаяти дітей за те, що сам залюбки роблю. Спершу сам позбудься дурної звички, а тоді інших гризи. А тепер я себе в усьому картав. Нарешті з'явився хірург.

— Можете спокійно йти додому,— мовив він.— Я щойно бачив вашу подружку. Вона добре перенесла операцію. Завтра приходьте й приносьте їй апельсини й сік.

Він усміхнувся й підморгнув мені. "Дивак якийсь у білому ковпаку,— подумав я.— Пречудовий дивак".

У відповідь я йому теж підморгнув. Іноді таке підморгування діє сильніше за слова.

Хірург поглянув на мене й зареготав. Потім сказав:

— Щось у мене сьогодні гарний настрій. Від щирого серця радий з вами познайомитися, Борисе...— він зам'явся,— з якимось неймовірно складним прізвищем.

— Збандуто,— сказав я.

Ух, як я зрадів! З радощів я ледве стримався, щоб не кинутися йому на шию. Яка ж мені була дорога ця оката Наташка!

Отже, вона йому сказала про мене, отже, він з нею розмовляв.

Я вискочив на подвір'я, щоб потішити малюків.

Вони посхоплювалися зі своїх місць, коли побачили мене, і я їм усе розповів.

— Вона під час операції навіть жодного разу не зойкнула,— сказав я.

Хірург мені цього не говорив, але ж я добре знав Наташку.

— Оце так! — мовив Генка.— Оце молодець Наташка!

Решта нічого не сказали. Не знаю, про що вони собі думали, але мені подобалося, що вони такі стримані.

І ще мені подобалося, що вони в мене "один за всіх і всі за одного".

Саме так і треба буде жити в двадцять першому столітті. А коли їх запитають, звідки вони такі взялися, то, може, вони пояснять, що жив серед них такий собі Збандуто, який передчував двадцять перше століття і виховав їх.

Діти щільно оточили мене, і ми рушили вулицею.

І тої миті я побачив тьотю Олю. Вона вийшла з крамниці своєю стрімкою, немовби летючою ходою. Я кинувся слідом за нею, розштовхуючи та оббігаючи зустрічний потік людей, але вона, перш ніж я добіг, сіла в тролейбус, на мить майнув її портфель, і вона зникла від мене вдалину.

Щоправда, мені було досить і цієї миттєвої зустрічі, бо я згадав, що саме завдяки тьоті Олі я йду серед цих дітей і живу життям, яке зробило мене щасливим.

Слово треба берегти, бо воно святе, воно здатне висловлювати думку. Людина, яка говорить,— творець. Тому ніколи не треба базікати. Базікання принижує слово. Найбільше щастя — це зустріч з доброю людиною, яка може тебе вразити словом або вчинком. Однак життя все ж таки прекрасне, і треба йти вперед...

Із висловлювань тьоті Олі.

Одруження дядька Шури

Того дня, коли розпочалася ця незабутня подія, я побачив її, цю жінку, ще невідому мені, і ненароком штовхнув.

Я біг, квапився. В мене завжди так: коли я займаюся справою, яка мені подобається, то після цього я довго не можу заспокоїтися і мені кортить перейти на біг... Це було пов'язане з нашим математиком. Він у нас сухар сухарем і педант. Жорстока людина. Ніколи нікому не поставив п'ятірки. Сказав, що в нашому класі на п'ятірку знає тільки він! Може, хтось заслуговує на четвірку, а решта тягнуть на трояк. І раптом прийшов, почав викликати усіх підряд і виставив... дев'ять п'ятірок! І тоді всі, вкрай вражені, запитали його, що з ним сталося. Він підвівся, відкашлявся і сказав: "Можете мене привітати... У мене народився син..."

А за кілька днів ми пішли всім класом до пологового будинку разом з математиком, і, коли його дружина з сином на руках вийшла з приймального покою, ми закричали: — Ура-а-а!

Вона від цього мало не впала, так розчулилась, але математик виявився спритним: підскочив і підтримав її.

Потім дівчаткам по черзі дали потримати новонародженого. А з хлопців я зголосився. Я навіть не побачив його обличчя, воно було прикрите, але згорток був теплий, і я потім довго відчував це живе тепло на своїх долонях.

Природно, що після цього я був збуджений і на-разився на неї, на цю жінку. І штовхнув. Але вона мене не вилаяла, лише насупилася. До речі, ця подія чимось схожа на першу. Може, тому, що в ній діють теж собаки? Але перш ніж розповісти її, я повинен повідомити вас про деякі зміни в моєму житті.

Наш будинок на Арбаті знесено, і ми переселилися на край московської землі — в Ізмайлове. Разом з нами сюди переїхали Морозови, Наташка зі своїм батьком — дядьком Шурою. Він нарешті повернувся з Африки. Саме завдяки його клопотанням їм надали квартиру на тій самій площадці, що й нам.

Отже, ми стали сусідами.

Здавалося б, усе чудово, проте я сумую за арбат-ськими провулками й за нашим старим ветхим будинком, якого вже немає на світі, й за школою, й за колишніми первачками.

А що робити, коли в житті так часто доводиться розлучатися?

Тьотя Оля каже, що треба, як і колись, займатися своїми справами, тільки частину серця слід залишати тим людям, яких ти любив. А може, я так дуже сумував тому, що ніяк не міг звикнути до нової школи й нових хлопців та дівчат. Хоча спершу я потоваришував з одним. Він був мовчазний і тримався осібно. Я сам до нього підійшов. Худенький, невеличкий на зріст, за скельцями окулярів — круглі очі. Від цього в нього було миле пташине обличчя.

Він сказав, що його звуть Колькою-графологом.

— Це що, прізвище таке? — здивувався я.

— Не прізвище, дивак,— відповів він.— Просто я графолог. За почерком відгадую вдачу. Ось напиши що-небудь, а я відгадаю.

Я написав, а він багато гарного про мене наговорив: і що я добрий, і хлопець не дурень, і сміливий, і спостережливий, і натура в мене тонка. Після цього я буквально перед ним схилявся деякий час, але це окрема розмова.

І ще я сумував за вулицями. У нас на Арбаті люди снують юрбами і життя вирує, а тут перехожих можна порахувати на пальцях. Дорослим це подобається, а мені ні. Вони кажуть — це заспокоює.

"Ти запеклий урбаніст,— сказав дядько Шура,— прихильник сучасного міського життя".

Справді, виходило, я урбаніст. Адже іншого життя я не знав, і тиша в мене викликала нудьгу. Отже, в новому будинку ми жили по сусідству з Наташею й дядьком Шурою. Завважте, це неабиякий факт для нашої події. Наташку ви знаєте, вона мало змінилася за рік. Тільки колись вона жила вдвох з бабусею, а тепер удвох з батьком: бабуся її поїхала до іншої внучки.

Після повернення дядька Шури минуло вже півроку, але Наташка не відходить від нього ані на крок, немовби він тільки вчора повернувся. Вона, поки чекає його з роботи, десять разів подзвонить по телефону.

А про дядька Шуру я вам зараз усе викладу.

По-перше, він зовсім не схожий на людину, яку конче потрібно було відряджати в Африку. Я навіть розчарувався, коли вперше побачив його. Він невеличкого зросту, моєму батькові ледве дістає до плеча, щуплий і кривоногий.

Згодом я до нього звик. Він виявився кумедним і дивним чоловіком. А мені дивні люди завжди подобалися, бо цікаво, а чому ж це вони такі дивні.

"Ти спостерігай, спостерігай за дивними людьми,— каже мені тьотя Оля.— В них є якась переконаність, таємна сила й знання життя".

Бувало, сидимо цілий вечір. Балакаємо, потім він проводжає мене, мов найліпшого друга, до дверей. А наступного ранку зустрінемось у ліфті,— він майже не пізнає мене. Ледве кивне головою й сухо: "Здрастуй!"

І ще в нього така дивина: він не любить розповідати про свою працю. Якось я попросив його: "Дядьку Шуро, розкажіть про якусь складну операцію". — "Про складну операцію? — Він скорчив незворушну міну й відповів: — Щось не пригадую".

А взагалі він великий жартівник. З ним легко й просто. Наприклад, коли ми були в зоопарку, там сталося з ним одразу три смішних випадки.

Перший — коли Наташка каталася на поні. Вона погнала свого поні, наразилася на візок попереду, і утворився затор. До Наташки підбігла обурена служителька, схопила її, закричала: "Чия це дівчинка?" Я подивився на дядька Шуру, той стояв з виглядом, начебто Наташка до нього ніякого відношення не мала. А та випручалася з рук служительки й утекла. Проводивши її поглядом, дядько Шура кивнув мені, і ми пішли собі.

Другий — коли ми стояли біля мавп. Наташка показала мавпам язика, і дядько Шура, попри свій поважний вік, теж показав язика. Якщо кому-не-будь розповісти про це, скажуть: то й безглуздо, поважна людина і раптом — язика. Але це було не безглуздо, а весело.

І третій — уже наприкінці, коли ми вийшли на вулицю. До дядька Шури підскочив нікому не відомий хлопчик-товстунчик і привітався. Дядько Шура подивився на нього й не пізнав. А слідом за хлопчаком підійшла жінка, його мати, і ввічливо, дуже шанобливо вклонилася дядькові Шурі. Виявилося, дядько Шура оперував цього хлопчака. Ну, звісно, почав з'ясовувати, як хлопчак себе почуває, вибачився, що не одразу його пізнав. А хлопчак, замість відповісти на запитання дядька Шури, сказав, що вміє ворушити вухами. Його мама заохкала: "Як негарно, що ти говориш, краще подякуй докторові за операцію!" — "Ні, ні,— перебив її дядько Шура,— хай ворушить. Це дуже важливо". Ну, хлопчак хотів нам показати, як він ворушить вухами, але в нього нічого не вийшло. І тоді дядько Шура сказав: "Не журися, тобі просто треба більше тренуватися",— і чудово продемонстрував, як треба ворушити вухами. Вони в нього ходором ходили.

Він мастак строїти міни. Вміє ще рухати кінчиком носа, трясти щоками. Й усе це одночасно.

Наташка сказала, що він навмисне цього вчився в циркового клоуна, щоби смішити дітей перед операцією.

Отож, як я сказав, у ліфті він мене майже не пізнавав. Але одного разу його таки дійняло, і він раптом без будь-якої підготовки сказав:

"Важко уявити, що в мене в руках буває людське серце.— Він випростав руку, ніби в нього на долоні справді лежало чиєсь серце.— Воно завбільшки з кулачок і тремтить, наче овечий хвостик..." Він сумно усміхнувся і, не попрощавшись, пішов, немов знову забув про мене...

У Наташки з'явився собака з кличкою Малюк. Він виник на мою пропозицію. Я вирішив, що На-ташці треба перебороти свій вічний страх перед собаками. Дядько Шура зі мною погодився й привів Малюка.

Саме через нього, через Малюка, і спалахнула вся оця пожежа, яку мені насилу пощастило погасити.

Невже я знову вихваляюся, як колись? Ні, не думаю. Пам'ятаю, тьотя Оля говорила: "Невикорінний дух хвалька І" Мушу вас засмутити: вона не мала рації. Викорінний дух хвалька, та ще і як!

Утім, в цьому ви незабаром пересвідчитеся самі.

Незадовго до цієї пригоди відбулася ще одна подія: я вперше почав жити самостійним життям. Мої батьки поїхали відпочивати на Чорне море на цілі два місяці. Власне, вони не збиралися залишати мене самого на час їхньої відпустки: до нас мала поселитися тьотя Оля, але вона в останню мить захворіла. І мене "завдали" на плечі дядька Шури. Ні, мабуть, це не зовсім точно: не мене "завдали" на його плечі, а його на мої.

Розпочалася ця пригода непомітно, без будь-якої підготовки.

Втім, деяка підготовка була, тільки тоді я її не помітив, хоча Колька-графолог, вивчивши мій почерк, назвав мене спостережливим. По-перше, коли ми останнім разом були в зоопарку, дядько Шура був дуже збуджений, весь час комусь дзвонив по телефону-автомату, потім купив нам з Наташкою морозива й вирядив самих додому. А наступного дня зателефонував мені з роботи, сказав, що затримується, що в нього термінова операція і щоб я пішов до Наташки, а то їй самій нудно. Наприкінці розмови він якось пом'явся, роблено кахикнув і вимовив: "До речі, в мене до тебе ще одна справа... Якщо мені телефонуватимуть... перекажи, що в мене все гаразд і завтра я буду вільний".

Отож не можна сказати, що ця подія почалася раптово. Але нікого в цей день не вбили й ніхто, хвалити бога, не вмер. І погода була щонайзвичай-ніша: гарна осіння погода незабутнього телевізійно-космічного століття.

Того дня, як'завжди, повертаючись зі школи, я купив дві пляшки молока: одну для себе, другу для Наташки.

Коли я підійшов до Натащиних дверей, щоб віддати їй молоко, то почув, що в них грає музика. Я подзвонив, а сам почав відмикати свою квартиру.

Ось тут усе й почалося!

За моєю спиною розчахнулися двері: музика залунала гучніше, її заплеснув тонкий цуценячий гавкіт, і переді мною постала Наташка в абсолютно незвичайному вигляді. На ній була біла ошатна сукня і святковий бант, до того ж вона була таємнича, хоча це їй давалося над силу.

— Малюче, — гнівно наказала вона собаці, — мовчати!

Але Малюкові було байдуже до її наказів: йому й море по коліна.

— Що сталося? — запитав я. — З якого приводу такий "машкерад"?

— А у нас... весілля! — у захваті відкрила свою таємницю Наташка.

Ці малюки люблять грати у весілля. Немовби це найцікавіше заняття в світі.

— Хто ж твій наречений? — запитав я, перш ніж зникнути за дверима.

— У нас справжнє весілля, — відповіла Наташка. — Тато одружується.

— Одружується?! — перепитав я і завмер у чеканні дальшого розвитку цих карколомних новин.

— Тепер у мене теж буде мама,— не вгавала Наташка. — Я її уже полюбила. Це вона грає на віолончелі. — Слово "віолончель" вона вимовила з зусиллям.

— Отже, вона до того ж музикантка, — із удаваним переляком сказав я. — Здорово вам пощастило. Весело житимете.

— Ходімо, я тобі її покажу.

Вона потягла мене за руку, а я прикинувся, ніби не хочу йти, але про всяк випадок сунув портфель і своє молоко за двері й причинив їх.

Музика в кімнаті ввірвалася, і на площадку вийшов сам молодий — дядько Шура! Він радісно-збентежено усміхнувся: розтягнув рот до вух. Не кожен може розтягти так рот. Одягнений дядько Шура був у все нове: в новий костюм, в нову краватку і навіть у нові черевики. А з кишені піджака стирчала гарна квітчаста хусточка!

Достоту картина — видно, давно готувався. Я мовчав.

"Цікаво було б поглянути на його молоду, — подумав я. — Покличе чи не покличе?"

— Здрастуйте, дядьку Шуро, — проникливо мовив я. — Вітаю вас!

— Спасибі, — відповів дядько Шура.

Але з місця не зрушив, стояв на моїй дорозі, як непорушна фортеця.

Несподівано до мене на підмогу прийшов Малюк: він з почуттям лизнув новий черевик дядька Шури.

— Ти що,— обурився я,— псуєш весільні черевики!

— Так... брате... ось так,— розтягуючи слова, задумливо промовив дядько Шура.— Скільки вірьовку не плети, а кінець їй буде. Заходь — гостем будеш.

— З приємністю,— відповів я.

Першим помчав коридором Малюк. За ним — Наташка. За нею — дядько Шура, який не витримав моєї статечної ходи. І останній, підхопивши всіма забуту пляшку молока, ледве стримуючи цікавість, крокував я.

Було цікаво, кого я зараз побачу! Я навіть розхвилювався. Я завжди хвилююся перед відкриттям. Хіба ж це не відкриття — побачити нову людину.

Тьотя Оля казала була: "Найбільше щастя — це зустріч з доброю людиною, яка може тебе вразити словом або вчинком".

У мене, наприклад, був знайомий хлопець, який уражав мене й "словом" і "вчинком". Він щодня ходив на вокзал. Йому подобалося зустрічати чужі поїзди, а потім він неодмінно чіплявся до когось і допомагав піднести речі. Коли йому пропонували за послугу гроші або, наприклад, морозиво, він сміявся і втікав. Деякі з нього глузували: на кіно грошей нема, а на вокзалі відмовляється. А я йому заздрив, цій його пристрасті. Мені здавалося, він знає якусь таємницю, що робить його щасливим. Я навіть ходив на вокзал, тільки радощів особливих від цього не зазнавав.

Аж ось я її побачив!

Уявляєте, вона виявилася тією самою жінкою, яку я штовхнув на вулиці.

Я часто пам'ятаю людей, яких я колись хай навіть випадково, зустрів. А потім такого перехожого можу довго згадувати й думати про нього.

І про неї я також згадував, але зараз мене вразило не те, що саме вона виявилася молодою дядька Шури, а її врода. Вона була справжньою красунею! Вірніше, спершу я побачив її спину, бо вона закінчила гру й ставила свою віолончель у куток, до стіни. Потім вона обернулася до мене, і я просто отетерів!

Вона була в синій сукні, з двома гвоздиками, білою й червоною, пришпиленими до грудей. Волосся в неї було чорне. І довгі очі: вони тяглися від перенісся до скроні. Але й це не найбільше відкриття, в багатьох бувають гарні очі. В неї в очах, довкола зіниць, були пелюстки квітів. Коли я потім розповідав про це мамі, вона сміялася, але я точно знаю, що так воно й було.

— Здрастуйте! — сказав я.

Вона простягла мені руку й міцно стисла. І я помітив цю дивну особливість її очей. Я стояв спиною до вікна, а вона обличчям, і мені все чудово було видно: довкола зіниць у неї утворилися пелюстки квітів.

— Здрастуй,— сказала вона.— Мене звуть Надія Василівна.

— Вітаю вас з весіллям,— сказав я.

— Він мені й Малюкові щодня купує пляшку молока,— сказала Наташка, прагнучи зарекомендувати мене якнайкраще.

— Ось! — я показав пляшку, яку досі тримав у руці: при цьому я так крутив нею, нібито збирався жонглювати.

Надія Василівна забрала в мене пляшку й передала Наташці.

— Віднеси на кухню,— попросила вона. Наташка кинулася виконувати доручення Надії

Василівни, але одразу ж повернулася й запитала в мене:

— Вона тобі подобається?

— Дуже,— відповів я.

Не знаю, що там їм здалося, але вони, дядько Шура і його молода, Надія Василівна, засміялися.

Я давно завважив, що дорослим часто буває смішно, коли зовсім нема чого сміятися. Колись я сказав про це дядькові Шурі. А він мені відповів:

"Кажуть, людина змінюється щосім років, і те, що в дитинстві їй видається смішним, у похилому віці не смішить, і навпаки".

Щиро кажучи, я хотів би зберегти свою вдачу. Вона мені рішуче подобається. В мене весела вдача, я веселун. Навіщо ж мені змінювати свою вдачу, скажіть, будь ласка? Отож, у відповідь на мої безкорисливі слова вони засміялися, але я не образився. Сміються — отже, щасливі.

Щоправда, дядькові Шурі й цього здалося замало. Він вирішив продовжити веселощі й притулив до мого чола долоню.

— Я не хворий,— сказав я.

— Тут цілком інше,— відповів дядько Шура.— Подивись мені в очі.

Я подивився: ні, в нього в очах не було ніяких пелюсток.

— Невиліковне,— сказав дядько Шура.— Фантазер і мрійник. Взагалі, вигадник казок.

— А я, а я?— зажадала пояснень Наташка.

Дядько Шура поклав долоню на Натащине чоло, зазирнув їй у вічі й замислився.

— Рішуча персона,— сказав він нарешті.— І велика любителька морозива.

— А вона, а вона?— Наташка показала на Надію Василівну.

Дядько Шура обернувся до Надії Василівни й знову повторив усі свої маніпуляції. ■ Тут слід завважити, що дивився він їй у вічі трохи довше, ніж нам з Наташкою. Звісно, від таких очей нелегко відірватися.

— Найдобріша істота,— мовив він,— але вміє спритно це приховувати. А тепер розпочнімо бенкет.

— Розпочнімо! Розпочнімо!— войовничо заволала Наташка й побігла, щоб віднести нарешті пляшку з молоком.

Слідом за нею помчав Малюк.

— Спасибі,— неприродним голосом сказав я.— Мені уроки треба робити.

Зрозуміло, мої слова були курям на сміх: відмовлятися від весільного бенкету заради уроків, нібито я тільки те й роблю, що ходжу по весіллях,— але було незручно нав'язувати себе.

— Поглянь, які в нас торти, салати, бутерброди,— спокушав мене дядько Шура.— Ти що, хочеш нас образити?

— Ні,— радісно відповів я й квапливо сів до столу.

— Наташо,— звелів дядько Шура,— прибор Борисові!

Вбігла Наташка, в ногах у якої плутався знавіснілий Малюк. Вона принесла мені тарілку, виделку й ніж і поставила переді мною чудовий кришталевий келих. Коли вона ставила його на стіл, то він задзвенів чистим дзвоном. Запала врочиста тиша.

Дядько Шура взяв шампанське й відкоркував його. Воно почало пінитися й вихоплюватися з пляшки.

Надія Василівна відсунулася, щоб урятувати сукню, і впустила свій келих. Чудовий кришталевий келих з дивовижним дзвоном!

Отоді-то й спалахнуло невеличке вогнище, яке потім розгорілося в люту пожежу, здатну знищити все, і яку мені пощастило погасити.

Я знаю, я вже казав про це. Але, щоб у вас у голові гарненько відбилася ця подія, щоб ви потім не повторили моїх дурниць й не приймали поквапливих рішень, нагадую вам про це. І собі, зрозуміло, також. Вік живи, вік учись.

Тьотя Оля полюбляє говорити: "Коли ти хочеш, щоб тебе зрозуміли, повтори головну свою думку на початку розповіді, посередині й наприкінці". На мою думку, це правильні слова.

Отож, кришталевий келих почав падати, описуючи плавну дугу.

Дядько Шура зробив неймовірно гарячковий порух, щоб урятувати келих, але це Йому, звісно, не вдалося. Адже він не штукар і не чарівник, а лише хірург, до того ж у одній руці досі тримав шампанське.

Келих, звичайна річ, досяг підлоги й розбився, а слідом за ним на підлозі опинився дядько Шура.

Можливо, він упав навмисно, щоби насмішити публіку? А можливо, просто не втримався на стільці? Принаймні він засміявся, а за ним засміявся і я. Зрештою келих — це тільки келих, навіть коли він чудовий, кришталевий, з дивовижним дзвоном.

Ми сміялися, сподіваючись розвеселити й захопити решту, але захопили тільки Малюка. Він почав одчайдушно гавкати.

— Шкода,— сказала Надія Василівна, сіла навпочіпки й заходилася збирати друзки.

— Це мамин келих,— раптом тихо, але виразно промовила Наташка. І відразу ввірвала наш сміх.

— Що ти вигадала,— невпевнено заперечив дядько Шура.

І всім стало зрозуміло, що це насправді був келих Натащиної мами.

— Ти сам казав,— повторила Наташка.— На ньому була подряпина.

Надія Василівна, підібравши друзки, вийшла.

Дядько Шура нічого не відповів Наташці; дістав новий келих і поставив перед Надією Василівною.

Весілля тривало, але це було вже трішки-трішки не те весілля.

Дядько Шура почав розливати шампанське. При цьому він удавав, ніби нічого не сталося, але з його порухів, з метушні, з невпевнено-врочистого голосу видно було, що цей випадок для нього прикрий.

Нарешті шампанське було розлите, і знову запала тиша.

І я почув "легкий шерех їхнього нового життя", передчуття чогось дуже доброго. "А попереду у вас буде отаке-то й отаке, отаке-то й отаке",— сказала б

тьотя Оля і наговорила б на добро багато гарного й звабливого, щоби їм захотілося всього цього терпеливо чекати. Саме це вона й називала "легким шерехом нового життя". Щоправда, тьотя Оля ніколи не попереджала про те, що в житті людини може бути й погане, й важке. І це була її помилка, але така вже була вона людина.

Дядя Шура мовчки поглянув на Надію Василівну, і, крім радості в очах, у нього була прихована журба.

Тоді я цього не розумів, як можна журитися, коли радість. А тепер я ж то знаю, що все в житті сполучається: радість теперішнього й журба минулого. Виходить якась гіркувата радість.

І раптом дядя Шура обернувся до мене й запитав:

— А що з цього приводу сказала б ваша знаменита тьотя Оля?

— Це Борина тьотя,— пояснила Наташка Надії Василівні.— Вона геть усе знає.

— Вона сказала б...— Від страху перед цією красунею в мене з голови все вилетіло. Я навіщось підвівся й від збентеження почервонів. — Вона сказала б...

— ...Що життя все ж таки чудове,— раптом мовила Надія Василівна.

— Авжеж!— вигукнув я й докінчив словами тьоті Олі:—"... і попри все треба йти вперед".

— Ур-а-а тьоті Олі! — сказав дядько Шура, підніс угору келих і "рушив уперед"!

І Надія Василівна "рушила вперед": вона підвелася й піднесла угору келих.

Я теж підніс угору келих!

І Наташка, забувши про кривду, ступила перший крок назустріч невідомому.

Невідомому мені, невідомому їй, але вже тоді відомому, як потім виявилося, неймовірно розумній Надії Василівні.

Наташка видряпалася на стілець, щоби бути врівні з усіма, й ми чокнулися.

— Наташо,— сказала Надія Василівна,— пробач мені.

Щоразу, коли я згадую це весілля, в мене у вухах лунає дзвін наших келихів і слова Надії Василівни, звернені після Наташки до мене:

— А ти мені віриш, друже мій?

Спершу я навіть не зрозумів, що вона розмовляє зі мною, а здогадавшися, страшенно зрадів: бути другом такої красуні будь-кому приємно.

— Вірю,— проникливо й тихо відповів я, хоча мені хотілося волати: "Вірю, вірю, вірю!" Була якась величність у її словах "друже мій", і мені захотілося зробити для неї негайно щось надзвичайне, і я сказав:

— А я читав, на весіллях завжди б'ють келихи. Це на щастя.

— Атож! — закричав дядько Шура, зовсім як хлопчик.— Це на щастя! На весіллях завжди б'ють келихи!

І дядько Шура випив своє шампанське, підніс келих і щосили кинув на підлогу. І другий келих розлетівся в друзки. Завважте, ще один чудовий кришталевий келих з дивовижним дзвоном!

Уявляю, як би здивувалися пацієнти дядька

Шури, коли б побачили його зараз. І ми, звісно, здивувалися. В Наташки очі полізли на лоба і в мене вони також полізли б, але я вмію владати собою. А Надія Василівна, я помітив, осудливо похитала головою.

Тоді дядько Шура затих і винувато, трохи сумовито мовив:

— На весіллях завжди б'ють келихи.

Він простягнув руку Надії Василівні, і вона у відповідь простягла йому свою.

Вони дивилися одне на одного. В дядька Шури обличчя було суворе, хоча краватка збилася набік і чуб розкуйовдився. А Надія Василівна усміхнулася. Ця усмішка зробила її ще зовсім молодою і ще гарнішою.

Ще тоді, на весіллі, я спіймав себе на тому, що весь час стежу очима за Надією Василівною, і це дає мені втіху. І з того дня я шукав щонайменшу можливість зайвий раз побачитися з нею.

Якось я заскочив до них нібито по Наташку, щоб разом іти до школи. А Надія Василівна мені відповіла, що Наташка ще не готова й вона сама її допроводить.

Вона усміхнулася, а я, дурень, замість просто сказати, що почекаю на них, недоладно вклонився й пішов.

Вона зачинила двері, а я повернувся додому й став чатувати біля дверного вічка. Коли вони вийшли на площадку сходів у супроводі відчайдушного гавкоту Малюка, я теж з'явився, зображуючи на обличчі страшенний подив:

— Як, ви тільки оце виходите?

— Мене сьогодні супроводжує Надія Василівна,— попередила Наташка.

Не знаю чому, але йти з нею було радісно. Вона всього лише встигла сказати, що їй здорово пощастило, бо вона тепер щодня на роботу їздить на метро, а це цікаво. А колись вона жила в центрі, поряд з роботою, і ходила пішки.

—— А де ви жили?— запитав я.

— На Арбаті.

— І я колись жив на Арбаті! — вигукнув я.

— І я жила на Арбаті,— сказала Наташка.

— Який жаль, що ми не знали одне одного, — сказала Надія Василівна.— Ми давно могли б стати друзями.

І мені справді стало прикро, що я її не знав.

Я ніс її віолончель. Вона була важка і, коли билася об моє коліно, видавала тонке гудіння, і це мені подобалося.

А Надія Василівна йшла поруч, тримаючи за руку щасливу Наташку.

— Коли я виходжу з метро,— мовила Надія Василівна,— то ще на ескалаторі думаю, що зараз побачу небо, дерева, землю. Щоразу я відкриваю для себе щось нове й несподіване.

І все, і нічого більше вона цього разу не говорила, але мені сподобалися її слова про метро.

Наступного дня я знову засів за своїми дверима і, коли вони вийшли, вихопився на площадку.

— А-а-а, любитель випадкових зустрічей!— сказала Надія Василівна. — Від завтрашнього дня ми заходитимемо по тебе самі.

— Гаразд,— погодився я, не прикидаючись, що зустрів їх випадково.

Вона вміла все робити природно й поважно, і тому не було соромно своїх признань, які з іншими людьми мені ні за що не вдавалися.

І відкривалася вона вільно й легко. Розповіла нам про те, як вигадувала для себе ігри, коли була мала.

То вона вигадала, що в неї під ліжком живе руда лисиця, яка виконує всі її доручення. То, що на підвіконні в її кімнаті розмістилися два села. В одному жили селяни в червоних шапочках із дзвіночками, а в другому — в зелених шапочках. І ці селяни завжди між собою сварилися: "червоні шапочки" були незадоволені "зеленими шапочками", бо ті без будь-якої мети рвали польові квіти, а "зелені" — "червоними", бо в тих занадто гучно дзвеніли дзвіночки. Сама Надія Василівна була верховним суддею, який по справедливості розв'язував їхні суперечки.

Усе-таки вона була дивна, наче дядько Шура. І речі казала несподівані: то про метро, то про свої дитячі ігри, то без будь-якої підготовки одного разу запитала мене:

— Борисе, а які в тебе батьки?

— Звичайні,— відповів я.

— Ну, вони добрі, люблять тебе, ти любиш їх. Це так природно. А які вони? (Я помітив, що краєм ока вона невідступно стежить за Наташкою.) Серце на долоні чи потайні? Наприклад, чи знаєш ти, про що думає твій батько, коли мовчить?

Я їй не відповів, бо справді не знав, про що думає батько, коли мовчить, і чим живе мати. Я бачив їх щодня. Вони вставали. Поки мама готувала сніданок, батько робив щось на зразок зарядки: три підскоки, два присідання. Снідали. Мама подавала на стіл, батько мив посуд. Ішли. Приходили. Вони були то веселі, то чимось заклопотані, то сумні. А ось чому, я не знав.

— Отже весь твій світ обертається довкола тебе... А шкода! Коли краще пізнаєш своїх близьких, їх вади та достоїнства, то глибше любиш. Мій батько мав звичку часто щось обіцяти, а потім не виконував... І всі друзі за це засуджували його, хоча, можливо, він робив у багато разів більше доброго, ніж вони. Пам'ятаю, коли я зрозуміла, що він не виконує обіцянок тому, що просто не все йому вдається, то була щаслива, і він мені став іще дорожчий.

У неї, у Надії Василівни, виходило все гарно й доладно.

Якось я сидів у Наташки, коли вона повернулася з роботи. В руках у неї були квіти.

— Відгадайте, чому я купила рожеві айстри?— запитала Надія Василівна.— Зараз побачите!

Вона любила чаклувати. Робила все мовчки й таємничо, а ми стежили за нею.

Спершу Надія Василівна постелила на стіл рожеву скатертину, потім поставила на неї глек з квітами.

— Рожеве на рожевому,— сказала вона.

А я колись узагалі не помічав квітів. Є вони чи нема, мені було байдуже.

І раптом вона мовила, ніби прочитавши мої думки:

— Хіба можна не любити квіти! Це однаково, що не любити землю.

Я здригнувся від цих її слів: жив у асфальтовому міському світі й ніколи не думав про землю, квіти, дерева, які на ній росли.

Мені стало від цього не по собі, і я перелякався, що надзвичайно розумна Надія Василівна про все здогадалася. Про всяк випадок у відповідь на її слова я промимрив:

— Так, так...

Але відтоді, щоразу, виходячи з метро, я зупинявся біля базару квітів. Поступово це стало моєю звичкою.

Одного разу там продавали квіти за назвою "страусові пера" — білі, зі скрюченими, схожими на фантастичні пера пелюстками.

"Страусові пера" мені дуже сподобались, і я навіть збирався їх купити, але потім чомусь не купив і пішов. Цілу дорогу до дому я почував себе скривдженим і весь час думав: даремно не купив я ці дивовижні квіти. "Якщо в тебе протягом дня,— каже тьотя Оля,— була щаслива хвилина, викликана чим завгодно, отже, тобі випав гарний день. Нехай це буде усмішка незнайомої людини, миттєва хвилинна ніжність до матері чи до батька, лист від друга, рядок віршів, який тебе потішив. Тільки дивись не проґав цієї хвилини, не загуби її".

І, згадавши ці слова, я гостро відчув, що квітка "страусове перо" мені необхідна, що я повинен узяти її в руки, помилуватися, а потім поставити у склянку на своєму столі, щоб її бачили всі.

Я побіг назад, але запізнився. Квіти розхапали.

Ось тепер спробуй не погодься з тьотею Олею: "Тільки дивись не проґав цієї хвилини..."

А який у Надії Василівни був смачний чай, уявити не можна! Мені подобалося, що це в них робилося не похапцем. Тепер багато хто п'є чай та обідає похапцем, десь на кухні, а вони завжди влаштовувались у кімнаті. І якось вона вміла посадовити мене одразу, я навіть не встигав збентежитись, а вже сидів за столом, переді мною була склянка чаю, смачні бутерброди, тістечко, варення. Але головне полягало не в наїдках, а в розмовах. Це був справжній вечірній чай. Навіть дядько Шура, усім відомий мовчун, міцний горішок, і той відкривався. Одного разу він розповів, що розробив таку операцію на серці, яка триває не чотири чи п'ять годин, як колись, а лише три з половиною — для цього він сконструював нові інструменти.

До школи ми тепер ходили щодня втрьох, і я завжди ніс віолончель. Ми підходили до школи, я передавав їй віолончель, вона завдавала її на плече і йшла собі.

Весь наш клас просто вивалювався з вікон. Хлопці пробували мене дражнити, називали "зброєносцем", але мене це не турбувало. Тепер я жив у іншому світі, я пізнавав те, що вони не знали, я відкрив у собі почуття, про які й гадки на мав, отож їхні причіпки здавалися мені наївними й смішними.

Я навіть забув, що зовсім недавно мені часто бувало нудно і я міг цілими днями дивитися на стелю, нічого не роблячи.

Так і жити б завжди в цьому світі, проте несподівано йому настав край.

Уранці мене збудив дзвінок у двері. Я відчинив: переді мною стояв дядько Шура.

Він був одягнений по-похідному. Я знав цей костюм: напіввійськовий плащ, міцно підперезаний паском, за плечем — рюкзак.

У цьому костюмі він був якийсь інакший, спритніший, рухливіший, рішучіший. І неймовірно суворий.

Я відразу здогадався: він летів на термінову операцію.

— Доручаю тобі своїх жінок,— сказав дядько Шура.

Обернувся, хотів викликати ліфт, але, побачивши, що кабіну зайнято, змахнув рукою й побіг униз, стрибаючи через сходинки.

Цей час на сходову площадку вибігла Надія Василівна. В руці в неї був згорток.

— Шуро,— гукнула вона,— візьми з собою! Але дядько Шура не зупинився і, можливо, не

чув її голосу. Він уже не бачив нас, не чув наших голосів, він був далеко, там, де на нього чекали. Недаремно він казав про себе: "Моє життя належить людям. І мені це подобається".

— Навіть не поснідав,— сказала Надія Василівна.— На півдні, десь у горах, стався обвал. Ото він і полетів.

Вона хвилювалася за дядька Шуру, і я, щоб заспокоїти її, сказав:

— Куди він тільки не літав! І на Камчатку, і в Мурманськ, і в Ташкент. А одного разу його скинули на парашуті в Тихому океані, просто на пароплав. І нічого... А в Африці він заблукав у джунглях і вибирався з них два дні. І нічого...

Розмовляючи, ми ввійшли у їхню квартиру. Від наших гучних голосів, від гавкоту Малюка прокинулася Наташка. Вона вибігла до нас у піжамі, ще заспана, кудлата.

— А де тато?— запитала вона.

— Він поїхав,— відповіла Надія Василівна.

— Куди?— настійливо запитала Наташка.

— Ходи вмийся,— відповіла Надія Василівна. Вона усе ще була збуджена й не помітила, що

Наташка у войовничому настрої.

— Ні, зараз,— вимогливо сказала Наташка.— Куди він поїхав?

Надія Василівна подивилася на Наташку, трохи зачекала, ніби розмірковувала, як учинити, й сказала:

— У гори. Там обвал.

— А де ці гори?— не відставала Наташка.

— Ходи краще вмийся, друже мій,— відповіла Надія Василівна.— І тоді я тобі все розповім.

— А чого ви мене не розбудили?— запитала Наташка.— Колись тато мене завжди будив, навіть якщо від'їздив уночі.— І, не чекаючи відповіді, вибігла з кімнати, хряпнувши дверима.

Надія Василівна вдала, ніби нічого особливого не сталося, але я помітив, як зрадницьки спалахнули її очі.

А в мене теж зіпсувався настрій. Адже це була не перша Натащина образа на Надію Василівну.

Я пам'ятаю два вечори підряд, коли дядько Шура і Надія Василівна так пізно повернулися додому, що ми їх не дочекалися. Першого вечора ще було нічого, ми були вдвох, а другого Наташка була сама, і, коли я відмикав свої двері, вона, почувши шум ліфта, вискочила на сходову площадку, гадаючи, що повернулися її батьки, а побачила тільки мене. Вона горда, в цьому не призналася, але я відразу здогадався.

Ми ввійшли до них. У кімнаті на столі стояли три чашки: Наташка чекала їх пити чай.

Щоб її розвеселити, я став згадувати наше колишнє життя. Ми завжди згадували колишнє життя, коли в мене або в неї бував поганий настрій. Я тоді навмисне згадав, як вона прийшла за мене клопотатися до директора школи і який вона великий герой.

І тієї миті у квартиру влетів голос Надії Василівни... Уявіть, вона співала!..

Ми з Наташкою підбігли до вікна й побачили досить цікаву картину: дядько Шура тримав Надію Василівну на руках, а вона співала славнозвісну пісеньку: "Ямщик, не гони лошадей..."

Я подумав, зараз Наташка що-небудь устругне, і справді: вона швидко метнулася до столу, швидко позбирала всі чашки, щоб не

лишилося ніякого сліду від її чекання, так само швидко роздяглася і вдала, ніби спить.

А я вишмигнув з дверей, мовчазною тінню застиг біля свого вічка й ще раз побачив Надію Василівну і дядька Шуру. Все-таки йому не вдалося донести її на руках до дверей своєї квартири. Треба порадити йому зайнятися важкою атлетикою.

А потім була ще одна образа...

Під час нашої звичайної ранкової прогулянки, в якій узяв участь цього разу й дядько Шура, він перехопив у мене ініціативу й ніс віолончель Надії Василівни. А та, як завжди, йшла з Наташкою за руку. І раптом дядько Шура запитав у Надії Василівни, коли вона повернеться з роботи. А Надія Василівна відповіла, що в неї важкий день: і урок у школі, і репетиція, а ввечері концерт.

— Я зайду по тебе,— сказав дядько Шура.

Тільки-но дядько Шура вимовив ці слова, Наташка вихопила свою руку в Надії Василівни й, ні на кого не дивлячись, пішла поруч.

Дядько Шура і Надія Василівна перезирнули-ся, але обидва змовчали.

А що тут скажеш? їм подобалося заходити одне по одного, пізно повертатися додому, а Наташку це чомусь не влаштовувало.

Вона йшла з гордим, незалежним виглядом, але кінчик носа в неї почервонів від образи. І саме тоді, як на лихо, дядька Шуру зупинив знайомий чоловік, і нам довелося на нього чекати. А в невеличкому просторі поміж Надією Василівною і Наташкою блискали безперервні розряди.

— Коли дядько Шура був хлопчаком, ми його звали "їжаком",— почала розмову Надія Василівна,— бо чуб у нього завжди стояв дибом.

— Отже, ви його давно знаєте?— зрадів я.

— Так,— відповіла Надія Василівна й кинула погляд на мовчазну Наташку.

А Наташка їй у відповідь підсунула бомбу.

— А маму мою ти теж знала?— запитала вона.

— Ні,— відповіла Надія Василівна.— Маму твою я не знала.— Вона нетерпляче помахала рукою дядькові Шурі.— Що ж він?.. Ходімо, бо спізнимося.

Дядько Шура наздогнав нас біля школи. Він передав Надії Василівні віолончель і сказав:

— Страшно приємно було з вами прогулятись. Він обернувся до мене, і тоді ми виявили, що

лави наші порідшали, що серед нас немає Наташки.

Всі, наче по команді, обернулися в бік шкільного подвір'я й побачили її маленьку постать, що рішуче віддалялася. Вона бігла, не оглядаючись.

Пригадавши всі ці Натащині образи на Надію Василівну, я відчув у собі легку, ледь вловиму гіркоту. Це була перша невеличка втрата. Я знаю, без цього в житті не буває. Але краще цих образ не було б.

Коли я по них зайшов, щоб іти до школи, то Наташки в кімнаті не було, а Надія Василівна прибирала зі столу.

Я сів і став чекати. І раптом я почув, як Наташка швидко пройшла коридором, відчинила вхідні двері й хряпнула ними що було сили.

Ми відразу здогадалися, що вона втекла. Наші очі на мить зустрілися, і я підхопився, щоб бігти за Наташкою.

Проте Надія Василівна зупинила мене.

— Не треба,— мовила вона й додала: — Цьому не можна потурати.

А мені хотілося її наздогнати й повернути, і я ледве стримався, щоб не втекти.

— Вона без дядька Шури завжди сумує. їй одного разу наснився сон, ніби він іще не повернувся з Африки, тож вона хотіла бігти до нього в лікарню, щоб пересвідчитися, чи він на місці.

Надія Василівна нічого не відповіла, підійшла до вікна і обережно глянула вниз, ніби боялася того, що мала там побачити, можливо, сподівалася, що Наташка повернеться, але все-таки, звісно, побачила, бо відсахнулася назад, немов її ударили в обличчя. І сказала тоді знамениту фразу:

— Знаєш, мені іноді буває сумно, бо я наперед знаю, як усе буде.

— А що ви таке знали?— запитав я.

— Знала, що Наташка коли-небудь отак утече. Що мені буде важко і, можливо, доведеться...—Вона ввірвала свою мову, не докінчивши фрази, уважно, допитливо подивилася на мене й несподівано гостро сказала: — А чому я тобі маю говорити? Я тебе не знаю як людину. Ти начебто добрий і недурний, але куди повернеш у важку хвилину — праворуч а чи ліворуч,— я не знаю. А це головне.

— Я поверну туди, куди треба,— відповів я.

— Куди треба? Ти гадаєш, що треба "ліворуч", а я гадаю — "праворуч"...

Тої миті я несподівано згадав свою торішню помилку, коли треба було піти "праворуч", а я пішов "ліворуч". Той самий випадок, коли на контрольній у першому класі я підказав розв'язання прикладів. І річ не в тому, що я їм підказав, а в тому, що я перший навчив їх цього.

— Ти чому замовк?— запитала Надія Василівна.— Сердишся?

— Та так собі,— промимрив я.

— Не сердься, адже я правду сказала.

А я і не сердився, я тої миті подумав про неї, про те, що надзвичайно розумним людям жити на світі важче, бо вони все знають наперед і заздалегідь переживають.

Не пам'ятаю точно, скільки спливло днів, може, десять, лишень моїй дружбі з Надією Василівною настав край.

Як же це сталося? Душі в ній не чув, кожному стрічному вихвалював, до того очманів, що почав ходити на симфонічні концерти, аж раптом..

— Розум у тебе не аналітичний,— сказала мені Надія Василівна.— Ти пливеш за течією.

— Швидко ви мене вивчили,— мовив я. Щиро кажучи, мені не дуже сподобалися її слова.

— Це просто. Я придивилася до твоїх учинків, прислухалася до твоїх слів і поміркувала на цю тему. Міркування — неначе математика. Прикинеш так чи так — і в тебе перед очима стрункий ряд формул,— сказала вона і засміялася:— Ти гідний учень своєї тьоті Олі.

— А що, хіба погано?

— Я не кажу, що погано,— відповіла Надія Василівна,— але це може призвести тебе до помилок, за які ти згодом потерпатимеш.

І уявіть, вона мала рацію. Але про це я дізнався і збагнув це згодом, а поки що, не відаючи нічого, готувався, підкоряючися власному почуттю, здійснювати усі ці "помилки".

Того дня я зустрів Наташку на сходах. Вона сиділа на сходинці й плакала.

— Ти чого рюмсаєш?— запитав я.

не поступався я. залементувала Наташ-

Наташка не відповіла.

— То що ж скоїлося?

— Малюк загубився? — _____щ/_____

ка.— Я прийшла, а вона каже, що Малюк побіг у відчинені двері.

— Хто вона? — не зрозумів я.

— Надія Василівна, ось хто/ — відповіла Наташка.— Приїде тато, я йому геть усе розкажу І

Це мені не сподобалося, і я сказав: — Скаржитися негарно. Адже вона не навмисно,

— Навмисно, навмисної — крізь сльози повторювала Наташка.— Навіщо вона розчинила двері?! Навіщо?.. Хіба так роблять, коли в хаті цуценя? І мамин келих вона розбила навмисно! Вона й

мене присікується!

9ҐЮ

Усе це було несправедливо, але я змовчав. Безглуздо сперечатися з Наташкою, поки вона плакала.

Як то Надія Василівна могла до неї присікуватися, коли вона їхнє життя зробила чудовим! Та що там казати, ще зовсім недавно сама Наташка назвала Надію Василівну мамою!

Ми йшли до школи, Наташка побачила здаля свою вчительку, схопила Надію Василівну за руку, підвела й сказала: "Ніно Петрівно, це моя мама!". А я стояв поруч і добре все чув і бачив і пам'ятаю, як Надія Василівна радісно спаленіла й усміхнулася. Тоді Наташці видалося замало її перших слів, і вона остаточно представила Надію Василівну, сказавши, що та "музикантка". Вчителька зраділа й запросила Надію Василівну розучити з дітьми яку-небудь пісеньку. І та відразу погодилась, усе ще усміхаючись і щасливо обнімаючи Наташку.

А ввечері, коли я зайшов до них, то зустрів у кімнаті не одну віолончелістку, а відразу двох. Навпроти Надії Василівни, в тій же позі, з віолончеллю сиділа Наташка: відбувався перший урок.

Потім ми всі вчотирьох, і дядько Шура також, розучували пісеньку, якої Надія Василівна збиралася навчити дітей з Натащиного класу... Як бачите, вона дуже швидко й охоче ввійшла в роль мами. Надія Василівна

торгала струну віолончелі, а ми сиділи щільним колом у напівтемній кімнаті, і обриси наших облич були ледве помітні, бо вчасно світло не засвітили, а потім нам не хотілося переривати спів, і ми співали чудову пісеньку:

Ох як багато я блукав, І мій бабак зі мною...

^ Згадавши все це, я усміхнувся.

— Навіщо ти на неї наговорюєш?— сказав я.— І тобі не соромно?

— Я не наговорюю,— сказала Наташка.— Вона відразу Малюка не злюбила. Це я помітила. А ти з нею заодно. Підлиза!

Я їй нічого не встиг відповісти, тому що з ліфта вийшла жінка, наша сусідка по сходовій площадці. Вона підійшла до нас і вельми зацікавлено розпитала Наташку, чому та плаче. Від цього, зрозуміло, Наташка зарюмсала ще дужче.

Немов співчуття виражається тільки в розпитах! Адже це не співчуття, а цікавість. А цікавість, як відомо, не вада, а велике свинство.

Я підвівся, відчинив двері своєї квартири й повів Наташку до себе. При цьому нам у спину пролунала жалісліва репліка:

— Мачуха вона і є мачуха!

Якби Наташки не було поруч, я спробував би їй пояснити. Тоді я гадав, що всі непорозуміння між людьми бувають через недомовленість: хтось щось не так сказав, не домовив, і тому виник скандал. І тьотя Оля, наївна душа, все це в мені підтримувала. Вона казала: "Перш ніж зневірятися чи розчаровуватися в комусь, поясни йому все гарненько, він і зрозуміє... Неодмінно зрозуміє".

А Надія Василівна якось сказала: "Не всім усе поясниш. Є люди, які навмисно не хочуть багато що зрозуміти".

І вона, на жаль, мала рацію, і я сам дійшов згодом того ж сумного висновку. Ну що можна пояснити жінці, яка здатна сказати при Наташці "мачуха вона і є мачуха"? Нічого!

Того вечора лив дощ, і я дуже змок. Тому я біг підтюпцем, щоб зігрітися. Коли я пробігав тролейбусну зупинку біля нашого будинку, то, на свій превеликий подив, зіткнувся з Наташкою. Вона явно чекала тролейбус.

— Ти куди?— запитав я. Від несподіванки я став у калюжу.

— Куди треба,— рішуче відповіла Наташка.

Вона тримала під пахвою незастебнутий портфель, напханий до самого верху. До речі, звідти стирчала її святкова синя спідниця.

Я відразу зрозумів, знаючи її вдачу, що тут не жарти, і заходився, анітрохи не дивуючися з цієї вечірньої зустрічі, прикидатися таким собі дурни-ком-балакуном, якому завжди смішно, хоч навіть іде дощ і маленька дівчинка вирушає в якісь далекі й невідомі мандри.

Потанцювавши біля Наташки і роздивившись її як слід — обличчя в неї зіщулилося й посиніло від холоду, мокре волосся звисало пасмочками, плечі пальта були мокрі,— я зрозумів, що вона гуляє під дощем уже не одну годину. "Мабуть, налаштувалася тікати в гори до дядька Шури",— подумав я.

— Може, відкладеш свою справу до кращої погоди?— запропонував я все ще радісним голосом.— Он як змокла... Біжімо додому...

— Не піду, не піду! — відповіла Наташка.— Я від'їжджаю.

Так, відмовити її буде нелегко.

— Чому?— вкрай здивувався я.

— Тому, і все,— вперто повторила вона.

— Через Надію Василівну? — обережно запитав я.

Наташка не відповіла: обличчя в неї було зосереджене й сумне.

— А як же дядько Шура?— не відступав я.— Адже він не сьогодні-завтра повернеться, а тебе немає.

— Я йому більше не потрібна,— відповіла Наташка.— Вони в кіно вдвох ходять. А вечорами розмовляють та розмовляють. Він їй про операції, а вона йому про музику.

"Так,— подумав я.— Отже, вона тікає в іншому напрямку. Це вже легше".

— Ото вигадала, дурненька! — обурився я.— Ну що мені з тобою робити?

Вона зраділа моїм словам, бо їй зараз було самотньо, і раптом начебто дружнє співчуття, і запитала:

— А ти за неї чи за мене?

— Я?.. За тебе,— не дуже впевнено відповів я.— Відомо, давня дружба не іржавіє.

— Тоді я розкрию тобі свою таємницю,— сказала Наташка.— Я йду в цирк.— Вона звела на мене очі.

— У цирк?— перепитав я.— Коли?— Що тільки не вигадають оці діти!

— Зараз,— відповіла Наташка.

— Зараз уже пізно,— відповів я.— Ходімо додому,— і спробував узяти її за руку.

Вона випручалась і твердо мовила:

— Цирк працює пізно. І туди беруть дітей.

— Тебе завтра ж повернуть додому,— сказав я з деякою злістю: я змерз і добряче змок.

— Я зміню ім'я,— відповіла Наташка,— й відріжу косу.

— Цікаво, яке ж ти візьмеш ім'я?— запитав я.

— Можливо, Попелюшка,— сказала Наташка. В цей час під'їхав тролейбус, і вона кинулася до

його дверей. А я, не знаючи, що діяти, схопив її за поли пальта, щоб затримати, й вигукнув:

— На арені виступає славнозвісна циркачка Попелюшка!

Тим часом тролейбус відійшов. Вона вже обернулася до мене й сказала просто й поважно:

— Даремно смієшся. Я все одно втечу!

І раптом я зрозумів, що вона справді втече, і мені стало соромно, що я так блазнював і кривлявся. Я почав стрибати, нібито бажаючи

зігрітися, а насправді дав собі перепочинок, щоб прийняти правильне вирішення.

— Ти добре придумала з цирком,— сказав я, бо побачив вогні тролейбуса, що наближався до нас.—Тільки до цього треба підготуватися. На мою думку, ти, поспішаючи, захопила не всі речі. І гроші потрібні на перших порах.

Цю мить тролейбус під'їхав до зупинки, і я швидко промовив:

— Хочеш, завтра я з'їжджу до тьоті Олі і все з нею обміркую. Тьотя Оля не дасть загинути. Якщо хтось потребує її допомоги, вона гори зрушить.

Тепер я вже почав хвилюватися по-справжньому, бо раптом злякався цієї події і побачив за її зовнішнім боком майбутні великі прикрощі.

— Потім я зароблю,— сказала Наташка,— і поверну їй.

— Повернеш, повернеш,— Я поклав руку їй на плече й відчув, що вона тремтить.— Ти чому тремтиш?

— З-з-мерзла,— ледве розтуляючи губи, відповіла Наташка.

— А знаєш, що про це говорить тьотя Оля?— запитав я.

— Не знаю,— тремтячи й заїкаючись, відповіла Наташка.

— Вона говорить, що нема поганої погоди, а є просто погано одягнені люди.

За цими словами я зняв пальто, накинув на плечі Наташці й підняв її на руки. Від ваги мене гойднуло вбік, я ледве втримався на ногах. Довелося опустити її на землю.

Коли ми ввійшли у двір, то я побачив біля нашого під'їзду Надію Василівну. В мене відразу поліпшився настрій, і я забув про дощ і про те, що змерз. "Зараз,— подумав я,— відбудеться велике примирення й ми підемо пити чай".

— Ну, от і гаразд,— сказав я Наташці.— Бачиш, вона тебе чекає.

Я хотів гукнути Надію Василівну, але Наташка притьмом повернулась і вибігла назад на вулицю, впустивши моє пальто на мокрий асфальт. Я поглянув убік Надії Василівни. Ні, вона не поворухнулася, як і до цього стояла біля під'їзду під ліхтарем, який, хитаючись, то подовжував її тінь, то скорочував.

Я метнувся за Наташкою, наздогнав, схопив за плечі. Вона відчайдушно била мене ногами, дубасила щосили — я ніколи не бачив її у такому стані — і пручалася.

— Не хочу! — кричала вона.— Не хечу! Не підуі

— Облиш зараз же! — теж закричав я й волоком потягнув її назад.

І тоді Наташка — вона була, мабуть, у відчаї —~ укусила мене за руку. Від несподіванки я її випустив, і вона відбігла вбік.

— От божевільна! — сказав я.— Ти мені прокусила руку!

Вона поглянула на мене спідлоба. Ні, вона ні за що не поступиться.

Тепер ми стояли на бульварі. І в цьому довгому коридорі поміж тонкими деревами з мокрими стовбурами Наташка видалася мені зовсім маленькою. Я відчув, яка вона мені дорога. За одну мить переді мною промайнуло все наше спільне життя.

— Але й дужа ти стала! Я ледве з тобою впорався,— сказав я.— Тебе обов'язково візьмуть у цирк.

— А можна, я поживу в тебе до цирку?— раптом запитала Наташка.

Я вже хотів був їй відповісти, що можна, бо справді це можна. Хай поживе в мене, поки повернеться дядько Шура з відрядження й помирить їх. І прикусив язика. Змусив себе на хвилину задуматися, щоби вибрати правильний шлях. Скільки разів я, поспішаючи, помилявся. "Нема нічого гіршого за брехуна, який кидає обіцянки на вітер",— учила мене тьотя Оля. Вона втовкмачувала мені цю істину постійно й уперто не без підстави доти, доки я не відчув гостру потребу в правді, доки в мене не виникло почуття відповідальності за свої вчинки.

Ось чому я задумався. Але якщо йти далі за тьотею Олею — а я йшов на своєму шляху саме за нею,— то треба було звернутися до її слів: "У боротьбі завжди треба ставати на бік слабкого, якщо ти не певен, хто має рацію. І це буде найменшим злом". Я так і вчинив і сказав Наташці:

— Звичайно, можна. Спатимеш на дивані у великій кімнаті.

Отоді-то я поклявся бути вірним Наташці до кінця й відмовився від Надії Василівни, хоча це була моя помилка.

Гіршого немає у світі, ніж зрада. Це вже точно. Я не хочу виправдовуватися й не хочу чистеньким вискочити з цієї події.

Я насправді так думаю.

Одначе життя прекрасне, й треба вперто йти вперед. Треба йти вперед, не затримуючись на дрібниці життя. Треба вміти бути вище за них.

Я пішов далі своїм шляхом, спершу задихаючися від пороху, тобто плутаючись у власних думках і вчинках, потім нарешті зміцнів і повернувся до повторного радісного відкриття Надії Василівни, "надзвичайної людини щирої душі". (Останні слова, як бачите, взято в лапки, бо вони належать тьоті Олі. Звісно, ці слова найвищої похвали не мали безпосереднього відношення до Надії Василівни, оскільки тьотя Оля на той час її не знала.) У цю важку мить нашого життя мені сяйнула світла

думка познайомити Надію Василівну з тьотею Олею.

Ось у мене був такий випадок торік. Один з моїх первачків надумав кинути школу. Він лежав цілими днями в ліжку й утратив будь-який інтерес до життя. І ніхто не міг збагнути, в чому річ. Я його потягнув до тьоті Олі, майже волоком тягнув: він не хотів іти. Виявилося, він подарував своїй сусідці за партою будильник, який узяв удома не спитавшись, а його батьки забрали будильник у дівчинки назад. І він після цього не міг піти до школи. Соромився. І нікому не казав цього цілих три дні! А тьоті Олі виклав за півгодини після знайомства. Всі були вражені, навіть я, який знав, що тьотя Оля вміє так зазирнути в душу, що перед нею розкриваються

всі — і надзвичайно розумні, і розумні, І навіть несосвітенні дурні.

— Ходімо?— запропонував я Наташці.

На мою думку, вона була ладна йти за мною.

— А якщо вона не пішла?— невпевнено запитала Наташка.

— Покладись на мене,— сказав я.— Ми пройдемо сусіднім під'їздом.

Узяв її за руку — вкотре! — щоб вести далі.

"В дорогу, в дорогу! Втомленим подорожнім потрібен відпочинок",— так завжди говорила мені в дитинстві тьотя Оля, коли я стомлювався й пхикав і не хотів іти далі. Й щоразу загадкові слова, "втомленим подорожнім", звернені до мене, відновлювали мої сили.

— В дорогу, в дорогу! — вигукнув я.— Втомленим подорожнім потрібен відпочинок.

Ми ввійшли в двір і шмигнули в сусідній під'їзд.

Я вийшов до Надії Василівни вперше без будь-якої радості. Тому й ліфтом не поїхав, а почалапав пішки, бажаючи набратися сил для розмови.

Надія Василівна стояла на попередньому місці. Вона була одягнена явно не по погоді: в нове чудове пальто. Це мене ще дужче насторожило, і слова, які я заздалегідь приготував, про те, що Наташка пішла з дому і тепер тимчасово житиме в мене, застрягли в горлі.

— А-а-а, добривечір,— зраділа мені Надія Василівна.— Ти куди в таку погоду?

— Я люблю дощ,— відповів я неприродно хрипким голосом.— А ви таксі чекаєте?

— Ні,— відповіла вона й змахнула краплю дощу, яка впала на рукав її чудового пальта,— Наташу.

— Наташу? — перепитав я, далі вдаючи, ніби нічого не знаю, хоч мені це було неприємно.

— Я зайшла по неї до школи, як ми домовилися, але вона мене не дочекалася... І ось кудись зникла.

— Це з нею бувало й колись,— сказав я.

— А я чомусь хвилююся,— відповіла Надія Василівна.

— Даремно хвилюєтесь. У неї подруг цілий будинок, і всі її люблять, — заспокоїв я.— Зайшла до когось і загралася.

Навіщо я це говорив, було зовсім незрозуміло, але я говорив і край.

— Я всіх оббігала,— сказала Надія Василівна.— Ніхто її не бачив.

Після цього розмова наша зів'яла. Від дощу й хвилювання мене почало лихоманити. До того ж я завжди почуваюся ніяково, коли люди мовчать, хоч добре знаю, що почуватися ніяково від цього не треба. Мовчи стільки, скільки тобі самому хочеться, і говори, тільки коли в тебе є в цьому необхідність. Тьотя Оля часто мені нагадувала: "Слово треба берегти, бо воно святе, воно здатне виражати думку. Людина, яка говорить,— творець. Тож ніколи не треба просто теревенити. Теревені принижують слово".

Пригадавши ці слова, я легко помовчав ще хвилин десять і трохи зміцнів для подальшої розмови.

— "Перш ніж зневірятися чи розчаровуватись в комусь, поясни йому все гарненько, він і зрозуміє".— Так говорить тьотя Оля.

— Он як,— багатозначно промовила Надія Василівна.

— Тьотя Оля давно помирилася б з Наташкою,— сказав я.

— А хто тобі сказав, що я з нею посварилася?— запитала вона.— Втім, це не має значення... Кажи далі, я тебе слухаю.

Від цих її слів злегенька війнуло крижаним вітром, але відступати було пізно.

— Так,— сказав я,— в неї свій метод.

— Який же?

— Вона завжди все пробачає,— сказав я, непомітно позираючи на Надію Василівну.— З нею легко й просто.

Я знову поглянув на Надію Василівну. На мою думку, мої слова справили на неї добре враження, і я вирушив у подальші мандри.

— Хочете, я вас з нею познайомлю?

Я їй давно туркотів про тьотю Олю, і вона знала всі її звички, вік, навіть те, як вона дивно вбирається, які вона смачні пече пироги й варить варення. Те, що вона ранком півгодини ні з ким не розмовляє: ці півгодини вона зосереджується. Про те, як вона п'є десять чашок кави, зовсім крихітних, бо полюбляє її пити, а багато їй не можна.

— Тьотя Оля вам сподобається. Вона весела, з нею скажеш два слова — і ніби давно знаєш, якщо вона тільки подолає ніяковість. Тільки ви не звертайте уваги — вона весь час затуляє очі долрнею. Це від сором'язності. У нас був такий випадок. Вона захворіла, і моя мама викликала лікаря. А тьотя Оля не хотіла: їй здавалося, що незручно, хвора вона несерйозно. Прийшов лікар, а вона від сором'язливості й незручності за своєю звичкою весь час затуляє очі долонею. Ну, лікар як гримне на неї: "Та дайте вашій руці спокій!"— то тьотя Оля ледве

стрималася, щоб від образи не заплакати. Я ж бо знаю, в неї губи затремтіли. Ви не дивіться, що їй стукнуло шістдесят п'ять. Вона молодець і геть усім цікавиться. Навіть хокей по телевізору дивиться. А російську мову й літературу вона як знає? її можна вночі розбудити й запитати: "Як пишеться прислів'я таке ось? — і вона відповість. А віршів скільки знає напам'ять — без ліку! "Еду ли ночью по улице темной... Друг беззащитный..." Прочитає ці рядки й скаже: "Таких, як ці рядки

Некрасова, немає в усій російській літературі. Проникливі вірші". Вона сорок років у школі працювала. Це не кожен зможе. Щоправда, вона дивно вдягається. Тут у неї своя ідея. Моді вона не підкоряється. Ні, вона її не зневажає, але просто зберегла всі свої речі, які подобалися її чоловікові, й носить тільки їх. Чоловік її давно помер. Розумієте, раптом витягає із шафи сукню, яку пошито в тисяча дев'ятсот двадцять п'ятому, коли вона тільки вийшла заміж, і надягає. Звісно, всі навколо чманіють. Виходить, що вона якась дивачка, але тут її не звернеш, тут вона не соромиться. Іде, знаєте, вулицею із страшенно гордим виглядом. А яке вона смачне варить варення! Ви бачили, в нас у кухні висить мідний таз. Це її. В нього, мов у дзеркало, можна дивитися, такий він начищений. Мій батько перед ним завжди голиться. Колись тьотя Оля сама його чистила, а тепер це моя турбота. Вона не взяла його з собою, їй хотілося, щоб якась її улюблена річ залишилася у нас.

Позавчора вона мені дзвонить і питає: "То як мій таз?" А я їй відповів: "Чистий, тільки за вами сумує". Тут, звісно, зовсім річ не в тазі. Просто це привід для частих телефонних розмов. Вона тепер рідко до нас їздить, важко їй, у іншому кінці міста живе...

Я ввірвав свою розповідь, бо помітив, що Надія Василівна мене не слухає. їй було не до тьоті Олі, але я все ж таки запитав:

— Надіє Василівно, а ви любите пінку від варення?

— Пінку від варення?— Вона з подивом глянула на мене, нібито щойно оце прилетіла з іншої планети.

— А-а-а,— сказав я,— у вас на Марсі давним-давно забули, як варять варення.

Вона не відповіла на мій жарт.

Мабуть, далі не можна було зволікати, і я вирішив: після розмови про тьотю Олю скажу про Наташку.

— Ну, то дарма,— сказав я.— Ось одужає тьотя Оля, я познайомлю вас з нею, тоді й пригоститеся пінкою.

А Надія Василівна, бачу, знову думає про щось своє. Напружено: напевно, міркувала про Наташку, прикидала так і так, будувала свої математичні формули та викладки. І справді, я не помилився, бо її відповідь мене просто приголомшила.

— Спасибі,— мовила Надія Василівна,— тільки не думаю, що ми зрозуміємо одна одну.

— Чому?!

— Ми різні люди,— відповіла Надія Василівна.— Я не люблю добреньких.

— Отже, вам не шкода людей? — запитав я.. Вона мовчала.

Я чекав, чекав — ось-ось вона скаже, що просто пожартувала, що в неї поганий настрій, що вона хвилюється, але вона мовчала. І в мою душу запало зерня сумніву, маленьке таке зернятко, а згодом воно

проросло буйним бур'яном: а може, вона справді випустила Малюка навмисно. Тоді це трохи відгонить зрадою.

— А куди, цікаво, міг подітися Малюк? — зари-тав я з підозрою.

— Якби не втік Малюк,— замість відповіді сказала Надія Василівна,— то сталося б що-небудь інше...— Вона поглянула на годинник: — Годі! Далі я чекати не можу. Піду дзвонити до міліції. А ти тут, будь ласка, постій... Бо, якщо Наташка прийде, їй буде страшно.

Вона повернулася, щоб піти, і тоді я, розхрабрив-шись, кинув їй у спину:

— Наташка давно в мене!

Надія Василівна не відразу збагнула зміст моїх слів, хоча була меткою і, як відомо, надзвичайно розумною. А тепер розгубилася, завмерла на якусь мить, стоячи до мене, як і досі, спиною. Оглянулася через плече й запитала тихо й зовні спокійно:

— В тебе?— І повернулась обличчям, щоправда, це вже було обличчя іншої людини.— А як же ви пройшли... повз мене?..

Для неї моя відповідь була дуже важлива. А можливо, їй так пощастить, мабуть, думала вона, і Наташка просто давним-давно забрела до мене, коли її ще не було вдома, і сидить собі. Але я не став її дурити, а відповів те, що було насправді.

— Через сусідній під'їзд.

— Отже, ви бачили мене,— майже прошепотіла вона.

"Так,— без слів, самим гірким мовчанням відповів я.— Ми чудово все бачили й тому шмигнули в сусідній під'їзд".

Надія Василівна, не зронивши слова, з похнюпленою головою зайшла в під'їзд, залишивши для мене відчинені двері. Потім ми разом сіли в ліфт, і вона почала натискати ґудзик нашого поверху,

перш ніж я зачинив двері. її хвилювання передалося мені, і я ніяк не міг щільно причинити кабіну ліфта: один раз притис полу пальта, а другого разу прищикнув руку.

Нарешті ми все ж таки доїхали і опинилися на нашій сходовій площадці. І тоді, дістаючи ключ від квартири, я сказав їй найголовніше й найстрашніше:

— Наташка житиме в мене до приїзду дядька Шури.

— Он як,— мовила вона, але не пішла.

А я навмисно шпортався з ключем, сподіваючись, що мої слова дійдуть до її свідомості й вона піде. Даремні сподівання, вона ні поворухнулася.

— Це не я придумав... Наташка попросила, а я не міг їй відмовити.— І чомусь недоречно пожартував: — Давня дружба не ржавіє.

— Відчиняй!— наказала Надія Василівна.

І побачивши, що я навмисно зволікаю, вихопила в мене ключ, ловко встромила в замкову шпарину й майже вбігла в кімнату.

Наташка, розкинувши руки, безтурботно спала, влаштувавшися на дивані. Вона не чула ні наших кроків, ні моїх зойків.

— Ось бачите,— пошепки вимовив я,— хай спить... А потім розберемося.

Надія Василівна тим часом підійшла до Наташки, підсунула руку під неї, щоб підняти й понести. Тої миті в мене блиснула слабенька надія, що вона не зможе її підняти. Але вона її підняла! І понеипа. "Зрозуміло,— подумав я,— натренувалася, тягаю-

чи свою віолончель". А я страшенно заметушився й побіг поруч.

— Неподобство! Ви з мене робите зрадника!— волав я.— Я обіцяв! Я завжди виконую свої обіцянки! Це нечесно!

Я був у відчаї, я волав що мав сили, намагаючися принаймні розбудити Наташку, щоб вона зрозуміла, що я її не зрадив, що все це сталося проти мого бажання, але вона міцно спала.

"Боротися завжди треба до кінця, поки в тебе є сили",— вчила мене тьотя Оля. І це правильно. Але як я міг боротися, скажіть мені! Адже не міг я битися з жінкою! Отут я маю признатися, що й тьотя Оля, кажучи ці слова, сором'язливо признавалася, що їй самій цієї якості бракує. І мені її бракувало. Можливо, я в цьому не винен, просто дісталося в спадок від тьоті Олі, все ж таки ми родичі, одна кров, одні гени.

Так ми дійшли до дверей. Надія Василівна розчахнула їх і, стоячи в отворі, вперше поглянула на мене.

А я, зазирнувши їй у вічі, втратив дар слова: квіти, її чудові квіти, які робили її розумною, незвичайною, зникли, і її обличчя стало схоже на осінній листок.

Двері перед моїм носом зачинилися.

Я майже заплакав: адже я її кохав.

Того ранку, як завжди, я підійшов до вікна й побачив дядька Шуру. Отже, він повернувся! Вірніше, я побачив його спину й руку, яка тримала відомий мені ціпочок і креслила по асфальті. Він привіз

цей ціпочок з Африки, казав, що він зроблений з бивня слона, і дуже пишався ним.

Поруч стояв якийсь чоловік у високій волохатій папасі. Дядько Шура щось йому казав, не підводячи голови, а той його уважно слухав. Обличчя в нього було напружене й перелякане.

Я знав людей з таким виразом обличчя, вони часто з'являлись у квартирі дядька Шури. Він їх привозив з якихось далеких мандрів разом з дітьми, яким збирався робити операції. Дітей віддавали в лікарню, а батьки їхні жили в дядька Шури.

Одною разу він привіз з собою якутського мисливця. Цей мисливець цілими днями мовчки сидів біля телефону в чеканні звісток з лікарні, де лежала його дочка. Він сидів, як статуя, не рухаючись. Коли я побачив його вперше, то подумав, що він не живий, а вирізьблений з дерева. Коли ж дзвонив телефон, він нечутним порухом знімав трубку й говорив: "Попов слухає". А потім цей мисливець поїхав разом з донькою і

незабаром надіслав дядькові Шурі в подарунок шкуру білого ведмедя та унти Наташці. Унти Наташці прийшлися саме до міри, і незрозуміло було, як це вийшло,— адже неговіркий мисливець Попов не питав у Наташки розмір її ноги.

За весь час, що якут жив у дядька Шури, він сказав мені тільки одну фразу: "Треба бути чоловіком. Там усе вирує,— він постукав себе в груди,— тут усе мовчить",— він висунув язик.

Коли ж приїхав дядько Шура? І чому до мене не зайшов? Що йому варто було простягнути рук) й стукнути в стінку, і одразу ж я опинився б "біля його ніг". Адуке після тих сумних подій, коли Надія Василівна віднесла від мене сплячу Наташку, я більше до них не ходив.

Того дня я зустрів Надію Василівну біля нашого метро. Ми йшли назустріч одне одному. Я, звичайно, привітався б, я не з тих, хто довго пам'ятає образу, але вона мене не помітила.

Я оглянувся їй услід і — збожеволіти можна!— замість неї побачив хлопчака, який вів на повідку Малюка!

Першої миті це так на мене подіяло, що я прикипів до місця. А хлопчак тим часом пройшов повз мене й зник у дворі великого будинку.

Поволі, немовби знехотя, я рушив слідом. Квапитися було не можна. Хода моя набрала еластичної пружності, серце билося десь у горлі. Я зсунув кепку на чоло, щоб не було видно моїх гарячково-зірких очей.

Я ледве стримував усмішку, уявляючи фурор, який я викличу, коли з'явлюся перед Наташкою з Малюком. Це була велика удача.

Хлопчака я наздогнав у дворі й байдужим голосом запитав, кивнувши на собаку:

— Кусається?

— Ні, не кусається,— охоче відповів хлопчак.

— Малюче, Малюче!— покликав я собаку й погладив його по шерсті.

— Реда,— сказав хлопчак.

— Реда?— перепитав я.— А на мою думку, він відгукується на ім'я "Малюк".

— Можливо,— відповів хлопчак.— Дурний.

— А який у нього язик? — хитро запитав я.

— Звичайний,— відповів хлопчак.

— А в нашого синій,— сказав я.

— То у вас такий самий собака?

— Був, та загув. Ось я тепер його шукаю.

Я уважно подивився на хлопчака. Ні, він тримався спокійно, навіть виду не подавав.

У цей час так звана Реда широко й солодко позіхнула й показала мені синій-синій язик. Тепер хлопчак, мабуть, збентежився. Але тьотя Оля каже: "Не переконавшись остаточно, не думай про іншого погано". Тому я не нагримав на хлопчака й не почав вихоплювати в нього повідець, а рушив далі шляхом розслідування.

— Малюче, Малюче!— обережно покликав я.

— Це мій собака,— похмуро сказав хлопчак.— Він у мене вже три місяці живе.

— А якщо він твій, то чому ти не знав, що в нього синій язик?

Хлопчак не відповів.

— Ну гаразд,— схитрував я, треба було якось з'ясувати, де він живе. — Коли собака твій, то твій... А у вашому будинку в багатьох собаки?

— В багатьох,— відповів хлопчак.— У двадцять сьомій — у Карпових, у сорок першій —■ у Іванових...

— Стривай, стривай, я запишу.— Я витяг ручку й зошит і вдав, ніби записую.

— У Маркових — у шістдесят другій,— вів далі хлопчак.

— А ти сам у якій квартирі живеш? — запитав я якомога недбаліше.

— Я?.. А навіщо?— Він теж був хлопець не простак.

— Треба,— сказав я.— Завдання ветеринарної... І не встиг я докінчити цю фразу, як хлопчак

спритно підхопив Реду й пустився навтьоки.

— Стій!— закричав я.— Стій!— і кинувся слідом за ним, але в мене злетіла з голови кепка, і я змушений був зупинитися.

Поки я її піднімав, хлопчаків і слід прохолов. Але я не засмутився. Справу розпочато, тепер я однаково знайду Малюка.

Захопившись цією думкою, я не помітив, як опинився біля Натащиних дверей.

При цьому я заходився так відчайдушно дзвонити, немовби я вже привів Малюка й він крутився біля моїх ніг. Я почав скавучати й гавкати й почув, як Наташка завмерла з того боку. А потім від хвилювання довго не могла відчинити двері.

Та коли вона нарешті відчинила і я побачив її, то пошкодував за свій жарт. Вона стояла передо мною в довгій, до підлоги, нічній сорочці, з обличчям, рясно всіяним маленькими зеленими цяточками, наче веснянками.

— Що з тобою?— злякано запитав я. Наташка не відповіла, вона нишпорила очима по

сходах, сподіваючись побачити Малюка.

— Пробач,— сказав я.— Це я сам гавкав... Невдало пожартував.

— Я заразна,— відповіла Наташка.— В мене ! вітрянка.

— Пусте!— заспокоїв я її.

— Вона передається вітром,— попередила Наташка.

— По-перше, тут немає вітру,— сказав я.— І А по-друге,— і я збрехав, — я вже хворів на вітрянку.—Рішуче ввійшов у коридор і звелів:—Ану,

! гайда в постіль!

І Наташка слухняно лягла під ковдру, і тепер на

• білому ще дужче вирізнялися її недоладні зелені І веснянки.

; — Ти на мене образилася?— спитав я.— За той

', випадок.

І — Ні,— сказала вона,— ти ж не винен. Мені все

розповіли.

І — Я тримався, але сама розумієш, сила на її

боці. Вона майже озвіріла. І ти теж гарна, не прокинулася. А може, ви помирилися?— з надією за-

І питав я.

|і — Посидь біля мене,— замість відповіді сказяла

Наташка.— І почитай. Адже ти її не боїшся?

— Я?! Звідки ти це взяла?— запитав я.— Що тобі почитати?

— "Попелюшку",— зажадала Наташка. Я сів біля неї і взяв "Попелюшку".

— Борю,— запитала Наташка,— ти ще не їздив до тьоті Олі?

— Ні,— відповів я,— але неодмінно з'їжджу,— не хвилюйся.

— Борю, як ти гадаєш, ким мені стати в цирку?

— Піди в акробатки,— сказав я.— Літатимеш під куполом цирку.

— Під куполом я боюся,— призналася Наташка.

— То в дресирувальники тигрів,— запропонував я.— Цікаво.

— Тигрів я теж боюся.

— Тоді в учні до фокусника.

— Оце добре, буду фокусником,— вирішила вона.— Читай...

— "Жив собі, був собі один чоловік,— читав я. — Померла в нього дружина, і лишився він удвох з дочкою... Незабаром він оженився вдруге з найпихатішою й найзлосливішою жінкою в світі..."

Ось тоді-то й сталася неприємність. Тільки-но я подумав, що Наташка не випадково вибрала цю казку, що вона думає, ніби ця казка майже про неї, що тому вона собі й ім'я для цирку вибрала Попелюшка, як у дверях кімнати з'явилася Надія Василівна.

Я не чув, як вона ввійшла. В руках у неї був величезний гумовий крокодил. Ми привіталися, обидва відчуваючи ніяковість.

Я їй сказав, що читаю Наташці казку, хоча це й так було зрозуміло.

— Але ж Наташа заразна,— сказала Надія Василівна й суворо додала, звертаючись до неї:— Чи добре це буде, друже мій, якщо ти заразиш вітрянкою Борю?

Тепер звертання "друже мій" зовсім мені не сподобалося. Вона, напевно, не вміла поводитися з дітьми. Ну хто їм так каже: "Друже мій"?

Зрозуміло, у відповідь на ці слова Наташка виклично повернулася до стіни й не побажала пояснити справдешній стан справ.

— А я хворів на вітрянку,— сказав я.

— Тоді не страшно,— зраділа Надія Василівна,— тоді все гаразд. Подивіться, що я принесла.— Вона показала нам крокодила.

Ніхто не дивувався, ні я, ні Наташка, хоча Надія Василівна явно хотіла нас приголомшити. У повітрі досі ще висіли її слова "друже мій", холодні, мов крижаний вітер.

Але Надія Василівна не піддалася. Відчайдушна людина, вона присіла навпочіпки, опустила своє цінне надбання на підлогу, і крокодил почав ліниво й кумедно розтуляти й стуляти пащу.

Сміх Надії Василівни самотньо й коротко пролунав у кімнаті.

— Це найвеселіший у світі крокодил,— сказала Надія Василівна.— Він уміє лікувати вітрянку.

— Нічогенький крокодил,— понуро сказав я.

Запала незручна пауза, яка затягувалась і ставала вже нестерпною. Я сидів зіщулившись ча стільці. Наташка лежала обличчям до стіни, а

Надія Василівна так і лишилася сидіти навпочіпки біля крокодила. А крокодил і досі недоладно й непотрібно розтуляв і стуляв пащу: в крокодила були зелені очі, червоний язик і багато-багато білих пластмасових зубів.

Нарешті Надія Василівна підвелася й байдуже оголосила:

— Якщо тобі не подобається крокодил, то будемо пити чай. Я принесла свіжі булочки.

— Не хочу чаю,— вередувала Наташка.— Хочу, щоб Боря дочитав про Попелюшку.

— Гаразд, друже мій,— погодилася Надія Василівна.— Поки Боря тобі дочитає, закипить чайник і ти якраз захочеш чаю.

Вона вийшла з кімнати, а Наташка показала їй у спину язик, потім, перекривляючи, сказала:

— "Друже мій"...

— "Жив собі, був собі один чоловік..."— почав я читати.

— Читай голосніше,— зажадала Наташка.

— "Померла в нього дружина, і лишився він удвох з дочкою. Незабаром він оженився вдруге з найпихатішою й найзлісливішою жінкою в світі... З перших же днів мачуха почала кривдити дівчину. Вона погано годувала її і примушувала виконувати щонайважчу роботу..."

В цей час до кімнати з найрішучішим виглядом зайшла Надія Василівна.

— Борю,— перебила вона мене,— ти читаєш без виразу. Дай-но мені книгу.— Вона забрала книгу, але замість дочитати "Попелюшку", заходилася гортати сторінки:— Краще я тобі прочитаю нову казку. "Попелюшку" ти вже знаєш напам'ять... Ось гарна казка.— І почала читати:— "Жив та був собі солдат, було в нього троє дітей, а дружини не було. Але солдат не журився з дітьми, він був справжній солдат: умів прати й церувати білизну, топити піч, рубати дрова, варити щі та кашу. Та раптом почалася війна, і солдат налаштувався у похід. Перед цим він оженився з молодою жінкою, щоб не залишати дітей самих. Жінка ця виявилася напрочуд доброю та уважною до дітей. Проте тільки-но солдат пішов з дому, як вона вмить змінилася..."— Раптом вона

припинила читання, але я, сидячи поруч неї, устиг зазирнути в книжку й дочитав рядок, який вона не прочитала: "і стала справжньою лютою мачухою".

— Ось так треба читати,— сказала вона,— чітко й виразно.— І згорнула книжку.— А зараз я принесу-таки вам чай.— Вона рвучко вийшла з кімнати, її відхід був схожий на втечу.

При цьому вона зачепила ногою крокодила, й він знову почав "працювати" пащею. Я засміявся: ну й автомат! Потім подивився на Наташку й побачив, що вона тихо плаче й по щоках у неї течуть зелені сльози.

— Ти чого?— обурився я.

— А я знаю цю казку,— сказала Наташка.— Вона теж про люту мачуху.

І їй зробилося зовсім себе шкода, і сльози в неї полилися ще дужче.

— Ану облиш! — сказав я.— Коли в цирку довідаються, що ти. плачеш від кожної казки, чи гайно це буде, "друже мій"!

За кілька днів по цьому Надія Василівна зібрала речі й поїхала. Уявляєте, поїхала! Зовсім, назавжди, підхопивши свою віолончель і валізу.

Голови наших кумоньок стирчали у вікнах, їхні погляди супроводжували її від дверей під'їзду до таксі. І звідки вони пронюхали все за одну мить?

Але розповім усе по порядку.

Незадовго до від'їзду в нас відбулася тяжка розмова. Можливо, якби не було цієї розмови, усе склалося б інакше.

Ми йшли разом: я — в школу, вона — на репетицію. Я знав, що Надія Василівна запізнюється, але вона не звертала на це уваги. Видно, їй конче треба було поговорити зі мною. Я, щоб прискорити справу, сповістив їй нечувану новину — Наташка збирається йти у цирк.

Вона спершу збентежилась і почала гарячково перекладати віолончель з однієї руки в другу, нібито віолончель поважчала й нести її стало незручно. Цим вона займалася кілька хвилин, потім засміялась, до речі, досить невпевнено, й сказала:

— Ну, це дитячі забави. Хто з нас у тяжку хвилину не збирався кудись утікати.

— Можливо, вона нікуди й не втече, але вона збирається,— промовив я повагом, підкреслюючи слово "збирається".

Я не розраховував на те, що Надія Василівна після цього поїде, просто хотів, щоб вона була уважніша до Наташки і хоча б перестала називати її "друже мій", коли Наташці це не подобається.

А вона поїхала.

Щоправда згодом з'ясувалося, що вона це вчинила зовсім не через мої слова. Справа тут була

серйозніша. Надія Василівна вважала, що поступками любов не завоюєш. Вона була людиною сильних пристрастей. їй потрібно було все або нічого.

Але це я вже потім зрозумів, а поки що плив у бурхливому потоці й радів, що тепер, коли Надія Василівна пішла від них, Наташка має

спокій. Наївна людина! Як я міг нічого не зрозуміти, як міг думати, що все скінчилося гаразд і знову наста-

не райське життя?

Хіба я подумав тоді про дядька Шуру? Про Надію Василівну? І про те, що, можливо, саме Наташка найнесправедливіша людина в цій історії? Згодом, коли переповів усе це тьоті Олі, вона мені сказала: "Ти чинив, пробач мені, по-дурному... Тобі треба було достукатися до серця Надії Василівни, і вона тобі відкрилася б".

Коли я повертався із школи, то побачив біля нашого під'їзду таксі.

— Гей, хлопче, двадцять сьома квартира на яко-

| му поверсі?— гукнув мені водій.

— На сьомому,— відповів я.— Це мої сусіди. | — Перекажи, що я прибув,— попросив водій.

Я вбіг у під'їзд, ускочив у ліфт, міркуючи, кому її знадобилося таксі в такий час, коли Надія Василівні на й дядько Шура на роботі.

Двері відчинила Наташка. Вона була чимось дуже схвильована, це відразу було помітно, бо одразу ж випалила:

— Надія Василівна їде. Зовсім.

Отут я ахнув. Усе-таки цього я не сподівався.

До речі, так ось як це було.

А в кімнаті був справжній розгардіяш: дверцята шафи розчинені навстіж, на підлозі лежали стоси нот і кілька пар жіночих черевичків.

На стільці стояла відкрита валіза, і Надія Василівна, не розбираючись, поквапливо кидала туди свої речі.

Ми привіталися, і я сказав їй про таксі.

— Уже? — перепитала вона й додала спокійним, рівним голосом: — Гаразд, спасибі.

А я боявся зустрітися з нею, гадав: почне що-небудь говорити про свій від'їзд, про те, яка вона нещаслива, і, ще може статися, заплаче. Але нічого цього не сталося.

Я побачив у кімнаті майже незнайому жінку: обличчя незвично худе, трохи вилицювате, й напівзаплющені очі, немов їй було ліньки розплющити їх зовсім, немов це була для неї надсильна й непотрібна робота. До того ж вона була в новому костюмі. Коли я зустрічаю добре знайому людину в новому, незвичному для мене одязі, я завжди відчуваю перед нею несміливість, як перед незнайомою. Тому вона мені й видалася зовсім чужою, і я перестав хвилюватися й дивився на її квапливі лаштування, що нагадували втечу, байдужим поглядом. Сам же тим часом думав, як дядько Шура з Наташкою заживуть давнім, звичним життям.

Надія Василівна закрила й підняла валізу. Валіза виявилася для неї заважкою, і вона впустила її на підлогу.

Валіза глухо стукнулася об підлогу й розкрилася. Звідти почали випадати якісь сукні, кофти, ноти, а Надія Василівна, охоплена жахом, опустилася на коліна, зібрала речі, які випали, потім швидко запхала їх назад і закрила валізу. ■ — А де ж дядько Шура?— запитав я.

— На роботі,— відповіла вона.

! Отже, я не помилився, це таки була справжня

; втеча з бажанням зникнути до повернення головно-і го обвинувача. Отже, вона все ж таки відчуває себе І винною в усій цій пригоді з Малюком, якщо так швидко замітає сліди.

Надія Василівна випросталася, взяла віолончель, повісила через плече й подивилася на Наташ! ку, потім на мене. Провела поглядом по стінах кім' нати, ніби прощаючись... її погляд зупинився на відчиненій шафі, вона підійшла й щільно причини' ла її. Потім на букеті квітів... Вона зняла віолончель, узяла квіти й пішла на кухню. Поки вона міняла воду для квітів, Наташка теж вискочила з кімнати, і вони, повертаючись, зіткнулися на порозі. Наташка несла під пахвою крокодила! І — Ви забули,— сказала вона, простягаючи кро-

кодила.

— Це твій,— відповіла Надія Василівна.— Я ж тобі його подарувала.— І вперше додала слова, які не мали прямого відношення до від'їзду:— Адже це

1 найвеселіший у світі крокодил, хай він живе з тобою.— Знову завдала віолончель на плече й підняла валізу.— Ну, не згадуйте лихим словом...— І знову замовкла, вона явно чекала від нас якихось

Ілів. — Давайте я вам допоможу,— сказав я і, не чекаючи її згоди, підхопив валізу й витяг на сходору площадку.

Я вирішив їх залишити вдвох,— може, їм треба про що-небудь поговорити востаннє. Викликав ліфт. Стою, чекаю.

Нарешті вона з'явилася.

Нічого, в них, видно, не вийшло: обличчя в неї було, як і до того, суворе, губи міцно стиснені, а очі зовсім майже заплющені, ніби їй білий світ не милий.

■— Далі не проводжай,— сказала Надія Василівна,— я сама,— й зачинила двері ліфта.

Я ввірвався назад в порожню кімнату й удав, ніби мені страшенно подобається все те, що зараз відбулося, ніби сталося щось веселе. Я заходився стрибати й дуріти, схопив Наташку на руки, кружляв її і кричав. Потім ми обидва з реготом упали на підлогу.

— А Малюка однаково не буде,— раптом сказала Наташка.

— Буде,— впевнено відповів я і таємниче додав: — Я його знайду.

— А як?

— Це таємниця.

— Дивись,— сказала Наташка,— я чекатиму.

Вона підвелася, підійшла до крокодила, наступила на нього ногою і випустила повітря. І чудовий, веселий крокодил перетворився просто на клапоть гуми. Після цього його жалюгідні рештки Наташка запхала під шафу.

Тепер від Надії Василівни в кімнаті нічого не залишилося.

Ні, залишилися ще квіти. Свіжі, вимиті, ожилі, вони стояли у великому скляному глеку.

"Як можна не любити квіти! Це однаково, що не любити землю",— почув я глибокий голос Надії Василівни. І ладен був оглянутися — мені здалося, ніби вона стоїть у дверях. Але я знав, зрозуміло, що її там немає. 1 мені стало гірко від того, що я мусив розчаруватися в ній. Краще я її не знав би...

І тої миті вбіг дядько Шура! Він, видно, неймовірно поспішав, бо ввійшов до кімнати в незвичному вигляді: пальто розхристане й шарф стирчить із кишені... Але, як бачите, не встиг.

Дядько Шура швидко обійшов усі кімнати, не скидаючи пальта, ніби сподівався ще застати Надію Василівну. Навіть зазирнув у незвично порожню шафу. Постояв, помовчав. І рушив до виходу, до дверей, на вулицю, не поглянувши на нас.

Я ще жодного разу не бачив у нього таких переляканих очей і такого виразу обличчя.

— А ти не будеш обідати? — встигла вигукнути навздогін Наташка.— У нас є суп і котлети.

— Дякую,— відповів дядько Шура.— Мені не хочеться.— І, заглушуючи слова, хряснув дверима.

Стукнули двері ліфта.

Постать дядька Шури перетнула двір і зникла. Наташка запитально втупилась у мене.

— Нічого,— заспокоїв я її,— у нас, у дорослих, таке буває.

Саме того дня, коли я розповів Миколці-графо-логу історію дядька Шури і Надії Василівни, ми їх зустріли коло метро.

Ми поверталися після невдалих пошуків Малюка. Обійшли, можна сказати, всіх собаківників будинку, в якому мав би жити Малюк зі своїм новим господарем, але успіху не досягли.

Спершу ми потрапили в квартиру, яка була незамкнена, і легковажно ввійшли в неї, а вийшли... тільки через годину. Тому що коли ми виявили, що в ній немає людей, і хотіли вийти, то нам заступила дорогу вівчарка й не давала поворухнутися цілу годину. Не зрозуміло, навіщо тільки люди тримають у домах таких лютих собак!

Ми сиділи смирно, склавши руки на колінах, і Миколка викладав мені свій план нашого звільнення. Він пропонував рвонути до тахти, зісмикну-ти з неї ковдру й накинути собаці на голову.

Як бачите, план був простий, але Миколка про. понував, щоб виконав його я, а я відповів, щ0 поступаюся йому, оскільки це його план. А він процідив, не розтуляючи губів, щоб не розлюту. вати вівчарку завчасно, що не може одна й та сама людина і вигадувати і виконувати, що має бути поділ розумової і фізичної праці.

Так ми сперечалися доти, доки не повернулася господиня квартири. А потім ми потрапили до дідуся. В нього було двоє сфачок, і він тримав їх на руках. Коли він довідався про всю нашу історію і про те, як зник Малюк, і про те, що Наташка від переживання захворіла на вітрянку, то страшенно занепокоївся, що його собаки можуть заразитися вітрянкою.

І ось після цього, коли ми з Миколкою, стомлені й сердиті, купували бублики біля метро, щоб трохи втішити себе, я побачив дядька Шуру. Я хотів до нього підбігти, але в останню мить пізнав його співрозмовницю й поквапно загальмував. Від несподіванки я вдавився бубликом і закашлявся: адже дядько Шура розмовляв не з кимось там, а з Надією Василівною!

Миколка-графолог, щоб припинити кашель, ударив мене що було сили по спині. Після цього до мене знову повернувся дар мови, і я прошепотів:

— Он стоїть дядько Шура.

— І вона? — здогадався Миколка. Я кивнув.

— А я ж то гадав, що дядько Шура заспокойся і вона назавжди зникла з нашого життя!

— Простак! — відповів Миколка-графолог. Вони стояли один проти одного, і поміж них

височіла її віолончель. Вони навперемінки, а іноді й одночасно підтримували її: то Надія Василівна, то дядько Шура, то разом, і тоді їхні руки стикалися.

Прохолодний вітерець метляв полами її розстебнутого пальта і так само метляв волоссям на непокритій голові. Але вона нічого цього не помічала, уважно слухала дядька Шуру й показувала всім своїм виглядом надзвичайну ніжність до нього. Він дбайливо застебнув їй пальто й звів угору комір. Коли він зводив їй комір, вона встигла притулитися щокою до його долоні.

— Спритна! — Миколка-графолог жував буб-

лик і єхидно позирав на мене: — А твій хірург розкис.

Нарешті Надія Василівна знехотя скинула віолончель на плече, і вони розійшлися.

Дядько Шура пройшов повз мене, не помітивши. Чи до мене йому: він не бачив нікого й нічого. На-разився на якусь жінку, вибачився. Радісна усмішка не сходила в нього з обличчя.

— Ну,— Миколка-графолог підштовхнув мене,— треба діяти. І

— Добре,— слухняно погодився я.— Зараз я їй усе поясню.— Я загрозливо сунув бублик у кишеню, немовби це пістолет, й кинувся в погоню за Надією Василівною.

Я випередив її і заступив дорогу.

Ні, вона не змінилася. Вона була така сама прекрасна, як і колись, а може, навіть краща, тому що схудла і очі в неї від цього збільшились. Це було щонайприкріше.

— А, Борю, здрастуй! — весело сказала вона.— Звідки впав?

— З метро вийшов і побачив вас,— багатозначно відповів я, сподіваючись, що вона почне передо мною виправдовуватись.

Але ні, вона й на гадці не мала виправдовуватися, опустила руку на моє плече й радісно запропонувала:

— Проведи мене трохи, бо я, як завжди, запізнююсь.

І я раптом чомусь зрадів і непомітно для себе пішов поруч неї.

— Понеси віолончель,— попросила вона.

І її віолончель опинилась у мене в руках, і блаженна усмішечка, яка щойно осявала обличчя дядька Шури, поповзла по моїх губах.

Раптом я побачив Миколку-графолога, який чомусь простував нам назустріч, хоча ми розсталися біля метро. Він пильно поводив очима, але, щиро кажучи, я пізнав його тільки тої миті, коли він штовхнув мене в бік.

Віолончель злякано дзенькнула, і я зупинився.

— Ти що? — запитала Надія Василівна.

"Але ж і негідник! — подумав я про себе.— Але ж і дамський догідник! Через якісь там променисті очі ладен був зрадити ідею! Добре, що графолог учасно мене зупинив. Молодець!"

Я відвернувся, щоб не бачити обличчя та гіпнотичних очей Надії Василівни, й процідив:

— І дядька Шуру, до речі, я теж бачив,— і простягнув їй віолончель.

— А-а-а,— невиразно відповіла вона, ще не розуміючи, в чому річ, і взяла віолончель.

Схоже було, що моя витівка ніяк на неї не подіяла. То що ж, підемо далі, розхрабрився я, це нам не важко, наша путь не далека. Я дістав з кишені недоїдений бублик, угризся в нього зубами й запитав:

— Він дуже змінився, схуд, еге ж?

— Життя налагодиться, він і поправиться,— відповіла вона.

— А коли воно налагодиться? — не відчеплю-вався я і єхидно, на манір Миколки-графолога додав: — Адже ви знаєте все наперед.

— Місяців за два,— сказала Надія Василівна.

— За два? — перепитав я.— А на мою думку, значно раніше, якщо їм ніхто не заважатиме.

— Он як,— сказала Надія Василівна, ніби хотіла запитати: "Що з тобою скоїлося, друже мій?"

Вона так сумно й дивно поглянула на мене, ніби відкрила в мені щось неприємне.

Я потім часто згадував її погляд.

Якийсь перехожий штовхнув її, зачепившись за віолончель. Вона рвучко зняла її, одірвала ременем ґудзик в пальті, не звернувши на це ніякої уваги, її довгі коси, квапливо загорнуті в жмутик,-мабуть, вона квапилася на побачення до дядька Шури й не встигла охайно зачесатися,— від рвучких порухів розсипались і впали їй на обличчя. Відкинувши їх, вона, не дивлячись на мене, залишила поле бою.

Вона тікала від мене вже вкотре, на ходу займаючись своєю улюбленою справою: перекидаючи віолончель з однієї руки в другу.

Цієї миті до мене підійшов Миколка-графології схвально гмукнув.

— Гадаю, я її переміг,— невпевнено сказав я.

— Атож,— підтримав Миколка.— Бачив, як вона рвонула!

— Може, я занадто суворо? — запитав я.

— Ситуація вимагала рішучих учинків,— сказав Миколка.

— Все ж таки її шкода,— признався я.

— Ти виконав свій обов'язок,— сказав Миколка.

Його маленьке рухливе обличчя набуло скам'янілості: він явно зневажав мене за нерішучість.

Нерозважлива хвацькість опанувала мене, і я, щоб не відставати від Миколки-графолога, сказав:

— Мавр зробив свою справу, мавр може піти!

— Теж тьотя Оля? — здогадався Миколка.— Це треба запам'ятати.

Я кивнув: вона, моя вчителька. Щоправда, тьотя Оля завжди промовляла ці слова гірким, невдо-воленим голосом, і вони їй правили за приказку до якогось вислову, на зразок: "Немає нічого гіршого за самозакохану юність. Усе-бо вони знають, усе-бо вони розуміють, до всього лізуть, усе вирішують і тому б'ють дуже боляче". Я ж, як бачите, обмежився лише першою її фразою.

— Навіть ґудзик не встигла підняти,— хихикнув я. Але раптом мені чомусь стало соромно: власне, з чого я так завзято хихикав? Я нахилився, підняв ґудзик і поклав у кишеню.

Наше життя тихенько, не без моєї участі, налагоджувалося. Я намагався і, здавалося, діяв успішно. Тільки вчора, наприклад, я відвів дядька Шуру й Наташку в зоопарк. Адже вони не були там відтоді, як у них у домі з'явилася Надія Василівна. І все це я зробив спритно й тонко, ніхто з них навіть не здогадався, що їхня випадкова зустріч була мною підготована. Я добре засвоїв слова тьоті Олі: "Якщо хочеш зробити щось комусь приємне, роби це непомітно, без зусиль, ненарочито".

Тютя Оля сама теж любила чинити "ненароком". Бувало, прийде до нас, а в сумці в неї "ненароком" з десяток тістечок. Або квитки в кіно.

1

Вона викидала їх в останню мить, коли вже йшла додому.

І я теж, діючи за її методом, привів Наташку ненароком до лікарні дядька Шури.

— Дивись, куди ми потрапили,— сказав я.

— Татова лікарня,— здивувалася Наташка.

— Може, зайдемо? — запропонував я.— Зробимо йому приємність.

І ми зайшли й дочекалися його, й усе було просто чудово, бо ми попали в зоопарк, як колись. Щоправда, в зоопарку нам не дуже сподобалось: усіх звірів із літніх вольєр перевели до зимових приміщень, і звірі були не такі веселі. Звісно, без сонця й неба.

...Якось я сидів удома, і раптом до мене долинула звідкілясь музика. Я притулився вухом до стіни. Не було ніякого сумніву: в квартирі в дядька Шурв грала віолончель.

Отже, усе ж таки повернулась Надія Василівна?! Повернулася, незважаючи на моє прохання. Тепер Наташка неодмінно щось устругне. Втече в цирк або піде до циган...

Двері мені відчинив сам дядько Шура, і звуки віолончелі впали на мене.

— А це ти, мислителю! — байдуже промовив дядько Шура, хоча вигляд у нього був явно збуджений.

І "мислителем" він мене чомусь вилаяв, і в кімнату не запрошував. Невже вона наклепала? То що ж, нічого не вдієш, виявився зайвим, хоча чомусь страшенно прикро. Завжди прикро, коли т^бе не розуміють.

— Скажіть Наташці, хай зайде до мене.

Я людина горда і ніколи нікому нав'язуватися не збирався.

— А ти хіба не зайдеш? — запитав дядько Шура. Він обняв мене за плечі: — Усім мислителям важко живеться. Вони весь час розмишляють, розмишляють... А як на мене, треба жити простіше й природніше. Коли щось незрозуміло, візьми й скажи.— Він зупинився: — Послухай. Як грає!.. Чи ти гадаєш, я не маю рації?.

— Словами всього не виразиш,— сказав я.— Я вам не заваджу? — Я боявся зустрічі з Надією Василівною.

— Не завадиш,— гостро сказав дядько Шура й перший увійшов у кімнату.

Я зупинився на порозі й роззирнувся. Ніякої Надії Василівни в кімнаті не було, але біля дивана стояв магнітофон. Його динаміки були ввімкнені на повну потужність. Та ще більше: я чомусь уперше помітив, що кімната дядька Шури набула колишнього вигляду, якою вона була ще до Надії Василівни.

Дядько Шура з розмаху гепнувся на диван.

— Щось ви мені не подобаєтесь,— сказав я, намагаючись перекричати магнітофон.

— Я сам собі не подобаюсь,— відповів дядько Шура.

— Що-небудь сталося? — запитав я.

— Нічого,— відповів дядько Шура.— Або, вірніше, сталося все, що могло статися.

У цей час з'явилася із своєї кімнати її світлість Наталя Олександрівна, нахилилася до магнітофона й притишила звук.

Дядько Шура простяг руку до магнітофона і) знову посилив звук. Він стомлено заплющив очі.

Наташка ображено повернулась і пішла.

Так, подумав я, цьому дому явно бракує тьоті Олі з її ніжністю та добротою й несподіваними точними словами, проти яких нема чого заперечити. А в мене поки, хоч я й старанний її учень, до пуття нічого не виходить.

Я подумав, що, може, Наташка і я далеко не в усьому маємо рацію. Тепер, коли вся ця подія канула в Лету, я часто згадую її, але ніяк не можу збагнути, як я міг здійснити стільки нерозважливих, нешляхетних учинків. Щиро кажучи, мене це й досі лякає. А раптом зі мною станеться щось у такому роді? Або ще гірше.

Адже я увізвав благородного Петька, Рединого господаря, злодієм!

Я його зустрів цілком несподівано в шкільному дворі. Шукав-шукав, бігав-бігав, а знайшов у себе під носом.

Коли я його побачив, то не відразу збагнув, що це він. Ступив кілька кроків уперед і обернувся.

І він обернувся, і наші очі зустрілися. А наступної миті ми водночас перейшли на стрімкий біг шкільними коридорами, сходами, завулками, збиваючи з ніг зустрічних дітей. І коли я йогосхопив, то якийсь час не міг вимовити й слова, так засапався від швидкого бігу. Він виявився вертким і дужим.

— Тепер ти,— сказав я відхекавшися,— від мене не втечеш.

А я,— сказав він зухвало,— й не збираюся. "Не збираюся"! — перекривив я його.

— Не збираюся,— повторив Петько.

— Можливо, скажеш, що ти від мене й не втікав?

—■ Утікав.

— Чому? — запитав я, погрозливо стискаючи Петькове плече.

— Тому що ти за мною ганявся,— відповів він.

— Отож, а тепер я тебе спіймав,— сказав я тоном переможця.— Коли віддаси собаку?

— Ніколи! — відповів Петько.

— Ніколи?! — обурився я й сильно трусонув Петька.

— Це мій собака,— вперто сказав він.

— Ану, ходімо в клас! — Я майже волоком протягнув його по коридору.— Там ти в мене потанцюєш... на виду в усіх.

Так ми прийшли в його клас, де й стався той жахливий випадок, що про нього я ніяк не можу забути.

Отож утягнув я його в клас і громовитим голосом, сповненим захопленого самовдоволення, вигукнув:

— Діти,— й штовхнув уперед Петька,— він украв нашого собаку!

Здійнявся, звісно, неймовірний галас, бо ніхто з них ще ніколи в житті живого злодія не бачив!

— Де злодій, хто злодій?! — почулося зусебіч.— Петько?!

А Петько, не звертаючи уваги на весь цей галас і вигуки, підійшов до своєї парти, дістав з портфеля акуратно складений аркуш і простягнув мені.

Я розгорнув аркуш і прочитав: "Паспорт собакл на кличку Реда. Господар — П. Я. Смирнов. По. роди чау-чау".

Поки я це читав і передо мною вимальовувалася справжня картина подій, нас оточили щільним колом Петькові однокласники, намагаючися зазирну, ти в папір.

— А хто ж це П. Я. Смирнов? — запитав я.

— Це я,— відповів Петько.— Петро Якович Смирнов.

— Точно! — вигукнув хтось із дітей.— Це він,

— А може, ти перейменував Малюка на Реду,-вперто не поступався я,— щоб замести сліди.

— Дивак,— без усякої злості сказав Петько.-Малюк — хлопчик, а Реда ж — дівчинка!

І тоді всі почали чомусь реготати, а я повернувся, щоб зникнути.

— А хто буде вибачатися за образу? — наздогнав мене хлопчачий голос.

— Пробач, якщо можеш,— сказав я і зник, не озираючись.

Люди тепер пішли! Спуску не дадуть!

Петька я познайомив з Наташкою, він тепер її найліпший друг. І дядько Шура пройнявся до нього такою прихильністю, що навчив його своїх фокусів. А Надія Василівна ввійшла з ним у таємничу змову. Виявляється, вони чекають од Реди потомство, але старанно це приховують, щоб зробити Наташці приємну несподіванку. І тьотя Оля відразу розпізнала в ньому благородну людину.

Тільки Миколці-графологу він не сподобався.

Той примусив його написати на папірці кілька слів, потім вихопив папірець, довго вивчав, можна сказати, проїв очима, обернувся до мене, нібито Петька тут не було, й зневажливо поставив діагноз: "Занадто простий і наївний. Не сильна постать".

Зате тьотя Оля, коли почула про графолога, сказала: "Він Наполеон якийсь... Бонапарт. Приведи його до мене. Я каменя на камені не залишу від цієї сильної постаті".

Щоправда цього разу в тьоті Олі нічого не вийшло. Під час їхньої єдиної розмови вона намагалася, як вона каже, проникнути у внутрішній світ Ми-колки-графолога, щоб зрозуміти, навіщо йому необхідно стати сильною постаттю. Вона протягом двох годин розповідала нам про своє

життя, сподіваючись викликати в Миколки у відповідь відвертість, частувала чаєм з варенням, смаженою хрусткою картоплею. Вона так старалася, що їй стало погано з серцем, і вона крадькома пила в сусідній кімнаті краплі. Проте Миколка-графолог лишався непроникним. Він тільки після цього змінив свою тактику. Замість мовчазної самотності він винайшов систему завоювання авторитету.

"Людей треба підкоряти й завойовувати, щоб стати першим серед них,— сказав він якось ме-' ні.— Скоро весь клас буде біля моїх ніг".

Для цього він навчився грати на гітарі й співати, почав посилено займатися математикою і фізикою. Одного разу навіть розпочав математичну суперечку з учителькою й переміг її. Його миле пташине обличчя невідомо яким чином набуло жорстокості. Він усох іще більше й витягся (в нього е своя система витягування зросту, але він її приховує). Зняв окуляри й сказав, що тренуванням і силою волі повернув собі зір. Він уже близький до досягнення своєї мети, бо успішно підкорив півкласу...

Але повернімося знову до нашої історії, інакше-бо я ніколи її не докінчу. Вчителька літератури попередила, що мені бракує стрункості думки у викладі, що я полюбляю відхилятися з будь-якого незначного приводу. А мені подобається відхилятися. Вдячний Петько порадив мені піти на Пташиний ринок. Він сказав, що там іноді продають випадково знайдених собак.

І уявіть, на Пташиному ринку я справді знайшов... тільки не Малюка, а Надію Василівну! Це була не проста зустріч.

Я присів навпочіпки біля виводка вівчарок: їх було шість штук, симпатичних цуценят. Вони пов зали по килимку біля своєї гордої величезної матері.

— Мені потрібне цуценя породи чау-чау,— пролунав наді мною жіночий голос.— Ви тут таких не бачили?

Першої миті я її не пізнав, але слово "чау-чау" привернуло мою увагу.

— Чау-чау? — перепитав господар вівчарки.-Не знаю.

— Вони такі волохаті,— пояснила Надія Василівна.

І ось тоді я її пізнав з голосу й насторожився.

— А ви візьміть моє цуценя,— запропонував господар вівчарки.— Розумна порода.

— Спасибі,— відповіла Надія Василівна.— Мені потрібно саме чау-чау... В моєї доньки було таке цуценя... і зникло. От я й шукаю нове.

Я мало не впав од її слів, просто ладен був гепнути на брудну бруківку.

"В моєї доньки",— сказала вона. "В моєї доньки... в моєї доньки",— наче дурень, повторював я подумки.

Я страшенно зрадів, коли нарешті відчув значення її слів. Виходило, що вона любить Наташку, коли називає її своєю донькою. "Зрештою,— як каже І тьотя Оля,— всі історії колись закінчуються, і, як правило, щасливо". Я випростався й сказав:

— Добридень, Надіє Василівно.

Усміхнувся й подумав — зараз вона відповість мені колишніми словами: "Привіт... Чи бачив ти сьогодні кольорові сни?.." Але вона

нічого такого не відповіла, а байдуже, без найменшого подиву оглянула мене:

— А-а-а, і ти...

її слова боляче шмагонули мене по обличчю. Це було якраз на тему про зраду. Можливо, вона про це й не подумала, можливо, це вийшло випадково, але в мене в голові ця фраза набула відразу свого знаменитого довершеного змісту: "І ти, Бруте..."

"То що ж,— подумав я,— підемо далі цим шляхом, поковтаємо гіркої пилюки. Що заслужили, те й дістали".

Я поглянув на неї — невже вона насправді так думала про мене,— але ні про що не здогадався,

а тільки побачив, що пелюстки квітів у неї в очах розквітли неймовірно.

— Доброго дня,— спокійно промовила Надія Василівна.

— "...любителю випадкових зустрічей",— підхопив я, вимовивши фразу, яку мені колись сказала вона сама.

Надія Василівна глянула на мене. Я знову їй усміхнувся,— по-моєму, це була щонайжалюгідніша усмішечка за все моє життя,— але успіху не домігся. Вона не прийняла моєї простягнутої руки навіть ціною приниження.

Постояли. Помовчали.

— Ось надумав зайти,— видушив я.— Може, щось куплю.

Ми побалакали ще кілька хвилин про те-се, про те, що тільки не продають на цьому ринку. Вона сказала:

— Усе, крім місячної породи.

А я додав, намагаючись її розвеселити:

— І віолончелі... Вона не розвеселилася.

Про Малюка й собак породи чау-чау ми не сказали ні слова. Про дядька Шуру й Наташку теж нічого.

Проте кінець кінцем я все ж таки не витримав і запитав:

— Надіє Василівно, ви на мене сердитеся?

— Так,— сказала вона.— Серджуся.

— Я подумав,— у відчаї признався я,— може, ви Наташку не любите. Хотів як би краще... для всіх.

Усе. Кінець. Баста. Ми ладні були розійтися назавжди, але вона й далі дивилася на мене допитливо. Щось, видно, побачила жалісливе, тому що жорстко додала:

— Так ти нічого й не зрозумів. Залишився вірним учнем своєї тьоті Олі.

Справді, з мого обличчя завжди можна здогадатися, що в мене на душі. Це моя велика вада, я ніяк не навчуся приховувати свої почуття. Недаремно тьотя Оля каже: "Твоє обличчя — немов буквар. Його завжди легко й просто прочитати. Втім, не сумуй, зі мною все життя відбувається те ж саме".

Найприкріше те, що я не знайшовся, як заступитися за тьотю Олю. Адже Надія Василівна була несправедлива щодо неї. Хіба тьотя Оля просто добренька?

Так Надія Василівна й пішла собі. Коли вона була вже досить далеко, я ж таки гукнув їй у спину:

— Ви несправедливі!

Не знаю, чула вона мої слова чи ні, тільки не оглянулася. А я відчув, що надійний шлях веде кудись у інший бік, а мій кривуляє серед купиння та болiт.

Потім я відчув гострий голод. У мене завжди виникає почуття голоду, коли я дуже хвилююсь. Мені що завгодно пожувати б, це мене розвіює. Дехто втрачає будь-який апетит, коли хвилюються, я ж навпаки. Я купив у палатці бублик,машинально, все ще думаючи про Надію Василівну, встромив у нього зуби. Аж раптом, ви не повірите, чудовий бублик, який пахнув свіжим тістом і маком, видався мені гірким-гірким. Я навіть у подиві глянув на нього. Ні, тісто звичайне: біле й м'яке. А річ була в тім, що цей бублик нагадав мені той день, коли я випадково біля нашого метро зустрів Надію Василівну з дядьком Шурою і сказав їй про те, що вона заважає гарно й мирно жити дядькові Шурі й Наташці.

Адже тоді я теж їв бублик: нахабно так жував перед її носом цей всюдисущий клятий бублик і цідив крізь зуби жорстокі слова.

Згадати страшно, що я їй тоді намовляв! "Правда, він (дядько Шура) дуже змінився, схуд?"

"Життя налагодиться, він і поправиться",— відповіла вона.

"А коли воно налагодиться?— не відчеплювався я і єхидно, на манір Миколки-графолога, додав: — Адже ви знаєте все наперед".

Згадав, як вона бігла від мене, як гарячково перекидала віолончель з однієї руки в другу, як вітер розкуйовдив її поквапливо зібрану зачіску й кинув їй волосся в обличчя.

Все це постало передо мною з такою неймовірною виразністю, що мені здалося: варто простягнути руку — і я торкнуся морського металевого ґудзика на її пальті.

Від оцих спогадів мені зробилося нестерпно соромно, і хоча тьотя Оля каже: "Сороммо — це добре, це, бач, благородно, це означає, що ти такого більше не скоїш",— мені це анітрохи не допомогло, бо те, що було вчинено, було досить паскудне.

Тут я вам повинен щиро признатися, що тьотя Оля, коли я відвідував її, застерігала мене, що я поводжуся неправильно.

"Повір моєму педагогічному чуттю,— сказала вона.— Вони неодмінно помиряться, тому що люблять одне одного".

Тоді у відповідь їй я тільки нервово хихикнув і зневажив її педагогічне чуття. А даремно. Та що про це тепер говорити, всі ми мудрі опісля!

Я спробував знову хихикнути, цього разу над собою. Подеколи, кажуть, сміх виручає. Але зараз він мене не виручив: щелепи звело ніби судомою. Але ж зовсім недавно вона надіслала мені листівку з

Ленінграда й називала "друже мій". Пам'ятаю, як я радів її звертанню. "Друже мій,— писала , вона.— Подивися, який гарний палац..." Я перевернув листівку й побачив фотографію двоповерхового кам'яного будинку, мельки поглянув, а що мене цікавив не цей палац, а її лист, то я знову перевернув листівку й прочитав до кінця.

"...Подивися, який гарний палац,— писала Надія Василівна.— Здається, його будували не люди, а він виріс сам, народився із землі, на якій стоїть. Як дерева й квіти. Ти краще зрозумієш мене, якщо відкладеш листівку вбік, а потім візьмеш її ніби ненароком. І так зроби багато разів, і тоді ти почнеш думати про цей палац і до тебе прийде здивування від нього, як до мене".

І справді, так воно й вийшло.

Першого разу, коли я подивився на цей будинок, то помітив лише його жовтий колір і машинально відзначив кількість поверхів. Краса ж його лишилася для мене не поміченою. Тоді я не знав, що прекрасне розумієш не відразу, що потрібно багато часу, щоб навчитися цього... Поглянувши на листівку вдруге, я побачив, що вікна в будинку мають

*

надзвичайно чіткий і легкий малюнок, а арка здається вузькою і такою таємничою, що виникало непереборне бажання ввійти в неї, тому що там, так мені здавалося, сховане якесь неймовірне диво.

Одного разу, повертаючись додому, я згадав про листівку, і мені захотілося негайно її побачити. І від цього мені зробилося радісно, хоча нічого особливого не сталося. Просто в мене вдома на столі лежала листівка із зображенням палацу часів царювання Єкатерини Другої, і все.

А чого варті її слова (як я міг їх забути!): "Знаєш, усередині кожного з нас закладено величезний різноманітний світ. Людина — це цілий Всесвіт. І ти теж Всесвіт. Тільки треба навчитися відкривати себе. Якщо ти завжди пам'ятатимеш про це, то твої вчинки стануть значними й важливими і тобі не захочеться займатися чимось випадковим. Буде шкода й прикро марнувати свій час".

А тепер вона, тобто Надія Василівна, чимраз далі відходила від мене й перетворювалася із звичайної людини на недосяжний гірський шпиль, який повсякчас вабить до себе, але який тобі не дано підкорити. Так я її знову дуже покохав, можливо, дужче, ніж досі, і зрозумів що винен перед нею і назавжди її утратив. (цей мій учинок навіки зостанеться на моєму сумлінні, немов тавро на плечі стародавнього раба.

Отже, затаврований ганьбою і знищений, я причвалав до Наташки. А та займалася якоюсь дивною, незвичною справою. Вона підмітала підлогу.

Віник був для неї завеликий, і вона тримала його двома руками. їй було явно не до мене.

Я сів в улюблене крісло дядька Шури й почав розмірковувати.

Шкода, що не заступився за тьотю Олю. Вигук у спину Надії Василівни, коли та йшла від мене: "Ви несправедливі",— це не захист друга. І я пригадав іще одну історію.

Це сталося після скандалу з Миколкою-графологом. Правда, я не хотів про це розповідати, бо ця історія з Миколкою поки що має тільки початок і в ній немає кінця, а я, як відомо, люблю розповідати тільки закінчені історії. Тоді в них є і сенс. Але якщо вже прийшлося до слова...

Дійшло до того, що я надумав піти зі школи. Останнім часом я почав уникати Миколку-гра-фолога. А його це ображало: всі "біля його ніг", а я

ні. І він повів на мене атаку. Якось причепився до мене з розпитуваннями, що нового чути про Надію Василівну. А коли я йому відповів, що нічого, він від мене відчепився, відійшов до своїх дружків і голосно, щоб я чув, заходився розповідати про те, яка Надія Василівна фатальна жінка, який в неї закоханий "дехто", чатує на неї, носить віолончель і таке інше, і таке інше, і таке інше...

Тоді я йому сказав, що це підло — розголошувати чужі таємниці і що він взагалі негідник! І додав: коли він зараз не облишить це, я його вдарю. Так і сказав. Грубо, звісно. А ще не можна забувати, що в цьому класі я новачок і всі, можна сказати, проти мене.

"Ну, спробуй",— відповів він і гордо склав руки на грудях.

Ми перелаювалися через увесь клас і, коли він вимовив: "Ну, спробуй",— то був, звісно, певен, що я своєї погрози не здійсню. А я пройшов до нього, при цьому я рухався надзвичайно легкою хо— ' дою, ніби прямував на приємне побачення, уважно подивився в його колишнє миле пташине обличчя, здійняв руку для удару і... не вдарив! Замість цього я усміхнувся й поплескав його по плечу. А він не чекав цього й здригнувся, наче від удару.

Якби я його вдарив, він, мабуть, не так розлютувався б, а тоді просто знавіснів. Він звелів: "Хлопці, хапай його!"— і разом з дружками накинувся на мене, коли я стояв до них уже спиною.

Вони скрутили мені руки, повалили на підлогу й сіли на ноги. Але цього йому здалося замало, і він вигукнув: "Давайте його роздягнемо!" Йому теж хотілося мене принизити.

Вони стягнули з мене сорочку, штани й черевики. А в цей час у клас зайшла літераторка. Вона мало не впала від обурення. Я її розумію, я сам на її місці впав би. Вона ж не знала, як усе сталося.

— Геть,— закричала вона.— Зараз же!..

Я підхопив свої речі і як був, у трусах, у майці та в одній шкарпетці, кинувся до дверей. "Щоденник!" — зупинила вона мене. Тоді я забився в куток і хотів швидко одягтися, перш ніж принести їй щоденник, але вона не дала мені цього зробити.

"Ні,— сказала вона.— Так і стій перед дівчатками!.."

Коли я в убиральні одягався, то мене бив дрож.

> Після цього я й вирішив не ходити більше до школи й провалявся біля телевізора три дні.

Перші два дні Наташка намагалася прорватися до мене, але я її не пускав. Проте на третій день вона, мабуть, не витримала — й передо мною з'явився дядько Шура. Він запитав, як мої справи, чого це мене не видно і чи не захворів я. Між іншим запитав про школу. Зрозуміло, це була Натащина робота: мабуть, принесла зі школи на хвості. Я йому широ відповів, що ця школа мені не до вподоби. Він, як завжди, був лаконічний, він тільки сказав: "Прикро"— і далі нічого. А наступного дня мені подзвонив Сашко й закликав мене до старої школи. І я пішов, і всі мені були раді. А колишні первачки мало не збожеволіли з радощів. Я обійшов усі шкільні закапелки, наговорився з давніми знайомими, був цілком щасливий. Але дивна річ: я відчував, що це вже не моє, і повертатися сюди мені не хотілося, і це привело мене в такий стан, що наступного ранку я попрямував до своєї нової школи.

І тільки зовсім недавно я довідався, що Сашків дзвінок улаштував дядько Шура. Оце друг! Не кричав, не бив себе кулаком у груди, а допоміг. Не те що я.

Раптом у моїй голові склалася найпростіша формула для дій. Якщо Надія Василівна любить Наташку, то чому б Наташці не полюбити Надію Василівну?

Наташка закінчила підмітати підлогу, дістала з шафи стару, позабуту скатерть і сказала: — Борю, допоможи мені постелити скатерть. Від цих слів, від того, що вона дістала скатерть, яку так любила Надія Василівна, мене просто викинуло з крісла, наче з катапульти. "Ого!— подумав я.— Здається, можна діяти!"

Ми розстелили скатерть і тепер стояли з різних боків стола одне проти одного.

Майже одночасно мн підвели голови від рожевої поверхні скатерті, і наші очі зіткнулися, і Наташка здогадалася, про кого я думаю. Тому що вона сама думала про Надію Василівну.

— Ти змінилася останнім часом,— сказав я.— Очі в тебе стомлені.

— Уроків багато задають,— відповіла Наташка І відвернулася.

— Атож,— сказав я.— Це тобі не перший клас.— І наважився:— Слухай, я давно хотів з тобою порадитися...— Недбало так промовив, а в самого все всередині напружилось.— От жило троє людей... А потім роз'їхалися. Двом від цього погано, а одному добре... Що в такому випадку робити?.. Як учинити?

Я повернувся до неї спиною, щоб сісти в крісло, а коли обернувся, її у кімнаті не було. Незабаром вона прийшла, несучи в руках глечик з квітами. Поставила його на стіл, і в кімнаті стало зовсім як колись.

— Рожеві квіти на рожевому,— сказав я, як колись говорила Надія Василівна.

— Ось прийде тато,— сказала Наташка, не звертаючи уваги на мої слова,— а в мене чистота.

— Наташко,— сказав я,— а чому ти мені нічого не відповіла?

Наташка промовчала.

Я тяжко зітхнув.

— "Немає нічого гіршого за самозакохану юність,— сказав я словами тьоті Олі.— Усе-бо вони знають, усе розуміють, до всього лізуть, усе вирішують і тому б'ють дуже боляче".

Наташка нічого fie встигла відповісти, тому що грюкнули вхідні двері й пролунав голос дядька Шури.

— На-та-шо!

Наташка, не відгукуючись, схопила мене за руку й втягнула в свою кімнату, щільно причинивши за собою двері. Це була її улюблена гра: вона ховалася від дядька Шури, а той довго її шукав. Але цього разу нічого такого не відбулося.

Ми почули, як дядько Шура ввійшов у першу кімнату, на мить зупинився, а потім швидко її перетнув, рвучко відчинив двері, побачив нас... і усмішка сповзла з його обличчя.

— Драстуйте, дядьку Шуро,— сказав я.

Він був так чимось роздосадуваний, що навіть не відповів мені.

— Ти сама все прибрала?— спитав він у Наташки.

— Так,— відповіла Наташка.

І тоді я здогадався, що йому спало на думку, коли він побачив прибрану кімнату.

— Тату, еге ж гарні квіти? — запитала Наташка.

— Дуже,— відповів дядько Шура і знову, зрозуміло, подумав про Надію Василівну.

Все тут нагадувало про неї: скатерть, квіти, На-тащина віолончель, кинута на шафу. А в мене в голові зовсім недоречно залунала пісенька, яку ми вчотирьох виспівували, і я ледве стримався, щоб її не заспівати.

— Мені хто-небудь дзвонив?— спитав дядько Шура, зняв трубку телефону й нетерпляче постукав по важелю:— Телефон зіпсувався, чи що?

І тої миті я вирішив, що непогано було б порозмовляти з дядьком Шурою без свідків і дещо йому сповістити, щоб піднести настрій.

— Зараз я вам подзвоню, щоб перевірити,— сказав я.

Вискочив з кімнати, вбіг у свою квартиру, набрав номер телефону і, коли почув голос дядька Шури, сказав:

— Дядьку Шуро, вам вітання...

— Від кого?— автоматично запитав він.

— Вїд*Надії Василівни,— випалив я.— Я її зустрів на Пташиному ринку. А знаєте, що вона там робила?— Я зробив довгу паузу, щоб

остаточно приголомшити дядька Шуру— Вона шукала собаку... породи чау-чау для своєї доньки!

Тої миті я замовк і мовчав довго-довго, але все ж таки перемовчати дядька Шуру не зміг. Відомо, в нього рідкісна витримка.

— Алло, дядьку Шуро!— вигукнув я.— Ви чуєте мене?

— Так, так,— відповів дядько Шура.

— По-моєму, Надії Василівні час повертатися,— сказав я.

— Ти гадаєш?— дуже поважно спитав дядько Шура.

— Авжеж,— відповів я натхненно.— ї це я беру на себе.

— Спасибі,— сказав дядько Шура й повісив трубку.

Коли ж я повернувся до них, вони сиділи на кухні й пили чай. Я почув їхню розмову й притишив крок.

— А ми підемо гуляти?— запитала Наташка.

— Підемо,— пролунав у відповідь голос дядька Шури.

— А коли?— не вгавала Наташка.

— Коли нам подзвонять.

— А якщо тобі ніколи не подзвонять?— сказала Наташка.

Цієї миті я з'явився в дверях, і дядько Шура, не відповівши Наташці, запросив мене до чаю. А я весь був у напрузі, в мене таке буває. У такі

хвилини мені все вдається і на думку спадають найправильніші вирішення.

Я кинувся в кімнату, дістав з-під шафи давно забутого гумового крокодила й, надуваючи його на ходу, помчав у кухню. Я з'явився перед ними з крокодилом, як колись Надія Василівна. Вони обидва майже одночасно похлинулися чаєм, попри їхню знамениту родинну витримку. Я мало не впав од сміху.

— Навіщо ти його дістав? — неприязно запитала Наташка.

— Це ж найвеселіший крокодил у світі,— дотеп! но відповів я, надуваючи крокодила далі.

Я весь і досі тремтів од збудження, бо ж дядько Шура міг І не прийняти втручання в їхні внутрішні справи. Він міг гостро кинути: "Віднеси його на місце!"

Але він промовчав, налив мені чаю і, як завжди, поклав передо мною на тарілку кілька бутербродів. Він знав, що я "бутербродна душа", хоч він мене іноді примушував їсти й суп, який сам варив Наташці двічі на тиждень.

— Сідай,— сказав дядько Шура й непомітно підморгнув мені.

Отже, він мої дії схвалив і беззастережно прийняв у спільники. А я накрутив крокодила й пустив на підлогу, і він почав розтуляти й стуляти свою крокодилячу пащу.

Безглузда іграшка, а чомусь коли дивишся на неї, то смішно. Я перший не витримав і засміявся, потім засміявся дядько Шура. І раптом Наташка, сама невблаганна Наташка, теж усміхнулася, але одразу ж, щоб приховати це, нахилилася до чашки.

— Якщо він тобі не подобається,— сказав дядько Шура,— хай Борис його кому-небудь подарує.

Наташка не відповіла: вона захоплено пила чай.

— То я візьму його,— сказав я.

— Подароване не дарують,— раптом тихо промовила Наташка.

Це була вже маленька перемога. Тепер можна було рушати далі.

— Подумаєш, крокодил,— недбало сказав я.— Адже це не собака.

Дядько Шура поглянув на мене осудливо. Але я не відмовився від своїх слів, бо в мене в голові дозрів миттю новий план дій. Я надумав відвести Наташку до Петька. Той віддасть їй свою Реду. Дядько Шура повідомить про це Надію Василівну, і та повернеться. Вони помиряться з Наташкою. А тоді я все розповім Наташці, і вона поверне цьому роз-нещасному закоханому собаківнику Реду назад.

— Якби був собака...— зітхнула Наташка.

ї тоді я кинув їм головний, переможний козир.

— А він є,— сказав я.— Я його знайшов.

— Ні, справді? — вигукнула Наташка. Дядька Шуру ніби підкинуло. Він підбіг до мене,

навіщось плеснув міцно по плечу. Признатися, я ледве втримався на ногах. Потім він став радісно кружляти Наташку.

Він був щасливий і веселий. Він стрибав, як хлопчисько, як колишній щасливий дядько Шура.

— То розкажи, розкажи, як це сталося? — запитав дядько Шура, коли трохи заспокоївся.

— Як?.. "Хто шукає, той знайде завжди",— відповів я.— Ото я і знайшов. Тільки в Малюка тепер інше ім'я. Його звати Ред. І він звик до цього імені.— Я навмисне переробив жіноче ім'я Реда на чоловіче Ред.

— А вони його віддадуть? — злякано запитала Наташка.

— Звичайно,— сказав дядько Шура.— Неодмінно віддадуть. Ходімо по нього негайно.

Я перелякався: адже треба було про все це попередити Петька.

— Сьогодні не можна,— сказав я.— їх немає удома. Ми підемо завтра, я домовився.

— А завтра я не можу,— сказав дядько Шура.— В мене термінова робота.

— Нічого,— заспокоїв я його,— ми підемо з Наташкою. Можете на мене покластися.

Але раптом задзвонив телефон, дядько Шура швидко схопив трубку й почав захоплено кричати:

— Тут такі події!.. Нам треба негайно зустрітися! — Повісив трубку, вискочив у коридор і повернувся в пальті.— Я скоро... За півгодини!

Як він квапився! Ледве втрапив у рукава пальта.

Він так зрадів з мого повідомлення, він так радів з цього дзвінка! Якби насправді було так, як я розповів. Мені захотілося якнайшвидше втекти від Наташки.

— І я з вами,— сказав я.— Мені треба до міста.

— Ходімо,— сказав дядько Шура.

Він уже був на ходу, він ладен був утекти, щоб "когось" (відомо кого!) сповістити про щонайра-діснішу новину — знайшовся Малюк. Але Наташка перепинила його на цьому шляху.

— І я теж з тобою,— сказала вона.

— Як... зі мною? — Дядько Шура зніяковів.— Я ж повернуся за півгодини.— Попри свою витримку він весь час ніяковів.

— Ти обіцяв,— уперто сказала Наташка.

А я, натхнений своїм осяянням, відчуваючи, що саме треба робити, метко докинув:

— Підемо всі разом.

— Ну що ж,— рішуче мовив дядько Шура,— справді, чому нам не піти б разом?.. Одягайтеся! — А сам вийшов на сходову площадку й викликав ліфт.

І я вийшов слідом за ним, і ми стояли біля ліфта й чекали Наташку.

Один раз він у нетерпінні відчинив двері й попро-

сив Наташку поспішити. А вона вже була в пальті і й узувала ботики.

Прийшов ліфт, і дядько Шура гукнув:

— Наташо, швидше!.. Чого ти порпаєшся... Він не встиг докінчити фразу, бо на сходову площадку вийшла Наташка... без пальта і без ботиків.

— Що ж ти? — здивувався дядько Шура.

— Я не піду,— сказала Наташка.— Я передумала. Я чекатиму на тебе вдома,— і зачинила двері квартири.

Я ледве не заревів уголос. Мій план був такий близький до здійснення! І знову загинув.

Спочатку Петько нізащо не погоджувався віддати Реду. Я йому й про Надію Василівну все розповів, і про дядька Шуру, і про Наташку, і про їхнє родинне життя, і про те, що щастя цих трьох у нього в руках.

А він мені на цю відвертість відповів:

— А якщо вони не так її годуватимуть? Занапастять собаку.

Тоді я обурився, навіть хотів торохнути його по довбешці й піти собі. Я знову сказав, що він не знає дядька Шури, що той — відомий дитячий хірург. Серце оперує. А він зі своїм жалюгідним собачиною геть утратив розум.

— Діти — це діти,— не піддавався Петько.— А собака — це собака.

Я давно пішов би, плюнув би на нього й пішов, але ситуація була безвихідна. Від хвилювання мені паморочилось у голові, таке в мене часто бувало й колись. Дядько Шура сказав, що в медицині цей факт широко вивчений і не являє собою ніякої небезпеки.

— Звісно, собака — це друг людини,— примирливо сказав я,— але ти в цьому не знаєш міри.

— Можливо, їй що-небудь інше віддати? — запропонував Петько.— Залізницю. Цінна річ. її можна розбирати й складати.

— Послухай,— вигукнув я,— невже ти не розумієш — нам потрібен собака!

І знову заходився йому викладати подробиці нашої історії.

Так ми розмовляли цілісінькі дві години. Він і плакав, і стогнав, і скаржився, що Реда без нього, а він без Реди... Потім повів мене до себе додому, щоб познайомити ближче з Редою, показував, як вона спить, з якої миски їсть. Я геть осатанів од нього.

На довершення він зажадав, щоб я дочекався його батьків, а коли вони прийшли, то він, знайомлячи зі мною, сказав, що я той самий "типус", який вилаяв його злодієм. При цьому він став реготати. І його батьки не лаялись, а теж підтримали його в цьому реготі. Тільки наприкінці, проводжаючи мене, він ледь чутно видушив:

— Згоден,— і швидко додав:— Якщо, звісно, Реда не відмовиться.

Наташка озброїлася вповні: в руці у неї були повідець і нашийник.

Ми були мовчазні й зосереджені. Наташка хвилювалася перед зустріччю з Малюком. А я тремтів від складності власного плану. Що, як Петько передумав і куди-небудь сховався? І таке інше, і таке інше, і таке інше.

— Як ти гадаєш, він мене не забув? — запитала Наташка. Вона мала на увазі, зрозуміло, Малюка. "Ох, ці вже бідолашні собаківники, Петько

та Наташка! — подумав я.— Тут голова лускає в пошуках правильного виходу, а їм би тільки побачить свого собаку!"

— Забув! — відповів я люто.— Забув.

Вона була вражена, мабуть, моїм тоном і деякий час ішла мовчки. Потім усе ж таки сказала:

— Ні, не забув. Собаки ніколи не забувають. А ти не знаєш.

— А люди? — запитав я.

— І люди також,— відповіла Наташка.

— Чудово! — вигукнув я.— Отже, люди такі самі розумні, як і собаки.

І раптом я зупинився як укопаний. Навіть не я сам, а щось у мені зупинилося. Я завмер і прислухався до себе: все всередині в мене затріпотіло.

— Ти що? — з підозрою запитала Наташка.

— Стривай,— сказав я. Правду мала тьотя Оля, коли мені, дурневі, втовкмачувала: "Обміркуй усі можливі шляхи до мети, але вибирай завжди найпростіший. По закамарках легко заблукати".— Ми, здається, помилилися дорогою.— Я вдарив себе по лобі.— Він же просив нас зайти по нього до музичної школи. Він музикант,— збрехав я.— Грає на цій... на флейті.

І отут сталося найнесподіваніше: це було відкриття, яке привело цю історію до доброго кінця, І в цьому відкритті весь мій попередній план, вся моя добре побудована математична формула казна-де поділася.

Бо, замість податися до Петька добувати неіснуючого Малюка, я повів Наташку зовсім в іншому напрямку. Цей шлях був простий і привів нас до музичного класу Надії Василівни.

Не вагаючись, я постукав у двері класу, з-за яких, зрозуміло, долинала гра на віолончелі.

Музика одразу ввірвалася, і я почув її поквапливі кроки. Двері відчинилися...

Я побачив її обличчя: першу мить воно було суворим. Потім зробилося зляканим. Нарешті губи її, які ще за мить до цього були міцно стулені, отямилися першими й усміхнулися.

Я у відповідь теж усміхнувся їй і навіть легковажно, невідомо чому, мабуть, від хвилювання, підморгнув, але вона цього не помітила. Це було видно по її очах. Вони мене не бачили, вони дивилися мимо. І тільки тої миті я згадав, що прийшов до Надії Василівни не сам, що поруч мене Наташка.

Боязко я оглянувся на неї. Вона стояла, низько похиливши голову, стиснувши в руці собачий нашийник і повідець.

Але ось вона подивилася на мене — зіниці її очей буравчиками свердлили мене,— перевела погляд на Надію Василівну й позадкувала.

— Навіщо ви обдурили мене? — запитала Наташка.

Тільки тої миті я зрозумів: Наташка вирішила, що ми з Надією Василівною в змові.

— Це я сам,—■ сказав я.— Ти потім зрозумієш. Я не ступив за Наташкою ані півкроку, як стояв, так і лишився стояти: вирішив, що коли вона здумає втекти, то однаково її не вмовиш. Наташка тупцяла десь за

моєю спиною і ось-ось мала кинутися навтіки довгим шкільним коридором. Це я зрозумів з очей Надії Василівни, які пильно стежили за Наташкою. Оце були очі!

Я ніколи в житті не бачив таких промовистих, манливих очей. Навіть не знав, що можуть бути очі, коли не треба слів, прохань, коли й так усе зрозуміло. Повіки в Надії Василівни трохи-трохи тремтіли.

Можливо, я не мав права так чинити. Можливо, я не повинен був приводити сюди Наташку й таким чином розпоряджатися її долею. Адже ніхто нікому не дав права розпоряджатися чужою долею, це я знав, знав, але однаково розпоряджався! Ось тобі й прямий шлях, без закамарків.

Але мені хотілося їм допомогти!

І раптом обличчя Надії Василівни радісно змінилося, і наступної миті сталося те, що мало статися. Повз мене поривчасто пролетіла Наташка й упала на руки своєї мачухи.

Га? Як? Отже, не такий уже я хвалько! Ні, скажіть щиро, я погасив цю пожежу чи не я? Якби зі мною поруч була тьотя Оля, вона справедливо відповіла б на моє запитання.

Але мені, між іншим, час було йти, бо на мене ніхто не звертав уваги. Невдячні люди? Ні, ні, так я не думав. Чого в мені немає, то немає: вдячності я не зношу. Мене нудить, коли дякують.

Цієї миті Надія Василівна поглянула на мене й похитала головою, так повільно, всерозуміюче й усепрощаюче похитала головою. І це була найвища похвала, яка була мені потрібна. Але їй цього, мабуть, здалося замало, і вона промовила перші слова за всю нашу зустріч, і вони виявилися надзвичайними, хоча зовні були найзвичайніші.

— Борю,— сказала вона,— а ти виріс.

Я усміхнувся її кмітливості. Як я сам не здогадався! Ось, виявилося, чому і вона, і дядько Шура стали останнім часом менші зростом. Це я витягнувся! Отже, я ступив іще крок уперед, отже, видряпався цією важкою, але чистою драбиною ще на одну сходинку.

А Наташка не озирнулася. Вона як тицьнулась у Надію Василівну обличчям, так і стояла не поворухнувшись. Можливо, складала казку, в якій мачуха була не лютою, а доброю. Вродливою, доброю й надзвичайно розумною, як Надія Василівна.

Я опустив руку в кишеню, захопив там одну річ, надійно сховав її у кулак, простягнув Надії Василівні й розтулив пальці. На моїй долоні лежав, тьмяно виблискуючи, той самий морський золочений ґудзик, якого Надія Василівна відірвала від свого пальта під час нашої розмови біля метро.

Вона взяла його, знов усміхнулася, і кутики її губів звелися трошки вище, і усмішка набула таєм-ниче-щасливого виразу.

— Ну гаразд, друже мій,— сказала вона На-ташці.— Давай заспокоїмося. А то в мене урок.

— А можна, я посиджу в тебе на уроці? — запитала Наташка.

— Авжеж,— відповіла Надія Василівна.

Так, справді, мені тут більше нічого було робити... Але мені однаково було весело, я радів, бо знову відвоював собі право бути другом Надії Василівни.

А що може бути краще в житті, як добрий, надзвичайно розумний друг?

Я повільно, не кваплячись, ішов униз широкими. шкільними сходами під звуки різних музичних інструментів* які виникали й зникали, мов голоси в лісі.

Так я дістався до першого поверху, зупинився біля телефону-автомата, подзвонив дядькові Шу-рі на роботу й сказав, згадуючи неговіркого мисливця Попова:

— Збандуто говорить. Усе гаразд.

— Що гаразд? — не зрозумів дядько Шура.— Привели Малюка?

— Ні. Я відвів Наташку до Надії Василівни,— і замовк.

— Алло, алло! — закричав дядько Шура.— Борисе, де ти зник?

— Я тут,— відповів я.

Мабуть, це була моя перша і остання перемога над витримкою дядька Шури, але він одразу ж узяв себе в руки, і наша розмова закінчилася зовні спокійно. Якби я не був Поповим, то я вимовив би ще сто слів про те, як вів Наташку до Надії Василівни, як умирав од страху і як вони кинулися одна одній у обійми. Але я був стриманим, мовчазним мисливцем Поповим.

— Перекажи моїм, що я трохи затримаюся,— сказав дядько Шура.

Я повісив трубку, відчинив парадні двері й вийшов на ґанок.

Увесь світ постав передо мною в новому, досконалому вигляді, бо він досконалий для людини тільки тієї миті, сказала б тьотя Оля, коли людина сама наближається до досконалості. Проте тьотя Оля цього не говорила, це вигадав я, її не найвдаліший учень.

І раптом мене понесло. Мимо власної, волі я побіг... Немовби в мене була якась нова термінова справа. Я біг, біг повз будинки, перетинаючися з зустрічними машинами, поки побачив перехожого.

— Драстуйте,— сказав я йому, пошукав рукою на голові кепочку й трохи підніс її на знак найви-

щої поваги до незнайомця. І, заспокоєний, пішов далі своїм шляхом. Який-то він буде?

"У вибоїнах, у вибоїнах,— як говорить моя дорога тьотя Оля, всесвітньовідома віщунка, не позбавлена педагогічного чуття.— У вибоїнах, але життя все-таки чудове, треба йти вперед!"